

**MENBAU'Z-ZÜLÂLİ MEÂNÎ FÎ-TERCEMETİ
MECMAU'L-EMSÂLİ MEYDÂNÎ'NİN DÖRDÜNCÜ
VE BEŞİNCİ BÂBI: METİN-İNCELEME**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Sajjad Hussein Oleiwi AL-JANABI

**Danışman
Dr. Ögr. Üyesi Muhammet İNCE**

**MENBAU'Z-ZÜLÂLİ MEÂNÎ FÎ-TERCEMETÎ MECMAU'L-EMSÂLİ
MEYDÂNÎ'NİN DÖRDÜNCÜ VE BEŞİNCİ BÂBI: METİN-İNCELEME**

Sajjad Hussein Oleowi AL-JANABI

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dahnda
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Ağustos 2022**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI.....	4
ÖN SÖZ.....	5
ÖZ.....	7
ABSTRACT	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	11
ARAŞTIRMANIN AMACI.....	11
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	11
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	11
KAPSAM ve SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	12
GİRİŞ	13
1. HÂFIZ MEHMED ŞÂKİR'İN HAYATI VE ESERLERİ	15
1.1. Hayatı	15
1.2. Dîvân.....	15
1.3. Menbau’z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau’l-Emsâli Meydânî	16
2. HÂFIZ MEHMED ŞÂKİR'İN TERCÜME YÖNTEMİ	17
2.1. Mesel Maddelerinin Tespiti ve Tercümesi	17
2.2. Kelime Açıklamaları	23
2.3. Mesellerin Benzer Türkçe Atasözleriyle Açıklanması.....	24
2.4. Türkçe Şiirler.....	25
2.5. Farsça Şiirler	27
2.6. Arapça Şiirler	28
2.7. Hikâyeler	28
3. METİN	31

TRANSKRİPSİONLU METİN	32
SONUÇ.....	193
KAYNAKÇA	194
ÖZGEÇMİŞ.....	195

TEZ ONAY SAYFASI

Sajjad Hussein Oleowi AL-JANABI tarafından hazırlanan “MENBAU’Z-ZÜLÂLI MEÂNÎ FÎ-TERCEMETİ MECMAU’L-EMSÂLI MEYDÂNÎ’NIN DÖRDÜNCÜ VE BEŞİNÇİ BÂBI: METİN-İNCELEME” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylıyorum.

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE
.....

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 31/08/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu) **İmzası**

Başkan : Doç. Dr. Şerife AĞARI (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hulusi EREN (MAUN) (Online)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığını, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildığımı, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Sajjad Hussein Oleiwi AL-JANAB

İmza : :

ÖN SÖZ

Arap edebiyatının önemli isimlerinden olan Ahmed b. Muhammed el Meydânî'nin (ö. 518/1124) kaleme aldığı *Mecmau'l-Emsâl* isimli eseri, Arap meselleri (atasözleri) konusunda yazılmış en önemli çalışmalardan biridir. Otuz bölümden oluşan eserin ilk 28 bölümü, elifba sırasına göre düzenlenmiş meseller ve bu mesellerin açıklamalarından oluşmaktadır. Meydânî'nin bu eseri Arap edebiyatında olduğu gibi Anadolu sahası Türk edebiyatında da ilgi görmüştür. Mevcut bilgilere göre eserden istifade edilerek yapılan çalışmalar olduğu gibi eserin kısmi veya tam yapılmış üç tercümesi bulunmaktadır. Söz konusu tercümelerden biri de Antepli Hâfız Mehmed Şâkir'in *Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî* isimli dört ciltlik tercümesidir. Şâkir Efendi yirmi ikinci bölüme yani “kef” (ك) harfine kadar gelebilmiştir.

Çalışmamız bu eserin “se” (س) ve “cîm” (ج) harfiyle başlayan dördüncü ve beşinci bölümlerinin metin ve incelemesinden oluşmaktadır. Bir giriş ile üç bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde Meydânî'nin Türk edebiyatındaki tercümeleri hakkında bilgi verilmiştir. Nitekim bu konuda kaleme alınmış iki eser bulunmaktadır. Bunlardan biri Diyarbakırlı Saîd Paşa'nın 19. asrin sonunda tamamladığı *Nuhbetü'l-Emsâl* isimli tercümesi, ikincisi Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun 20. asrin başında aynı isimle kaleme aldığı *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercümesidir.

Birinci bölümde Mehmed Şâkir'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş ve *Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî* isimli çalışması tanıtılmıştır. İkinci bölümde Mehmed Şâkin'in tercümede takip ettiği yöntem üzerinde durulmuştur. Bu bölümde, Mehmed Şâkir'in mesel maddelerinin tercümesinde takip ettiği yöntem, kelime açıklamalarında başvurduğu kaynaklar, mesellerin benzer Türkçe atasözleriyle açıklanması, tercüme sırasında naklettiği Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerin tespit ve incelemesi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise “se” (س) ve “cîm” (ج) harfiyle başlayan dördüncü ve beşinci bölümlerin transkripsiyonlu metni ortaya konulmuştur. Eserin metni

hazırlanırken mesel maddelerinin Arap harfleriyle yazılışı verildikten sonra hemen altında maddenin transkripsiyonu yapılmış, ardından eserin metnine geçilmiştir. Metnin kaynağı Arapça bir eser olması hasebiyle içinde çok sayıda ayet ve hadis, Arapça ve Farsça şiir ve mütercim tarafından tercümesi yapılmamış ibareler bulunmaktadır. Bu tür ibarelerin dizimi Arap harfleriyle yapılmış, şiirlerin tespiti ve tercümesine çalışmanın ikinci bölümünde yer verilmiştir.

Bu tez çalışmasının planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sevgili aileme manevi hiçbir yardımı esirgemeden yanımıda oldukları için tüm kalbimle teşekkür ederim.

ÖZ

*Menbau'z-Zülâli Meânî Fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî'nin Dördüncü Ve Beşinci Bâbı: Metin-İnceleme adlı bu çalışmada, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin Arap mesellerine dair kaleme aldığı Mecmau'l-Emsâl isimli kitabın Türkçe tercümelerinden biri olan Antepli Hâfız Mehmed Şakir'in Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercümeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî isimli eserin dördüncü ve beşinci bölümlerinin transkripsiyonlu metni hazırlanmış ve ilgili kısımların incelemesi yapılmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde kaynaklardaki bilgilerden hareketle Mütercim Şakir Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş ve bu çalışmanın konusu olan Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercümeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî isimli eseri tanıtılmıştır. İkinci bölümde mütercimin tercüme anlayışı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Şâkir Efendi, tercüme ettiği eserin metnine bağlı kalmamış yaptığı ilave açıklamalarla eserin muhtevasını genişletmiştir. Bunun için özellikle metinde geçen kelimelerin tercümesi için Meydânî'den bağımsız olarak Mütercim Âsim Efendi'nin *Kâmûsu'l-Muhît* tercümesine sıkça başvurduğu görülmektedir. Bunun dışında farklı kaynaklardan yaptığı ilave açıklamalar ve naklettiği hikâyelerle eserin muhtevasını genişletmiştir. Ayrıca eserinde çok sayıda Arapça ve Farsça şire yer verdiği görülmektedir. Türk edebiyatındaki tercüme ve şerh geleneğini devam ettiren bu eserde, söz konusu unsurlar tespit edilip açıklanmış, çalışmanın üçüncü bölümünde eserin metni ortaya konulmuştur.*

Anahtar Sözcükler: Hâfız Mehmed Şâkir Efendi; Meydânî; Mecmau'l-Emsâl; Mesel; Atasözü; Tercüme

ABSTRACT

The Fourth and Fifth Chapters of Menbau'z-Zulal-i Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâl-i Meydani: Text-Review In this study, Ahmad b. One of the Turkish translations of the book *Mecmau'l-Emsâl* written by Muhammad al-Meydânî on Arabic parables, the transcriptional text of the fourth and fifth chapters of Hafiz Mehmed Şakir of Ayntab, *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercümeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî*, was prepared and the relevant parts were examined. In the first part of the study, which consists of three parts, information is given about the life and works of Mütercim Şakir Efendi based on the information in the sources and *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercümeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî*, which is the subject of this study, is introduced. In the second part, the translation understanding and method of translation is emphasized. Şâkir Efendi did not adhere to the text of the work he translated and expanded the content of the work with his additional explanations. For this reason, it is seen that Tercümercim Âsim Efendi frequently resorted to the translation of *Kâmûsu'l-Muhît*, especially for the translation of the words in the text, independent of Meydânî. Apart from this, he expanded the content of the work with additional explanations and stories he conveyed from different sources. In addition, it is seen that he included many Arabic and Persian poems in his work. In this work, which continues the tradition of translation and commentary in Turkish literature, the elements in question are identified and explained, and the text of the work is revealed in the third part of the study.

Key Word: Hafiz Mehmed Şâkir Efendi; Meydânî; Mecmau'l-Emsâl; Menbau'z-Zulâl; translate

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Menbau'z-Zülâli Meânî Fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî'nin Dördüncü Ve Beşinci Bâbi: Metin-Inceleme
Tezin Yazarı	Sajjad Hussein Olewi AL-JANABI
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	31/08/2022
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyat
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	195
Anahtar Kelimeler	Hâfız Mehmed Şâkir Efendi; Meydânî; Mecmau'l-Emsâl; Mesel; Atasözü; Tercüme

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Fourth and Fifth Chapters of Menbau'z-Zulal-i Meânî fi-Tercemeti Mecmau'l-Emsâl-i Meydani: Text-Review
Author of the Thesis	Sajjad Hussein Oleowi AL-JANABI
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Muhammet İNCE
Status of the Thesis	M. Sc.
Date of the Thesis	31/08/2022
Field of the Thesis	Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	195
Keywords	Hafız Mehmed Şâkir Efendi; Meydânî; Mecmau'l-Emsâl; Menbau'z-Zulâl; translate

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Çalışmanın konusu, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin Arap mesellerine dair kaleme aldığı *Mecma' l-Emsâl* isimli kitabın Türkçe tercümelerinden biri olan Antepli Hafız Mehmed Şakir'in *Menbau'z-Zülâli Meânî fi-Tercümeti Mecma' l-Emsâli Meydânî* isimli eserin dördüncü ve beşinci bölümlerin metin ve incelemesidir. Üç bölümden oluşan araştırmancının birinci bölümünde Mütercim Şakir Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş ikinci bölümde mütercimin tercüme anlayışı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde eserin metni ortaya konulmuştur.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın amacı, Mehmed Şâkir Efendi'nin *Menbau'z-Zülâl-i Meânî* isimli tercumesinin ilgili bölümünü transkripsiyon alfabetesine aktarmak, daha sonra ana kaynak ile tercümeyi karşılaştırarak müellifin tercüme sırasında izlediği metodı tespit etmektir. Böylece Türk tercüme geleneğinin tarihi seyrine ışık tutmak, müellifin bu gelenek içerisindeki yerini belirlemektir.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türk edebiyatı tarihinde tercüme ve şerhler oldukça önemli bir değere sahip kaynaklardır. Bu bağlamda inclenecek tercüme ve şerhler sayesinde bu geleneğin anlayışı ve beslendiği kaynaklar gün yüzüne çıkmaktadır. Mehmed Şâkir'in *Menbau'z-Zülâl-i Meânî Mecma' l-Emsâl-i Meydânî* isimli eseri yazma halinde olup eser üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmayla ilk defa eserin dördüncü ve beşinci bölümlerinin metni ortaya konulup incelemesi yapılacaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışma; literatür araştırması, inceleme, metin ve sözlükten oluşacaktır. Tez çalışmasının ilk aşamasında yok ulusal tez merkezi veri tabanındaki tezler, kütüphanelerdeki dijital ve basılı kaynaklar taranarak literatür incelemesi yapılmıştır. İnceleme bölümünde, Şâkir Efendi'nin hayatı eserleri ile müellifin tercüme yöntemi

ortaya konulmuştur. Çalışmaya konu olan mesellerin listesi, özel isimler ve tercümede yer alan şiirlerin tercümesi oluşturmuştur. Son olarak eserin dördüncü ve beşinci bölümlerinin çeviri yazısı yapılmıştır.

KAPSAM ve SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi’nde NEKY00167 demirbaş numarasıyla kayıtlı *Menbau’z-Zülâl* adlı eserin dördüncü ve beşinci bölümleri araştırma konusu olarak seçilmiştir. Arap alfabesiyle tertip edilen eserin tek nüsha olması ve kimi harf ve kelimelerin net olarak okunamaması eserin transkripsiyonunu zorlaştırmıştır. Metinde yer alan ayet ve hadis ile Arapça ve Farsça ibare ve şiirlerin tespiti karşılaşılan güçlüklerdendir.

GİRİŞ

Türkçenin yazılı ürünleri arasında tercümenin önemli bir yeri vardır. Türklerin İslâmiyet'i kabulünün ilk yıllarda, satır arası *Kur'ân-ı Kerim* tercümeleriyle başlayan tercüme faaliyetleri, XIII. yüzyıl Anadolu sahasında bir yandan yerli eserlerin meydana getirilmesi bir yandan da Arapça ve Farsça eserlerin Türkçeye tercümesiyle devam etmiştir. Daha sonraki asırlarda dinî metinlerin dışında tıp, tarih, astronomi, dil ve edebiyata dair metinlerin tercümesiyle hız kazanmıştır. Ancak Türk edebiyatındaki “tercüme”, bugünkü “çeviri” anlayışını aşan bir anlam taşımıştır. Agâh Sırri Levend'in belirttiği üzere Eski Türk edebiyatında “tercüme”nin şu dört şekli görülmektedir. a. Aslını bozmamak için kelime kelime yapılan tercümeler. Bu tür tercümeler en eski Kur'ân çevirilerinde görülür. Arapça metnin altına Türkçesi kelime kelime yazılarak yapılır. b. Kelime kelime olmamakla birlikte, aslına uygun yapılan tercümeler. Bu tür çevirilerdeki maksat, kutsal metin olan Kur'an'ın anlamını bozmaktır. c. Konusu aktarılarak yapılan tercümeler. Yazar eseri cümle cümle çevirmek yerine kavrayabıldığı biçimde aktarır. d. Genişletilerek yapılan tercümeler: Bu tür çeviriler daha çok edebî eserlerde görülür. Mütercim kaynak olarak aldığı eseri, olduğu gibi çevirmez ve kendini asıl esere bağlı saymaz, kimi yerleri olduğu gibi, kimi yerleri özetleyerek çevirir. Ama asıl önemli bulduğu yerleri genişleterek çevirir. Öyle ki eserine çeviri demek doğru olmaz. Yazar kimi kez eserine tercüme adını verse de bu ilk yazara karşı gösterdiği saygıdandır (2008, ss. 80-81). XV. yüzyılda başlayıp XVI. yüzyılda yoğunluk kazanan ve XVII.-XIX. yüzyıllarında daha geniş sahadaki metinler etrafında gelişimini sürdürün şerh faaliyetleri bu kapsama girmektedir.

XIX. asırda bu biçimde tercüme edilen eserlerden biri, Arap mesellerini derleyip açıklayan Ahmed b. Muhammed el Meydânî'nin (ö. 518/1124) *Mecmâ'u'l-Emsâl* isimli kitabıdır. Mukaddimesindeki (Meydânî, 1284, ss. 4-6) bilgilerden anlaşıldığı üzere hem Arap Cahiliye dönemi hem de İslâmî döneme ait altı binden fazla meseli barındırmaktadır. 30 bölümden oluşan kitabın ilk 28 bölümü, alfabeteki harf sırasına göre düzenlenmiş mesellerden oluşmaktadır. 29'uncu bölümde, eyyamu'l-Arab'in isimlerine, 30'uncu bölümde ise Hz. Peygamber ile dört halifenin mesel haline gelmiş hikmetli sözlerine yer vermiştir. Meselde geçen, anlamı kapalı olan kelimelerin sözlük ve gramer açıklamalarını yaptıktan sonra meselin ortaya çıkış hikâyesi ve kullanıldığı yerlerle ilgili bilgi vermiştir.

Mecmau'l-Emsâl'in Türk edebiyatında, Mehmed Şâkir'in *Menbau'z-Zülâli Meânî fi- Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* tercümesi dışında iki tercümesi daha bulunmaktadır. Bunlardan biri Diyarbakırlı Saîd Paşa'nın (ö.1891) *Nuhbetü'l-Emsâl* isimli tercümesidir. Yazar, *Mecmau'l-Emsâl*'den seçtiği 330 meseli alfabetik olarak gruplandırmış, seçtiği her meseli önce Arapçasını verip ardından Meydânî'nin açıklamalarını tercüme etmiştir. Farklı kaynaklardan istifade ederek konuyu genişlettiği yerler çok fazladır. 25 Rabiulevvel 1289 (2 Haziran 1872) tarihinde Diyarbakır Vilayet Matbaası'nda basılmıştır.¹ İkinci tercüme Salâhaddin Yiğitoğlu'nun (ö. 1939) *Nuhbetü'l-Emsâl* isimli eseridir. 15 Temmuz 1937 Perşembe günü tamamlanmıştır. *Mecmau'l-Emsâl*'den 829 meseli seçerek tercüme eden Yiğitoğlu, önce meselde geçen kelimeлерin sözlük manasını açıklamış ardından meselin kısa bir tercumesini yapmıştır. *Mecmau'l-Emsâl*'deki bilgilerden hareketle meselin ortaya çıkışını, kullanıldığı yerlere dair bilgilere kısaca değinmiştir. Yiğitoğlu diğer mütercimlerden farklı olarak, her bir meseli mutlaka en az bir beyit veya dörtlükle açıklamıştır. Bu sayede eseri mensur-manzum bir eser hâline gelmiştir.²

¹ Eser, Latin harfleriyle basılmıştır (Boran, 2017). Hakkında bir de makale yazılmıştır (Tanyıldız, 2016).

² *Mecmau'l-Emsâl* ve onun tercümeleri hakkındaki bilgiler İnce'den istifade edilerek hazırlanmıştır: İnce, M. (baskıda). *Nuhbetü'l-Emsâl: Mecmau'l-Emsâl Tercümesi (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

1. HÂFIZ MEHMED ŞÂKİR'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı³

Müellif, adını kitabın başında Seyyid Hâfız Mehmed Şâkir b. Haci İbrâhim Hilmî Ayıntıtabî olarak kaydetmiştir. Antepli Hacı İbrahim Hilmi Habibullah'ın oğludur. 1245'te (1892) İstanbul'da Hubyar mahallesinde doğdu. Mahalle mektebinde okuduktan sonra Fatih camiinde ve medreselerde ilim tahsil etti. Kur'an-ı Kerimi ezberledi. Hattat Hoca Hamdi Efendi'den sülüs ve nesih dersi alarak "Galib" mahlasını aldı. Babası 1260'ta (1844) hac dönüşü sırasında Kızıldeniz'de boğularak ölünce Şeyh Kâmil Efendi'nin himayesi ve yüzera kapı kethüdalarından Hacı Keşşâf Efendi'nin yardımıyla 1260 tarihinde (1844) Sadaret Mektubî Kalemine kabul edildi. 1265'te (1849) Meclis-i Valâ Tahrirat Kalemine atandı. Mecliste zabıt kâtibi iken Reis Yusuf Kâmil, Ali ve Fuad Paşaların takdirine mazhar olarak "Hoca Şâkir" adıyla anıldı. Bir süre sonra kaleme mümeyyiz oldu. Meclis-i Valâ lağvedilince Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'ye devam etti. Cevdet Paşa'nın nezareti esnasında ayrıldı. Kendi ifadesiyle "menkûben" (itibarsızca) dahiliye kalemine nakledilip daha sonra yine Sadaret Mektubî Kalem'ine memur edildi. Eski sadrazam Edhem Paşa, Dahiliye Nazırı iken göçmenler komisyonu azalığına tayin etti. Kırk senede ancak salise rütbesine ulaşabildi (1297/1879-80). Cevad Paşa'nın sadrazamlığında gittikçe 1310'da (1892-3) ülâ sınıf-ı evveli rütbesini alarak üçüncü rütbeden mecîdî nişanını aldı. 1319'da (1901-2) Girid ve Cezâyir-i Bahr-i Sefîd vilayetleriyle Biga sancağı kapı kethüdalığına atandı.

3 Şevval 1329 (27 Eylül 1911) tarihinde vefat eden Mehmed Şâkir, vasiyeti üzerine Beykoz'da Yûşâ aleyhi's-selâm makamında defnedildi. Şâkir Efendi'nin *Dîvân'* ile çalmamızın konusu olan *Menbau'z-Zülâli Meânî fi-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* adlı tercümesi olmak üzere iki eseri bulunmaktadır.

1.2. Dîvân

Yazar hakkında en detaylı bilgiyi veren İnal'a göre Âsar-ı Müfide Kütübhanesi'ni kurdukları sırada Şâkir merhumun oğlu babasının divanını bastırmak

³ Yazarın hayatı ve eserleri hakkındaki bilgiler *Son Asır Türk Şairleri* (1970, ss. 1731-1734), *Osmanlı Müellifleri* (2016, s. 700) ve İnce'den (baskıda) özetlenerek hazırlanmıştır.

için geldiği ancak o sırada daha önemli eserler olduğu için basımını uygun görmediklerini söyler. Fatih Cersel, eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapmıştır. Bu çalışmaya göre (2009, s. 30) nüshanın başında şairle ilgili kısa bir bilgi ile şairi meth eden bir şiir bulunmaktadır. Daha sonra kaside, terkib-i bend, muhammes ve müstezad gibi farklı nazım şekilleriyle yazılmış tevhid münacat, naat, fahriye ve mersiye ile dinî ve tasavvufi konuların işlendiği doksan civarında şiir, ardından kafiyedeki son harfe göre sıralanmış 186 adet gazel, son olarak ikisi Farsça olmak üzere altı şiir bulunmaktadır.

1.3. Menbau’z-Zülâli Meânî fi-Tercemeti Mecmau’l-Emsâli Meydânî

İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi’nde NEKTY00167 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser, Meydânî’nin *Mecmau’l-Emsâl*’ine yapılmış ikinci ve en kapsamlı Türkçe tercümedir. Müellif hattıyla yazılı eser, dört ciltten oluşmaktadır. Beş yılda tamamlanan eserin birinci cildi 1289, ikinci cildi 1290, üçüncü cildi 1291 ve dördüncü cildi 1294 tarihinde tamamlanmıştır. *Mecmau’l-Emsâl*’deki meselleri alfabetik sıralamıştır. Şâkir Efendi’nin tercümesi *Mecmau’l-Emsâl*’in eldeki baskılarıyla karşılaştırıldığında mesellerin sayı ve sıralamasında ciddi bir fark olmadığı; aksine yapılan ilavelerle eserin hacminin ve içeriğinin zenginleştirildiği görülmektedir.

Mütercim, Meydânî’nin açıklamalarını tercüme etmekle yetinmemiş, her bir meseli Meydânî’den bağımsız olarak gerek duyduğu yerlerde dil, gramer ve lügat açısından incelediği gibi eklediği hikâye ve Farsça şiirlerle eseri salt bir tercüme olmaktan öteye taşımıştır. Özellikle kelime açıklamalarında Mütercim Âsim’ın *Kâmûs* tercumesinden çok istifade etmiştir. Sayfa kenarlarına düştüğü “zikr-i fevâid-i şürk”, “beyân-ı hayr u şer”, “hikâyet-i Muâviye b. Kuşeyr”, “vasf-ı hüsn” vb. notlarla meselin konusuna ve hikâyesine işaret etmiştir.

2. HÂFIZ MEHMED ŞÂKIR'NİN TERCÜME YÖNTEMİ

2.1. Mesel Maddelerinin Tespiti ve Tercümesi

Mehmed Şâkir, eserini oluştururken Meydânî'nin eserinde var olan bütün mesel maddelerini açıklamalarıyla birlikte tercüme ettiği görülmektedir. Bununla birlikte bazen *Mecmau'l-Emsâl*'de olmayan fakat Meydânî'den önceki Aparça mesel kitaplarında bulunan mesellere de yer vermiştir. Se (ث) ile başlayan bölümden 60 cim (ج) ile başlayan bölümden 274 olmak üzere toplam 334 meselin terceme ve şerhi yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda mesel maddelerinin listesi verilmiştir. *Mecmau'l-Emsâl*'de olmayıp Şâkir Efendi tarafından eklenen maddeler yıldız (*) ile belirtilmiştir:

	Mesel maddeleri	Transkripsiyon	Varak	(*)
1	كُلُّ أَرْمَهَا وَلَدًا	Süklün er'emehâ veleden	[319b]	
2	الثَّيْبُ عَجَلَةُ الرَّاكِبِ	Es- Seyyibü 'ucâletü'r-râkib	[321a]	
3	نَاطَةٌ مُدَدْ بِمَاءٍ	Se'tatün müddet bi-mâ'	[321a]	
4	ثَارٌ حَابِلُهُمْ عَلَى ثَالِبِهِمْ	Sâre hâbilühüm 'alâ nâbilihim	[321b]	
5	ثَمَرَةُ الصَّبَرِ نَجْعُ الظَّفَرِ	Semeretü's-sâbri nuchu' z-zaferi	[321b]	
6	الثَّكَلُ تَحْبُّ الثَّكَلَى	es-Seklâ tûhibü's-seklâ	[321b]	
7	ثَىٰ عَلَى الْأَمْرِ رِجَالًا	Senâ 'ale'l-emri riclen	[322a]	
8	ثُلُّ عَرْشِهِ	Sülle 'arşuhu	[322a]	
9	ثُرَا بَئُو حَجَّهُ وَكَانُوا أَرْقَى	Serâ benü ca'din ve kânû ezfelâ	[322b]	
10	ثَدَاءُ وَجْهٌ شَافِعٌ لِلَّتِي غَيْرُ	Se'dâ'u vecuhin şâfehü't-tergîsu	[322b]	
11	ثَنِينٌ تَحْوِي بِالْعَزَاءِ الْأَوَابِ	Seneyte nehvî bi'l-'arâ'i'l-evâbide	[322b]	
12	الثُّورُ يَخْمِي أَنْفَهُ بِرَوْقَهِ	es-Sevrü yahmi enfehü bi-ravkîhi	[323a]	
13	ثُولُونَ جَسْدُهُ لَا يُرَنِّغُ	Su'lulu cesedihi lâ yünze'u	[323a]	
14	ثَارَ تَأْنِيَةً	Sâre sâ'iruhu	[323a]	
15	ثَمَرَةُ الْعَجْبِ الْمَفْتُ	Semeretü'l-ucbi el-makût	[323a]	
16	ثَمَرَةُ الْجَنْبِنَ لَا رَبِّهِ وَلَا حُسْنُ	Semeretü'l-cübni lâ ribhûn ve lâ hûsrun	[323b]	
17	ثَيْثُ الدَّفَرِ	Sebtü'l-ğadari	[323b]	
18	ثَاقِبُ الرَّدْنِ	Sâkibü'z-zendi	[324a]	
19	ثَكِيلُكَ الْجَنْلُ	Sekiletke'l- ceselü	[324a]	
20	ثَكِيلُكَ أَمْكَ أَيْ جَرْدَ تَرْزِعُ	Sekiletke ummuke ey cerdin terka'u	[324a]	
21	ثَبَتَ لِنَدَهُ	Şebete libduhu	[324b]	
22	ثَوْبَكَ لَا تَقْعُدْ تَطِيرُ بِهِ الرِّيخُ	Sevbeke lâ tak'ud tatîru bihi'r-rîhu	[324b]	
23	ثُورُ كَلَابٍ فِي الرَّهَانِ أَقْدَمَ	Sevru kilâbin fr'r-rihâni ak'adu	[324b]	
24	الثَّمَرُ فِي الْبَرِّ، وَعَلَى الْجَمَلِ	es-Semru fr'l-bî'ri ve 'ala'l-cemeli	[324b]	
25	ثَمَرَةُ الْحَرْكَةِ بِرَكَةٍ	Semeretü'l-haraketi berketün	[325a]	*
26	ثَمَرَةُ الْعَجْلَةِ نَدَامَةٍ	Semeretü'l- aceleti nedâmetün	[325a]	*
27	أَنْقَلَ مِنْ هَهْلَانَ	Eskalu min sehlân	[326a]	
28	أَنْقَلَ مِنْ سَمَامَ	Eskalu min şemâmi	[326a]	
29	أَنْقَلَ مِنْ نَصَادَ	Eskalu min nezâdi	[326b]	
30	أَنْقَلَ مِنْ عَمَايَةَ	Eskalu min 'amâyet	[326b]	
31	أَنْقَلَ مِنْ أَحْمَرَ	Eskalu min Uhudin	[326b]	
32	أَنْقَلَ مِنْ دَمْخَ الدَّمَاخَ	Eskalu min demhi'd-dimâhi	[326b]	
33	أَنْقَلَ مِنْ جَمْلَ الدُّهَنِيَّ	Eskalu min himli'd-dühâni	[327a]	
34	أَنْقَلَ مِنْ الرَّوَاقِيَ	Eskalu mine'z-zevâkî	[327a]	
35	أَنْقَلَ مِنْ الرَّأْوَوقَ	Eskalu mine'z-zâvûkî	[327b]	
36	أَنْقَلَ مِنْ كَانُونَ	Eskalu min kânuni	[327b]	
37	أَنْقَلَ مِنْ رَحْيِ التَّبَرِ	Eskalu min reha'l-bezri	[328a]	

38	أَنْقَلَ مِنَ الرَّصَاصِ	Eskalu mine'r-resäsi	[328b]
39	أَنْقَلَ مِنَ الْحُمَى	Eşkalu mine'l-hummā	[328b]
40	أَنْقَلَ مِنَ الْمُنْتَظَرِ	Eşkalu mine'l-muntazari	[328b]
41	أَنْقَلَ مِنَ النَّضَارِ	Eşkalu min nüdäri	[328b]
42	أَنْقَلَ مِنْ طَوْدٍ	Eşkalu min tavdin	[328b]
43	أَنْقَلَ رَأْسًا مِنَ الْفَهْدِ	Eskalu re'sen mine'l-fehdi	[329a]
44	أَنْقَلَ مِنْ رَقِيبٍ بَيْنَ مُحِبَّينِ	Eşkalu min rakîbi beyne muhibbeyni	[329b]
45	أَنْقَلَ مِنْ أَزْبَاعَةَ لَا تَنْوِرُ	Eşkalu min erbi 'â'e lâ tedûru	[329b]
46	أَنْقَلَ مِمَّ شَعَلَ مَشْعُولًا	Eşkalu mimmen şegale meşgûlen	[329b]
47	أَنْقَلَ مِنْ قَدْحِ الْلَّبَابِ عَلَى قَلْبِ الْمَرِيضِ	Eşkalu min kedhi'l-leblâbi 'alâ ̄kalbi'l-marîzi	[329b]
48	أَنْقَلَ مِنْ يَهِيَّةَ	Eşkalu min heydatin	[330a] *
49	أَنْقَلَ مِنْ كَابُوسِ الْيَقْطَانِ	Eşkalu min kâbûsi'l-yakzâni	[330a] *
50	أَنْقَلَ مِنْ كَابُوسِ السَّحْرِ	Eşkalu min kâbûsi's-seheri	[330a] *
51	أَنْقَلَ مِنْ غَمِ الشَّبَاطِ	Eşkalu min ̄gaymi's-ş-subâti	[330b] *
52	أَنْقَلَ مِنَ الْأَرْضِ	Eşkalu mine'l-arzi	[330b] *
53	أَنْقَلَ مِنْ ظَلٍ وَأَنْقَلَ مِنْ فَيلٍ	Eşkalu min zilli ve eşkalu min fili	[330b] *
54	أَنْقَلَ مِنْ مَدَاسِ أَبُو الْقَاسِمِ طَبِورِيِّ	Eşkalu min Medâsi Ebu'l-Kâsimî Tanbûrî	[330b] *
55	أَنْثَى مِنْ قَصِيرَ	Ese'ru min kaşirin	[331a]
56	أَنْثَى رَأْسًا مِنْ أَصْمَّ	Eşbetü re'sen min aşamm	[331a]
57	أَنْثَى مِنْ قَرَادِ	Eşbetü min kûradin	[332a]
58	أَنْثَى مِنْ الْوَشِيمِ	Eşbetü mine'l-veşmi	[332a]
59	أَنْثَى فِي الدَّارِ مِنْ الْجَذَارِ	Eşbetü fi'd-dâri mine'l-cidâri	[332b]
60	أَنْقَطَ مِنْ سَنَوْرِ	Eşkafu min sinnevr	[332b]
61	جَرْيُ الْمَذَكَّيَاتِ غَلَبْ	Cerü el-müzekiyâti ̄gilâbü	[333a]
62	جَرْيُ الْمَذَكَّيِ حَسَرَثُ عَنْ الْحَمْرَ	Cere'l-müzkkî heseret 'anhü'l-humru	[333a]
63	جَرْيَ الْوَادِي قَفْمَةَ عَلَى الْقَرْيَ	Cere'l-vâdî fe-tamme 'ale'l-kâriyyi	[333a]
64	جُرُوا لَهُ الْخَطِيرُ مَا أَنْجَرَ لَكُمْ	Cûvrû lehü'l-hatîre mâ encerre leküm	[333b]
65	جَلَّتِ الْهَاجُونُ عَنِ الْوَلَدِ	Celleti'l-hâcînû 'ani'l-veledi	[333b]
66	جَدَحُ جُوَيْنِ مِنْ سَوْبِقِ غَيْرِهِ	Cedeħa cüveynün min sevîki ġayrihi	[333b]
67	جَذَّهَا جَذَّ الْغَيْرِ الصَّلِيَّانَةَ	Cezzhâ cezze'l-'ayri's-sîlliyanete	[334a]
68	جَرَّاءَ سِنِمَارِ	Cezâ'e Sinimmâri	[334a]
69	جَرَّحَهُ حَيْثُ لَا يَضْعِفُ الرَّاقِيَ الْفَهْدَ	Ceraħahu haysü lâ yaža 'u'r-râkî enfeħu	[336a]
70	جَلَّيْ مَحِبْ نَظَرَهُ	Cellâ muhibbü nażarahu	[336a]
71	جَعْجَعَةً وَلَا أَرَى طَحَناً	Ca'ce'aten velâ erâ tħihnen	[336b]
72	جَلَبَتِ جَبَّةَ ثُمَّ أَفْلَغَتِ	Celebt celebeten sümme ekle'at	[336b]
73	جَذَلْ حَكَّاكِ	Cizlü hükâkin	[337a]
74	جَرَى مِنْهُ مَجْرَى الْلَّدُودِ	Cerâ minħü mecre'l-ledūdi	[337a]
75	جُمَارَةٌ تُوكُلُ بِالْهَلَاسِ	Cummaretün tü'kkelü bi'l-hülâs	[337b]
76	جَمَاعَةٌ عَلَى أَذْنَاءِ	Cemâ'atun 'alâ aḳzâ'	[337b]
77	جَاءَ بِالضَّخْ وَالرِّيزِ	Câ' be-ed-dilħħ ve el-rîħ	[337b]
78	جَاءَ بِالطَّلَمَ وَالرِّزَمِ	câ' beltamm ve el-ramm	[338a]
79	جَاءَ بِالْقَضْنَ وَالْقَضِيبِ	Câ' be-lkażż ve el-każiż	[338a]
80	جَاءَ [الْقَوْمُ] قَسْنُهُمْ بِقَضِيبِهِمْ	Câ' e[l-kavmu] kađuhum bi-kađidihim	[338a]
81	جَازَأْ قَضَّا وَقَضِيَّضا	Câ' ū kađden ve kađiden	[338b]
82	جَاءَ وَقَدْ لَفَظَ لِجَامَةَ	Câ' ve kadd lefż licâmehü	[338b]
83	جَاءَ وَقَدْ قَرَضَ رِبَاطَهُ	Câ' ve kadd kerde ribâtēħü	[338b]
84	جَاءَ عَلَى غَيْرِيَّةِ الظَّهَرِ	Câ' e 'alâ ġubeyrâ i'z-zahri	[339a]
85	جَاوِرَيْنَا وَأَخْبَرَيْنَا	Câvirînâ ve ahbürînâ	[339a]
86	جَرَبَيْ تَلَبِّيَهُ	Cerribi tekliħ	[340b]
87	جَلَدَهَا بَأْيُرْ إِنْ أَلْغَرَ	Celedħâ bi-'Eyri Ībni'l-Ğaze	[340b]
88	جَازَ كَجَارَ أَبِي دَاؤِيدِ	Cârun ke-câri Ebî Dâvûd	[341a]
89	جَعَلَهُ ثُصْبَ عَيْنِي	Ce'altuhu nuşbe 'anyî	[341a]
90	جَاءَ ثُصِبُ لِتَّهَ عَلَى كَذَا	Câ' e teđibu lisetħuhu 'alâ kezâ	[341a]
91	جَاءَ بَأْنَى عَنَاقَ	Câ' e bi-üzünay 'anâk	[341b]
92	جَاءَ نَاهِشَأْ دَأْنَى	Câ' e nâşireñ 'üzünhi	[341b]
93	جَعَلَ كَلَمَيْ دَبَرَ أَنْتَهُ	Ce'ale kelâmî debre 'üzünayhi	[341b]
94	جَدَعَ الْحَالَلَ أَنْقَفَ الْغَيْرَةَ	Cede'a'l-helâl enfe'l-ġareti	[341b]

95	جاء يضرب أصْدَرْبِه	Cā' e yaşirbu aşdereyhi	[342a]
96	جاء بعْدَ اللَّيْتَا وَالَّتِي	Cā' e bl̄'de'l-leteyā ve'l-letī	[342b]
97	جاء بَجْرُ رِجْلِه	Cā' e yecürru ricleyhi	[342b]
98	جاء بَوْرَگِيْ خَبْرٍ	Cā' e bi-verikey ħaberin	[342b]
99	جاء ثَانِيَا مِنْ عَنَائِه	Cā' e sāniyā min 'inānihi	[343a]
100	جَوَغْ كَبْكَبْ شَبْعَكْ	Cevvi' kelbeke yetba'ke	[343a]
101	جَعَلْتُ مَا بِهَا بِي وَأَنْطَلَقْتُ تَلْمِزْ	Ce'alet mābihābiye ve intalekat telmizü	[345b]
102	جَلَ الْرَّفْعُ عَنِ الْهَاجِنْ	Celle'r-refdü 'ani'l-hacini	[346a]
103	جَاء بَجْرُ بَقْرَة	Cā' e yecürru bekərəhu	[346a]
104	الْجَحْشُ لَمَّا فَاتَكَ الْأَغْيَارْ	el-Cahşə lemmā fāteke'l-a'yāru	[346a]
105	جاء كَخَاصِي الْأَغْيَارْ	Cā' e ke-hāsi'l-'ayr	[346b]
106	جَاء بِإِخْدَى بَنَاتِ طَبْقِ	Cā' e bi ihdā benāti ṭabak	[346b]
107	جَاء الْقَوْمُ كَالْجَرَادِ الْمُشْعَلِ	Cā' e'l-kavmu ke'l-cerādi'l-müş'ili	[347a]
108	جَاء فَلَانْ كَالْخَرْبِقِ الْمُشْعَلِ	Ca' e fulān kelharıkü'-müs'eli	[347a]
109	أَجْعَلْتُ ذَلِكَ فِي سِرْ خَمِيرَة	İc'al zālike fi sirri hamireti	[347a]
110	جَاء بِالسُّوْكِ وَالسُّجْرِ	Cā' e bi's-şevki ve's-seceri	[347b]
111	جَاؤَ الْجَرَامُ الْمَطَيْبُونْ	Cāveze'l-hızamü't-tubyeyni	[347b]
112	جَاحِشْ عَنْ خَيْطِ رَفْبَيْهِ	Cāheşe 'an hayti rakabetihı	[348a]
113	جَاء الْفَضَّا ضَاقَ فَضَّا	Cā' e'l-kazā dāka'l-fezā	[348a] *
114	جَاء بِقُرْئَى جَمَارْ	Cā' e bi-karney himārin	[348a]
115	جَاء بَيْنَاتِ غَيْرْ	Cā' e bi-benāti ġayrin	[348b]
116	أَجْرَ مَا اسْتَمْسَكْتَ	İcri mā istemsekete	[348b]
117	جَمِيعُ لَهُ جَرَامِيزْكَ	Cemmi' lehü cerāmīzeke	[348b]
118	أَجْعَلْهُ فِي وَعَاء غَيْرَ سَرَبِ	İc'alhu fi vi 'ā'i ġayri serebin	[349a]
119	جَشِمْتُ إِلَّاكَ عَرْقَ الْفَرْقَةِ	Cesimtū ileyke 'araka'l-kirbeti	[349b]
120	أَجْنَاؤُهَا إِبْنَاؤُهَا	Ecnā'uhā ebnā'uhā	[349b]
121	الْجَرْعُ أَرْوَى وَالرَّشِيفُ أَنْقَعْ	el-Cer'u ervā ve'r-reşifü enka'u	[350a]
122	جَمْلٌ وَاجْمَلٌ	Cemmil ve ictemil	[350a]
123	جَلَبَ الْكَثْرَى إِلَى وَنَيْةِ	Celebe'l-ketti ilā ve iyyetin	[350b]
124	جَمَالُكَ ان لَا تَقْعُلْ كَذَا	Cemälükə en lā tefā'ale kezā	[350b] *
125	جَرْيَيْتُ كَيْلَ الصَّاعِ بِالصَّاعِ	Cezeytuhu keyle's-şa'i bi's-şa'i	[350b]
126	جَاء بِالْهَيْلَ وَالْهَيْلَمَانِ	Cā' e bi'l-heyli ve'l-heylemāni	[350b]
127	جَاء بِالْتَّرْزِهِ	Cā' e bi't-turrehi	[351a]
128	جَاء بِالْتَّرْهَاتِ الْبَاسِبِسِ	Cā' e bi't-turrehāti'l- besābis	[351a] *
129	جَاء بِالْتَّرْهَاتِ الصَّاحِصِ	Cā' e bi't-turrehāti's-sahāsih	[351b] *
130	جَرَى فَلَانْ السَّنَةَ	Cerā fulānün es-summete	[353a]
131	جَرَى فَلَانْ السَّنَمَهِيِّ	Cerā fulānün el-summehā	[353b]
132	جَنَعَ اللَّهُ مَسَانِعَهُ	Cede'a'llahu mesāmī'ahu	[353b]
133	جَاء بِأَمِ الرُّبْيَقِ عَلَى أَرْبِيقِ	Cā' e bi-ümmi'r-rubeyki 'alā ureyk	[353b]
134	جَاء بِالرَّقِمِ الرَّقْمَاءِ	Cā' e bi'r-rekimi'r-rekmā'	[354a]
135	أَجَنَّ اللَّهُ جَبَالَ	Eccenna'llāhu cibālehü	[354a]
136	جَاء بِرَأْسِ خَافَانَ	Cā' e bi-re'si hākān	[354a]
137	جَاء السَّنَلِ بِعُودِ سَبِيَّ	Cā' e el-sīlü be'-üden sebī	[354b]
138	جَاؤْرِ مِلَكَا أو بَخْرَا	Cāvir meliken ev bahren	[354b]
139	جُنْدِيَّةٌ فِي لَعْيَيْةِ	Cüdeydetün fi-lu'aybetin	[354b]
140	جَلَاءُ الْجَوَزَاءِ	Cilā' ü el-cevzā'	[354b]
141	جَاء بِمُنْطَفِيَّةِ الرَّضْفِ	Cā' e bi-mutif'eti'r-radfi	[355a]
142	جَاء أَبْرَهَا بِرُطْبِ	Cā' e ebūhā bi-rutebin	[355a]
143	جَئِيْهَا مِنْ مُجْنَتَّى عَوْيِصِ	Ceneytuhā min-müctenā 'avīs	[355b]
144	جَنْتِيْهَا مِنْ حَسِيْكَ وَبَسِيْكَ	Ci'nī bihi min-hassike ve bessike	[356a]
145	جَاء يَقْضُ مَذْرُوْبِهِ	Cā' e yenfuđu mizreveyhi	[356b]
146	جَاء بِالشِّعْرَاءِ الرَّبَّيَاءِ	Cā' e bi's-şa'rā'i'z-zebbā'	[356b]
147	جَدْكُ لَاكْدُكْ	Ceddüke lä keddüke	[356b]
148	جَلِيسُ السُّوْءِ كَالْقَيْنِ إِنْ لَمْ يَحْرِقْ ثَوْبَكَ دَخْلَهُ	Celisü's-su' ke'l-ķayni in lem yaħriķ sevbeke deħħeneħu	[357a]
149	جَاء بِالصَّالِلِ ابْنِ السَّبَهَالِ	Cā' e bi'd-delāli ibni's-sebehleli	[357b]
150	جَاء بِدَتَّيِ دَتَّيِ، وَدَتَّيِ دُبَيْنِ	Cā' e bi-debā debeyyin ve debā dübubbeyni	[357b]

151	جاء بالهُنْيِ والجُنْيِ	Cā'e bil-hey'i ve'l-cey'i	[358a]
152	جَعَلَتْ لِي الْحَابِلَ مِثْلَ الْحَابِلِ	Ce'alte liye'l-hābile misle'n-nābili	[358a]
153	جَفَّ حَجْرُكِ وطَابَ شَرْكِ، أَكْلَتْ دَهْشَا وَحَطَبْتَ قَنْشَا	Ceffe hicrüki ve tābe neşrüki, ekelti deheşen ve hâtebti kimşen	[358b]
154	جَدَ صَفَيرُ الْخَنْظَلِيَّ	Cedde şafirü'l-hanzel	[359a]
155	جَرْغُ وَأَوْشَالُ	Cera'ü ve evşälün	[359a]
156	جاءَ الْقَوْمُ اُوْشَالَا	Cā'e'l-kavmu evşalen	[359a] *
157	جَالَى إِجَالِكَ فَالَّذِي مَنْ بَعَدَكَ	Calinī ucâlike fe'd-demsü min fi'âlike	[359b]
158	جَلَّ زَوْلُ نَفْعُ الْجَلِيلِ	Celezū lev nefe'a't-teclizü	[359b]
159	سَجَرَبَكَ إِنْ	Se-nücerribüke izen	[359b]
160	جَدَّ لَامْرِي بَيْدَ لَكَ	Cidde li-imri'i yecidde leke	[360a]
161	الْجَبَثُ امْرَأًا لِلْهَزِيلِ	El-cedbü emre'ü li'l-hezili	[360a]
162	جَرْئُ الشَّمُوسُ تَاجِزُ بَنَاجِزُ	Ceryü's-şemüsü nācizün bi-nācizin	[360a]
163	اجْعَلْتَنِي مِنْ أَدْمَةَ أَهْلَكَ	İc'alini min udmeti ehlike	[360a]
164	اجْعَلْ مَكَانَ مَرْحَبَيْ تَكْرَأً	İc'al mekân merhabi nükren	[360a]
165	أَجَاهَةَ الْخَوْفَ إِلَى شَرَ شَمَرَ	Eca'ehü'l-havfü ilâ şerri şimmirin	[360b]
166	جَازَكَ الْأَدْنَى لَا يَطْلُكَ الْأَصْنَى	Cäreke'l-ednâ lâ ya'lüke'l-aksâ	[360b]
167	جَيَابَتْ فَلَأَعْنَ ابْرَا	Cibâbün felâ ta'ne ebrâ	[360b]
168	جَدُّ امْرِي فِي قَاتِنَةِ	Ceddü imri'in fi'kâ'itihi	[360b]
169	جَاءُهُمْ عَوَانَّا غَيْرَ بَكْرٍ	Câ'ethüm 'avânen ǵayre bikrin	[361a]
170	جَاءَ بَالْتَنِي لَا شَوَى لَهَا	Câ'e bi'l-leti lâ şevâ lehâ	[361a]
171	جَبَانٌ مَا يَلُوِي عَلَى الصَّفَرِ	Cebânün mâ yelvî 'ala's-şafîr	[361a]
172	أَجْرُ الْأَمْرَوْرُ عَلَى أَذْلَالِهَا	Ecri'l-ümüre 'alâ ezlâlihâ	[361a]
173	الْجَمَلُ مِنْ حَوْفِهِ يَجْرِي	El-cemelü min cevfihî yecterrü	[361b]
174	جَاءَ نَافِشَا عَفْرِيَّةَ	Câ'e nâfişen 'ifriyetehü	[361b]
175	جَاءَ بِالشَّفَرِ وَالْبَقَرِ وَبَيْنَتَانِ غَيْرِ	Câ'e bi's-suikkari ve'l-bukkari ve bi-benâti ǵayri	[361b]
176	جَاءَ فَلَانَ بِالصَّفُرِ وَالْبَقَرِ وَالصَّفَارِيِّ وَالْبَغَارِيِّ	Câ'e fulânün bi's-sukkari ve'l-bukkari ve's-sukkâri ve'l-bukkari	[361b] *
177	جَاءَ وَفِي رَأْسِهِ خُطَّةً	Câ'e ve fi'ra'sihi huttatün	[362a]
178	جَاءَ بِصَاحِبِيَّةِ الْمُتَلَمِّسِ	Câ'e bi-sehîfeti'l-mütelemmis	[362a]
179	جَاءَ كَفَ الْحَصَبِيِّ	Câ'e keffü'l-hedîbi	[362b] *
180	جَعَلَ اللَّهُ رَزْقَهُ فَوْتَ فَهِ	Ce'ala'llâhu rizkahu fevte femihi	[362b]
181	جَنْتَلَانَ اصْطَكَّانَا	Cendeletâni iştaketâ	[362b]
182	جَزِيَّةَ حَذْرُ التَّغْلُلِ بِالْتَّغْلُلِ	Cezeytühü hazve'n-na'li bi'n-na'li	[362b]
183	جَازَرَةَ لَحْمُ ظَبَنِي	Cârûhü lahmü ǵabyi	[362b]
184	جَمَالُكَ	Cemâleke	[362b]
185	جَاءَ صَرِيمَ سَخْرَ	Câ'e şerîme sahrin	[363a]
186	جَاءَ بِذَاتِ الرَّغْدِ وَالصَّلَيلِ	Câ'e bi-zâti'r-ra'di ve's-şalili	[363a]
187	جَاءَ ذَاثَ الرَّوَاعِدِ	Câ'e zâtü'r-revâ'idi	[363b] *
188	اُجْطَلُوا لَيْلَكَ لَيْلَ انْقَدَ	İc'alu leyliküm leyle enkade	[363b]
189	جَاؤُوا عَلَى بَكْرَةِ أَبِيهِمْ	Câ'ü 'alâ bekreti'ebihim	[363b]
190	جِنْتُ بِأَمْرِ بُجُورِ وَدَاهِيَّةِ لَكْرِ	Ci'te bi-emri bücrin ve dâhiyetin nükren	[364a]
191	جَدَ اللَّهُ دَابِرَهُمْ	Ceza'llâhu dâbirehüm	[364a]
192	جَدَّتْ مَهْلَأً، وَسَحَابَتْ مَنْجَالَ	Cürüfun münhâlün ve şehâbün müncâlün	[364a]
193	جَاؤُوا عَنْ أَخْرَهُمْ، وَمِنْ عِنْدِ أَخْرَهُمْ	Câ'ü 'an âhirhim ve min 'indi âhirhim	[364a]
194	جَذَبُ السَّوَءَ يَلْجِي إِلَى تُحْجَةَ سَوَءَ	Cedbü's-sü'i yülcü'u ilâ nuc'ati sev'in	[364b]
195	جَاءَ يَفْرِيَ الْفَرِيِّ وَيَقْدِ	Câ'e yefiri el-fery ve yekküdü	[364b]
196	جَزَاهُ جَزَاءَ شَوْلَةَ	Cezâhu cezâ'e şevlet	[364b]
197	جَاءَ كَانَ عَيْنِهِ فِي رُمْحِينِ	Câ'e ke'enne 'ayneyhi fi rumhayni	[365a]
198	جَاءَ تَرْعَدُ فَرَانِصَةَ	Câ'e tür'adu ferâ'isuhu	[365a]
199	جَاءَ يَتَخَرَّمُ زَنْدَةَ	Câ'e yeteharremü zendüyü	[365a]
200	جَلِيلَةَ يَخْمِي ذَرَاهَا الْأَرْقَمَةَ	Celîletün yahmî zerâha'l-arkamu	[365a]
201	الْجَازُ ثُمَ الدَّارُ	El-câr sümme'l-dâr	[365b]
202	جَلِيفُ أَرْضِ مَلَوَهُ مَسُوسُونَ	Celîfû arzîn ma'uahu mesüsü	[366a]
203	جَذَبَ الرَّمَامِ بِرِيَضَنِ الصَّعَابِ	Cebzbü'z-zimâmi yeriðü's-si'âbe	[366a]
204	جَدَ جَرَاءَ الْخَيْلِ فِيكُمْ يَاقْنُمْ	Cedde cirâ'u'l-hayli fîküm yâkuşamü	[366a]
205	جَلَوفُ زَادِ لَيْسَ فِيهَا مَشْبَعٌ	Cülfü zâdin leyse fîhâ meşba'u	[366a]

206	جاء بطارقة عنِّي	Cā'e bi-tārifeti 'ayni	[366a]
207	جاء يُسْوَقُ دَنِيَّيْنِ	Cā'e yesükü debā dübeyyeyni	[366b]
208	جاؤَا بِالْحَاظِرِ الرَّطْبِ	Cā'ū bi'l-haziri'r-ratbi	[366b]
209	جاء بِمَا صَنَّى وَصَنَّتْ	Cā'e bi-mā şaye ve şamete	[367a]
210	جاء بِمَا أَدْثَى إِلَى يَدِهِ	Cā'e bi-mā eddet yedün ilā yedin	[367a]
211	جَبَّثُ خُوْنَةَ دَهْرًا	Cebbet hutūneta dehren	[367a]
212	جَرْجَرُ لَمَّا عَضَّنَ الْكَلْوبِ	Cercere lemmā 'addehü'l-kellübu	[367b]
213	جَذَّافُ بَرِزْ عَنِّيْكَ	Ceddiuke yer'ā ne'ameke	[367b]
214	جَاءَ بِالْحَلْقِ وَالْحَرَابِ	Cā'e bi'l-hilki ve'l-ihrāfi	[367b]
215	جَوْلَهُ صَادَفَ تَيَارًا	Cedülehü şädefe teyyārā	[367b] *
216	جَاءَ عَلَى ثَاقَةِ الْحَدَاءِ	Cā'e 'alā nākati'l-hazzā'i	[367b] *
217	جَعَلَهُ تُصَنَّبُ عَيْنِيْنِ	Ce'altühü nüşbe 'ayni	[368a]
218	جَرْحُ الْعَجَمَاءِ جَبَّارِ	Cerhu'l-'ucemā' cebbār	[368a] *
219	جَرْأَدَةِ الْعِيَارِ	Cerādetü'l-ayyār	[368b] *
220	جَزَانِيِّ الرَّهْمَانِ جَرْزَاءِ سَوَءِ	Cezāni ez-zehdümān cezā'e sū'	[368b] *
221	الجِنِّينُ يَنْزَلُ مِنْ رَحْمِ بَرَّاهِيْهِ وَالْقَبْرِ بِرَّاهِيْهِ وَالْجَيْشِ يَنْصُرُ بَرَّاهِيْهِ	El-ceninü yenzilü min rahmi bi-re'sihi ve'l-ķabri bi-re'sihi ve'l-ceysi yensuru bi-re'shi	[368b] *
222	الجَنَّةُ تَحْتَ اَدَامَ الْأَهَمَاتِ	El-cennetü tahtē akdirämä'l-ümmehät	[369a] *
223	الجَنَّةُ دَارُ الْأَشْتِيَاءِ	El-cennetü dārū'l-esnihā'	[369a] *
224	أَجْرٌ فَلَدَنَا دَسْتَهُ	Ācre fūlānen desnehü	[369b] *
225	جَئْنَتْ بِلْغَنِ عَيْرَكَ	Ce'tü bi-lağni gayrike	[369b] *
226	جَاءَ وَقَدْ قَرْضَنِ رِبَاطَهُ	Cā'e ve kad karede ribātehü	[369b] *
227	جَلَّوْا قَمَّا بِغَرْفَةِ	Celev ķammen bi-ǵarefetin	[369b]
228	جَوْلَهُ مِنْ لَعَانِيْنِ سُبَلَّاتِ	Cehile min legānīne sübülätin	[370a]
229	جَاءَ وَفِي كَفْهَهُ جَنِيَّةِ	Cā'e ve fi kitfihi ceniyyetün	[370a] *
230	جَانِيَّكَ مِنْ يَجْنِيَ عَلَيْكَ	Cāñike men yecni'aleyke	[370b]
231	جَذَّةَ نَضْيِي الْعَدَةِ	Ceddetün takdi'l-iddeti	[370b]
232	جَرَاءُ مُقْبَلِ الْأَسْتَضْرَاطِ	Cezā'u mukabbili'l-isti'd-durāt	[370b]
233	حَكَّةَ تَرَّعَاهَا خَنَارِيزُ	Cennetün ter'āhā henazırı	[370b]
234	جَعَلَ بَطْنَهُ طَبْلَا وَقَفَاهَ اَصْنَطْبَلَا	Ce'ale batnehü ṭablen ve կafahu ıştaben	[371a]
235	جَاهِهُ جَاهَ كَلْبٌ مَمْطُورٌ فِي مَقْصُورَةِ الْجَامِعِ	Cāhuhu cāhi kelben memtūren fi makşuret'l-cāmi'i	[371a]
236	جَوَاهِرُ الْأَخْلَاقِ يَنْسَقُّهَا الْمُعَاشِرُ	Cevahirü'l-ahlaki yeteşafehuha'l-mu'āşir	[371a]
237	جَرَاحَاتُ السَّيْنَانَ لَهَا الْتَّيَامُ وَلَا يَأْتِيَ مَعَهُ جَرْحُ اللِّسَانُ	Cerāhātus-sināni lehe'l-tyāmu velā yeltāmu mā cerha'l-lisānu	[371a] *
238	الْجُلُّ خَيْرُ مِنَ الْفَرْسِ	El-cülu hayrun mine'l-feresi	[371b]
239	الْجَالِبُ مَرْزُوقُ وَالْمَخْتَكَرُ مَلْعُونُ	El-cālibü merzükün ve'l-muhtekirü mel'ünun	[371b]
240	الْجَهَلُ مَوْتُ الْأَخْيَاءِ	El-cehlü mevtü'l-ahyā'	[371b]
241	الْجَرَارُ لَا يَبْلِي بِكَثْرَةِ الْغَنَمِ	El-cizāru lā yübālī bi-kesreti'l-ğanem	[371b] *
242	جَنَّةُ الْمَرْءِ بَيْتِهِ	Cennetü'l-mer'i beytihi	[371b] *
243	الْجَاهِلُ كَالْخَنْفَسِ اِذَا حَرَكَتْهُ فَسِي	El-cāhilü kel-hunfesā izā harrektehü fesā	[372a] *
244	الْجَلَاءُ أَعْظَمُ الْبَلَاءِ	El-celā' a'zamü'l-belā'	[372b] *
245	الْجِنْسُ إِلَى الْجِنْسِ يَمِيلُ	El-cinsü ile'l-cinsi yemilü	[373a] *
246	الْجُودُ بِالنَّفْسِ غَایَتُ الْجُودِ	El-cüdu bi'n-nefsi ġāyetü'l-cüd	[373a] *
247	الْجَارُ يَؤْخُذُ بِذَنْبِ الْجَارِ	El-cāru yu'hazu bi-zenbi'l-cāri	[373b] *
248	جَاءَ فَلَانُ بِمَتَاعِ اَبِيهِ	Cā'e fūlānün bi-metā'i ebili	[373b] *
249	الْجَاهِلُ جَسُورٌ	El-cāhilü cesürün	[374b] *
250	الْجَزَاءُ مِنْ جِنْسِ الْعَمَلِ	El-cezā'u min cinsi'l-amel	[374b] *
251	الْجَاهِلُ عَدُوُ اللهِ	El-cāhilü 'aduvu'llâh	[374b] *
252	أَجْرُ النَّاسِ عَلَى الْأَسْدِ أَكْثَرُهُمْ لَهُ رُؤْيَا	Ecre'u'n-nāsi 'ale'l-esedi ekseruhum lehü rü'yeten	[374b]
253	الْجَاهِلُ الْجَاهُ مَقْرُونُ بِطَالِعَهِ	El-cāhilü'l-cāhi makrūnun bi-tāli'ihi	[375a] *
254	الْجَاهِلُ يَفْتَخِرُ بِالْحَاظِرِ لَا بِالْحَاضِرِ	El-cāhilü yeftehiru bi'l-hazzi lā bi'l-haṭṭi	[375a] *
255	اجْلِسْ حَيْثُ يَؤْخُذُ بِيَدِكَ وَتَبِرِ لَاهِيتْ يَؤْخُذُ بِرِجْلِكَ وَتَجِرِ	İclis haysu yu'hazu bi-yedike ve tüberru velā haysu yu'hazu bi-riclik ve tücerra	[375b]
256	جَمَالُ الْمَرْءِ فِي طَيِّلَاهِ لَا فِي طَلَائِهِ	Cemälü'l-mer'i fi ṭayyi lisānihi lā fi ṭaylesānihi	[376a] *
257	جَدُّ وَلَا تَمْنَنُ فَانِ الفَانِدَةُ الْيَكِ عَانَةُ	Cidd ve lā temnün fe'inne'l-fā'idete ileyke 'ā'idetü	[376a] *
258	جَهَلُكَ اَشَدُ لَكَ مِنْ قَفْرَكَ	Cehlüke eşeddü leke min fakrike	[376a] *

الجد وسيلة الجد	El-ceddü vesileti'l-ciddi	[376b]	*
جهل يعولني خير من عقل اعوله	Cehlün ye'ülün hayırun min 'aklı a'uluhu	[376b]	
جاء بالدنيا يسوقها	Ca'e bi'd-dünyā yesükahā	[376b]	
جاء العيان فالوى بالاسانيد	Ca'e'l'iyānu fe-elvā bi'l-esānid	[377a]	
الجمل في شيء والجمال في شيء	El-cemelü fi şey'in ve'l-cemmalü fi şey'in	[377a]	
الجدية ربح بلا رأس مال	El-cedîyetü ribhun bilâ re'si mālin	[377a]	
اجلس حيث تجلس	İclis haysu tüclesü	[377a]	
اجلس عندي فاتكى	Ucliste 'indî fe'ttekî	[377a]	
الجرار لا تشتري او تاطم	El-cirāru lâ tüşterâ ev tültam	[377b]	*
أجبن من المثروف ضرطاً	Ecbenü mine'l-menzûfi dâritan	[377b]	
أجزأ من ثواب	Ecre'u min zubâbin	[379b]	
أجزأ من فارس خصاف	Ecre'u min fârisi haşâfî	[379b]	
أجزأ من خاصي خصاف	Ecre'u min hâşî haşâf	[380b]	
أجزأ من الماشي بيُرِّج	Ecre'u mine'l-mâşî bi-terc	[380b]	
أجزأ من خاصي الأسد	Ecre'u min hâşî'l-esed	[381a]	
اجرأ من ذو الأسد	Ecre'u min zü'l-esed	[381a]	*
أجرى من الآيةمين	Ecrâ mine'l-eyhemeyn	[381b]	
أحْوَدْ من حاتم	Ecvedü min hâtim	[381b]	
أحْوَدْ من كَعْبَةَ مَّا مَّا	Ecvedü min Ka'b bin Mâmet	[382b]	
أحْوَدْ من هَرَم	Ecvedü min Herim	[383b]	
احود من عروة الصعاليك	Ecvedü min 'Urvetü's-şa'âlîk	[384a]	*
احود من معن	Ecvedü min ma'an	[384a]	*
اجود من قعاع	Ecvedü min ka'kâ'	[385a]	*
اجود من قطرب	Ecvedü min kûtrub	[386a]	*
أجْسَرْ من قاتل عقبة	Ecserü min kâtili 'ukbet	[386a]	
أجْبَنْ من صافر	Ecbenü min şâfir	[387a]	
أجْبَنْ من صِفْرِد	Ecbenü min şifrid	[387b]	
أجْبَنْ من كُرْوان	Ecbenü min kervân	[387b]	
أجْبَنْ من لَلِّيل	Ecbenü min leyîl	[388a]	
أجْبَنْ من نَهَار	Ecbenü min nehâr	[388a]	
أجْبَنْ من شِرْمَلَة	Ecbenü min şurmület	[388b]	
أجْبَنْ من الرُّبَّاح	Ecbenü mine'r-rübbâh	[388b]	
أجْبَنْ من هِجْرِس	Ecbenü min hicris	[388b]	
أجْرَأْ من شَسْوَرَة	Ecre'u min şasveret	[389a]	
أجْرَأْ من ذَي لِبَّيْد	Ecre'u min zi'libed	[389a]	
أجْوَغْ من كَلْتَةَ حَوْمَلَ	Ecve'u min kelbeti havmel	[389a]	
أجْوَغْ من زُرْعَة	Ecev'u min zur'at	[389b]	
أجْوَغْ من لَعْوَة	Ecev'u min la'vet	[389b]	
أجْوَغْ من بَنْبِ	Ecev'u min zi'b	[389b]	
أجْوَغْ من فَرَادِ	Ecve'ü min kurâd	[390a]	
اجسر من سود الاكباد	Ecserü min südi'l-ekbâd	[390a]	*
أجْلَ من الحَرْشَ	Ecellü mine'l-harşî	[390b]	
أحْنَ من دَقَّة	Ecennü min dukkat	[390b]	
أجْنَ من قِيس	Ecennü min kâys	[391b]	*
أجْنَ من عَامَة	Ecbenü min ne'âmet	[392a]	
أجْسَرْ من خَانِ العَيْنِ	Ecserü min hâ'ini'l-ayn	[392a]	*
أجْشَنْ من أَسْرِي الدُّخَانَ	Ecşa'u min esra'd-duhân	[392a]	
اجبن من نذير العريان	Ecbenü min nezîri'l-'uryân	[393b]	*
أجْهَلْ من فَرَاشَة	Echelü min ferâset	[393b]	
أحْمَغْ من ثَمَلَة	Ecme'u min nemlet	[393b]	
أجْزَدْ من صَخْرَة	Ecredü min sahret	[394a]	
أجْزَدْ من صَلَعَة	Ecredü min şal'at	[394a]	
أجْمَلْ من ذَي الْعَامَة	Ecmelü min zi'l-'imâmeti	[394b]	
أجْوَدْ من الجَوَادِ النَّبِرِ	Ecvedü mine'l-cevâdi'l-mübârî	[394b]	
أجْرَأْ من أَسَامِة	Ecre'u min Üsâmet	[395a]	
أجْرَأْ من لَيْثِ بَخْفَانَ	Ecre'u min leys bi-haffân	[395a]	
أجْهَلْ من جَمَارَ	Echelü min himâr	[395a]	

316	أَجْهَلُ مِنْ عَقْرِبٍ	Echelü min 'akreb	[395b]
317	أَجْهَلُ مِنْ رَاعِي ضَانَ	Echelü min rā'ī ḍe'n	[395b]
318	أَجْهَلُ مِنْ ذُو الْحَمَارِ	Echelü min zū'l-himār	[396a] *
319	أَجْهَلُ مِنْ ابْنِ مَرْقُومِ الزَّرَاعِينَ	Echelü min ibni merkūm ez-zerā'ayn	[396a] *
320	أَجْهَلُ مِنْ هَرَمِ	Echelü min hirre	[396a] *
321	أَجْهَلُ مِنْ أَبْو جَهَلِ	Echelü min Ebū Cehl	[396b] *
322	أَجْهَلُ مِنْ خَصِيبِ	Echelü min ḥuṣayb	[396b]
323	أَجْتَى مِنْ الْعَيْثَ فِي أَوَانِهِ	Ecdā mine'l-ḡaysi fi evānihi	[397a]
324	أَجْهَلُ مِنْ قَاضِي خَبَلِ	Echelü min kāḍi cūbbel	[397a]
325	أَجْفَى مِنْ الدَّهْرِ	Ecfā mine'd-dehri	[397b]
326	أَجْزُدُ مِنْ الْجَزَادِ	Ecredü mine'l-cerādi	[398a]
327	أَجْرَدُ مِنْ أَبْو قَرَةِ	Ecredü min Ebū Ḫirre	[398b]
328	أَجْوَرُ مِنْ قَاضِي سَدُومَ	Ecverü min kāḍi sedūm	[399b]
329	أَجْمَلُ مِنْ بَدْرٍ وَمِنْ أَبْنَيْسْعِينَ وَمِنْ فَرِيرِ الْفَلَكِ	Ecmelü min bedr ve min ibni isbū'ayn ve min firfirü'l-felek	[400a] *
330	أَجْبَنُ مِنْ الرُّبَاحِ	Ecbenü minc'r-rubbāhi	[400a]
331	أَجْرَأَ مِنْ ذَنْبِ	Ecre'u min zi'b	[400a]
332	أَجْهَلُ مِنْ الزَّبَايَةِ	Echelü mine'z-zebābeti	[400a]
333	أَجْهَلُ مِنْ أَبْو زَيَادِ	Echelü min Ebū Ziyād	[400b] *
334	أَجْرَا مِنْ السَّبْتَيِ وَالسَّبْنَرِيِ	Ecre'u mine's-senbeti ve'-sebnərī	[401a] *

2.2. Kelime Açıklamaları

Şakir Efendi, mesel maddesinde yer alıp Meydânî tarafından açıklaması yapılan kelimelerin tercumesini yaptığı gibi Meydânî tarafından açıklamasına yer verilmeyen kelimelerin de açıklamasını yapmıştır. Bunun için çoğunlukla başvurduğu kaynak Mütercim Asım'ın *Kâmûsu'l-Mûhît* tercumesi olduğu tespit edilmiştir.

Mecmau'l-Emsâl'in Arapça Metni	Şâkir Efendi'nin Tercümesi	Mütercim Asım'ın Kâmûsu'l-Mûhît Tercümesi
<p>ثَبَّتْ نَحْوِي بِالْعَرَاءِ الْأَوَابِدِ العَرَاءُ: الصَّحَراءُ وَالْأَوَابِدُ: الْوَحْشُ وَثَبَّتْ: مَعْنَاهُ صَرْفٌ. يَضْرِبُ لِمَنْ يَعْدُ مَا لَيْمَكِهِ وَلَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ (Meydânî, 1284, s. 135).</p>	<p>ثَبَّتْ نَحْوِي بِالْعَرَاءِ الْأَوَابِدِ “el-'Arā” şahrā vezinde murâdîfîdür ki meydân gibi kat'ā sütresi olmayan açık 'arsa ve fezâya denir. Tekûlu: رأيته في العراء أي الفضاء cem'i a'râ gelir. Fârisîde ona hâmûn derler (Mütercim Âsim Efendi, 2014, s. 5873). “ve'l-Evâbid” vuḥūş ma'nâsinadur. Ve “seneyte” şarefte ma'nâsinadur. Bu meşel kendü taht-1 temellükünde olmayan nesneyi va'd idüp 'uhdesinden gelmeğe kudreti ta'alluk eylemeyen şâhiş hakkınde darb ve irâd olunur [322b]</p>	

Meydânî'nin tek kelime dahi açıklama yapmadığı örnekleri de bulunmaktadır. Şakir Efendi'nin bunları açıkladığı görülmektedir:

<i>Mecmau'l-Emsâl'in Arapça Metni</i>	<i>Şâkir Efendi'nin Tercümesi</i>
جَعَلَ بَطْنَهُ طَبْلًا وَقَفَاهُ اصْطَبْلًا (Meydânî, 1284, s. 168).	جَعَلَ بَطْنَهُ طَبْلًا وَقَفَاهُ اصْطَبْلًا “İştabl” âhûr dimekdür ki lisânımıza dahi cârîdür: Bañrı tabl eyleyen ķafasını iştabel ider dimekdür ki akûl olan kimseleriñ gördüğü ħakāretden ‘ibâretdür. [371a]

2.3. Mesellerin Benzer Türkçe Atasözleriyle Açıklanması

Şâkir Efendi, tercüme sırasında konuya açıklik getirmek adına kimi zaman Türkçe Atasözlerinden de istifade etmiştir. Tespit edilen örnekler şunlardır:

es-Şemru fî'l-bî'ri ve 'alâ [zahri]'l-cemeli

“Ya'nî meyve kuyudadur ve devenüñ üzerinde dimek olup aşlı budur ki zamân-ı câhi-liyyetde Medîne hîşârlarından bir hîşâruñ üzerine bir kimse şu'ûd eleyüp mevyeye iri-şinceye dek *الثَّمَرُ فِي الْبَيْرِ وَعَلَى [ظَهَرِ] الْجَمِلِ* deyü nidâ ider idi. Ya'nî bir kimse çâhdan çıkardığı suyu devesinüñ zâhrîna yükledüp götürüp bâg ve bûstânını şuvarmış olsa meyveye destresi ve fî'l-ħakîka böyledür” [324b].

Mütercim bu açıklamayı yaptıktan sonra bu meselin Türkçedeki şu atasözüyle aralarında benzerlik olduğunu söyler:

“Bu mesel “Gice giden yolcu gitdigünüñ luftunu şabâhisı görür.” didikleri mesel-i Türkiye muvâfikdir” [325a]

شَمَرَةُ الْجَبَنِ لَا رِبْعٌ وَلَا حُسْرٌ / Semeretü'l-cübni lâ ribhun ve lâ husrun

“Korkaklığın meyvesi ne kâr ne de zarardır.” Anlamına gelen bu Arapça meselin Türkçedeki “Korkak bezîrgân ne kâr eder ne zarar” atasözüyle benzer olduğunu belirtir: “el-ħusr” Türkîde dahi **korķak bâzîrgân ne kâr ider ne żarar dirler.**” [323b].

شَمَرَةُ الْحَرْكَةِ بِرَكَةٍ / Semeretü'l-haraketi berketün

Harekettin semeresi berekettir anlamına gelen bu mesel Türkçede “Nerede hareket, orada bereket” atasözüyle aynı anlama geldiğini ifade etmiştir:

“Ya'nī ḥaraketin semeresi bereketdür niteki mesel Türkide dahi **ḥaraket** nereden ise bereket **dahi orādadur** dinür” [325a].

2.4. Türkçe Şiirler

Şâkir Efendi tercümesi sırasında konuya açıklık getirmek için bazen Türkçe şiirlerden de örnekler vermiştir. Bunların Arapça ve Farsça şıirlere göre sayısı çok azdır. Tespit edilen şiirler bunlardır:

İder āheste giden menzil-i maḳṣūda vüşūl
Tīz-reftār olanuñ pāyına dāmen tolaşır [325b]

Kaçan yār ile olsam ben muṣāhib
Emān virmez rakīb-i dīv-sīret
Meṣeldür bu güle meyl eyleyenler
Cefā-yı ḥārdan itmez şikāyet [329b]

Olmasaydı rakīb-i dīv-nihād
Yārdan ben olur idim dil-ṣād
Kara çalı gibi velī her-gāh
Aradan çıkmadı o rū-siyāh [329b]

Kim olsa pençe-i cehle giriftār
Miṣāl-i mürdedür ‘indimedē her bār
Ki cehliñ mā-verāsı žulm u ṭugyān
Cenāb-ı Ḥakk'a ‘iṣyān içre ‘iṣyān
Meṣeldür ‘ālemiñ cūrm ü günāhi
Ki cāhil tā'atından yig kemāhī [371b]

‘Ilmdür ‘ālemeleri ihyā iden
Keşf-i rūmūz-ı heme eşyā iden
Ādeme mir’āt-ı şafādur ‘ilm
Āyīne-i ḫalbe cilādur ‘ilm
Şāhid-i güftāre virür intizām

Gevher-i ser-rişte-i ‘ilm ü kelām
Çarḥı kılur şām u seḥer tāb-nāk
Şa‘şa‘a-ı mihr ü meh ‘ilm-i pāk
Mühce-i re’yān-ı hūdādır ‘ilm
Memleket-ārā-yı śafādur ‘ilm
Olsa kühen cāme vü ‘uryān eger
Ma‘rifet ehline değildür zarar
Cehl ile sen olmaya gör āşinā
Cāhil olan şahśa dinür ḥunfesā [372b]

Cehl değil midir iden ālemi
Zīr ü zeber ḥār u beter ādemî
Cehl ile cahil olur elbet cesûr
Herbir umurunda olur pür ķusūr
Kesb-i kemâl itmeği kıl ārzū
Olma şakın cahil ü nā-pāk ḥū [374b]

Alur bir ehl-i diliñ māye-i ma‘īşetini
İder bir eblehiñ ifṭārına behā-yı recül [375a]

Seḥādan özge olur mî cihanda āb-ı ḥayāt
Yeter bu da‘vī iṣbāt içün bu iki delil
Biri bu zinde ider niçe mürde-i fak̄ıri
Biri de zinde ķalur tā ḥaşr zikr-i cemîl [383a]

Mäl ü metâ‘-ı ḥalk hemān bir fesānedür
Bākī ķalan bu kubbede bir hoş terānedür [384a]

Kermden özge olur mu sa‘ādet ādemde
‘Ale’l-ḥuṣūs ola vakıtinde rūnamā-yı ʐuhūr
Seḥā ile anılır hep ekābir-i eslāf
‘Aṭādur eyleyen erbâb-ı devleti meşhur [384a]

Ancağ olur lutf firāvān ise
Cūd u sehā himmet ü ihsān ise
Böyle gerek vus‘at-ı şadr-ı kerīm
Kim anı tenkitmeye ṭa‘n-ı le’īm
Dinlemeyüp bāde-i güftarını
Luṭf ile def̄ eyle āzāranı
Haşmile beyhüde cidāl itmeye
Hışmile āheng-i ḳitāl itmeye
Her ne kadar ṭa‘n ile dil-rīş ola
Sākit olup ‘ākībet-endiş ola [385a]

Keremdür nāmī ibkā eyleyen ‘ālemde elbette
Kerm memdūhler bir hulkdur ādemde elbette [385b]

Ķan idüp bağrım işim āh itme her dem ey felek
Hürmetim tut bir iki gün kim senin mihmānınam [398a]

2.5. Farsça Şiirler

Şâkir Efendi tercumesi sırasında konuya açıklık getirmek için çok sayıda Farsça şiirden de örnekler vermiştir. Bunlar çoğunlukla Sadî, Hâfız-ı Şirâzî, Nizâmî, Vahşî-i Bâfkî, Emîr Şâhî, Sâib-i Tebrîzî, Mollâ Câmî ve Mevlânâ gibi Fars edebiyatının önemli şahsiyetlerinden alınmış örneklerdir. Söz konusu şiirlerden bir tanesi aşağıda örnek olarak gösterilmiştir.

زخاک افریدت خداوند پاک
پس اوی بنده افکنده کن چو خاک
حریص و جهان سوز و سرکش مباش
زخاک افریدت چواتش مباش
چو گردن کشد اتش هولناک
به بی چارگی تن بینداخت خاک
چو آن سرفرازی نمود این کمی
[323b] از آن دیو کردند از این ادمی

(Sadî, Bostân, Dördüncü Bölüm: Tevazu Hakkında)

“Cenabı Hak seni topraktan yaratmıştır. Toprak gibi gönülsüz, mütevazi ol. Mademki topraktan yaratıldın, ateş gibi haris, cihanı yakıcı, inatçı olma. Korkunç ateş baş çekti, yükseldi, sivrildi. Toprak ise acz ve alçaklı gösterdi. Ateş yükseldiği için (kibirlendiği için) ondan şeytan yaratıldı. Toprak tevazu gösterdiği için, ondan Âdem yaratıldı” (Şeyh Sâdî-i Şîrazî, 1980, s. 159).

2.6. Arapça Şiirler

Türkçe ve *Farsça* şiirlerden ziyade Arapça şiirlerlerden istifade etmiştir. Mütercim *Mecmâ’l-Emsâl*’de var olan şiirler dışında farklı kaynaklardan istifade ederek çok sayıda Arapça şaire yer vermiştir. Hz. Ali, İmruulkays, Ebû Temmâm, Ebû Nüvâs ve Mütenebbî gibi çok sayıda alim ve şairden örneklerle eserini zenginleştirmiştir.

لَا تَحْرِنْ صَغِيرًا فِي مُخَاصِمَةٍ

[إِنَّ الْبَعْوَضَةَ ثُدْمٌ مُفْلِهَةُ الْأَسَدِ] [344a] (Mütenebbî)

Kavgada küçük çocuğu bile kükümseme, çünkü bir sivrisinek aslanın gözünü kanatır.

2.7. Hikâyeler

Şakir efendi tercüme sırasında konuya alakalı hikâyelere de başvurmuştur. Genellikle bu hikâyelerin başlığını sayfa kenarına not etmiştir. Bu hikâyelerden biri Ebu'l-Kâsim Tanbûrî'nin hikâyesidir. Bağdat halkından olan bu zatin çok malı olmasına rağmen cimrinin biriymiş ve yıllarca giydiği bir ayakkabısı varmış. Ayakkabısı delindiğinde yama yapıyor ve her defasında ayakkabısı daha da ağırlaşıyormuş. O dönemde Bağdat halkı bir şeyin ağırlığından söz etmek istediklerinde bu “Tanbûrî’nin ayakkabısından da ağırdır” diyorlarmış:

أَنْقَلَ مِنْ مَدَاسَ أَبُو القَاسِمِ طَنْبُورِي / **Eşkalu min Medâsi Ebu'l-Kâsimî Tanbûrî**

Ebu'l-Kâsim Tanbûrî ehâlî-i Bağdâd'dan bir kimsedür medâsı ya'nî papusu beyne'l-'Arab meşel-i sâ'ir olmuşdur. Hikâyet iderler ki merkûm egerçi bir hayli mâle mâlik olmuş ise de kemal-i buhl u imsâkından nâşî ayağına bir kühne papuç idinüp her delindikce bir ruk'a urdırur olmağla mezkûr medâs bir keşîf ve sekîl hey'ete girmekle

niçे sinīn merķūm anuñla şiklet-bahş-ı zemīn idi ve ol zamān Bağdādiyyūn bir nesneniň şikletinden ve kesāfetinden bahş eyleseler اثقل من مدارس أبو القاسم طنوري dirler idi. Giderek elsine-i enāmda mesel-i meşhūr olmuşdur. Hikāyet iderler ki Tanbūrī-i mezbūr bu medāsından tələy bir ھالىچە راھنەلەر dūçār olmuşdur. Niteki қışşası cümle ‘indinde ma'lūmdur. [330b-331a].

Eserde, bu anlamda çok sayıda hikâye bulunmaktadır. Bu hikâyelerin bir kısmı *Mecmau'l-Emsâl*'de var olan hikâyelerin tam bir tercümesi iken diğer önemli bir kısmı ya tamamen Şâkir Efendi tarafından eklenmiştir ya da özet şeklinde olan hikâyeler genişletilerek tercüme edilmiştir.

Eserde yer alan hikâyelerin isimleri ve varak numaraları aşağıda tablo halinde verilmiştir:

Hikayeler	Varak
Beyhes'in Hikâyesi	[319b]
Ebu'l-Kasım'ın Tanbûrî Hikâyesi	[330b]
Hâtim-i Asam	[331b]
Sinimmâr'in Hikâyesi	[334a]
Uhayha'nın Hikâyesi	[335b]
Hars'ın Kızı Cendele'nin Hikâyesi	[336a]
İki Adamın Hikâyesi	[339a]
Himyer Melikinin Hikâyesi	[343a]
Zemahşerî'nin Hikâyesi	[351b]
Zemahşerî'nin ve Meydânî'nin Hikâyesi	[352a]
Şehem b. Zi'n-Nâbîn el-Ubeydî'nin Hikâyesi	[355a]
Bir Kadın ile İki Yeğeninin (Kız ve Erkek Kardeşinin Çocukları) Hikâyesi	[358b]
Sadî ve Hanzeli'nin Hikâyesi	[359a]
Menzûf'un Hikâyesi	[377b]
Lakît'in Kızı Dahtenûs'un Hikâyesi	[377b]
Lüceym ve Diğerlerinin Hikâyesi	[378b]
Fâris Hasâf'in Hikâyesi	[379b]
Hatim-i Taî'nin Hikâyesi	[381b]
Ka'b b. Mâme'nin Hikâyesi	[383a]
Herem b. Sinân'ın Hikâyesi	[383b]
Urvetü's-Saâlîk'in Hikâyesi	[384a]
Ma'n b. Zâ'ide'nin Hikâyesi	[384b]
Ka'ka' Şûr'un Hikâyesi	[385a]

Ukbe b. Müslim'in Katilinin Hikâyesi	[386a]
Hicris'in Hikâyesi	[388b]
Havmel'in Köpeğinin Hikâyesi	[389a]
Deli Dukka'nın Hikâyesi	[391a]
Behlül'ün Hikâyesi	[391b]
Kisrâ ve Benî Temîm ve Müka'ber'in Hikâyesi	[392a]
Muâviye ve Ahnef'in Hikâyesi	[393a]
Hazret-i Ömer'in Hikâyesi	[394a]
Zilimâme'nin Hikâyesi	[394b]
Câhil Koyun Çobanının Hikâyesi	[395b]
Zülhimâr'in Hikâyesi	[396a]
Ebû Cehil'in ÖldürülmESİ	[396b]
Husayb'in Hikâyesi	[396b]
Cübel Kâdısının Hikâyesi	[397a]
Harbâ'nın Hikâyesi	[399a]
Sedûm Kâdısının Hikâyesi	[399b]

3. METİN

Çeviri yazılı metnin hazırlanmasında eserin İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi’nde NEKTY00167 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan müellif nüshası esas alınmıştır. Nushanın varak numaları eksik ve yanlış verildiği için çeviri sırasında varakların dijital numaraları dikkate alınmıştır. Çeviri yazda ünlü ve ünsüz seslerin yazımında metindeki şekli esas alınmıştır. Mesel maddelerinin önce Arap harfleriyle dizilişi verilmiş ardından çeviri yazısı yapılmıştır. Metin içerisinde geçen Arapça ve Farsça ibare ve şiirler Arap harfleriyle dizilmiştir. Okunuşu tam olarak anlaşılmayan kelimelerin Arap harfleriyle yazılışı parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 1. Transkripsiyon Tablosu

إ, إ	A, a, Ā, ā, E, e
ء	,
ب	B, b
پ	P, p
ت	T, t
ٿ	S, s
ج	C, c
ڙ	Ç, ç
ح	H, h
ڙ	H, h
د	D, d
ڏ	Z, z
ر	R, r
ڙ	Z, z
ڙ	J, j
س	S, s
ش	Ş, ş
ص	S, s
ض	Z, z
ط	T, t
ڙ	Ż, ż
ع	,
غ	Ğ, ġ
ف	F, f
ق	K, k
ڭ	G, g, K, k, Ñ, ñ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
و	Ü, ū, Ü, ü, V, v
ه	H, h, e
ى	İ, ī, I, i, Ī, ī, Y, y

TRANSKRİPSİUONLU METİN

البَابُ الرَّابِعُ فِيمَا أَوْلَاهُ ثَاءٌ

ثُكْلُ أَرْأَمَهَا وَلَدًا

[319b] Şüklün er'emeħā veleden

Bu mesel 'Arab'da Ne'āme lağabıyla mülakkab olan Beyhes'ün aqvālindendür ki birāderleri katl olunup vālidesine rucū' eylediği esnāda tekellüm eylemişdir. Mufaḍḍal ķavlince Beyhes Benī Füzāre'den bin Zübyān bin Beğīd nām kimsenedür. Benī Mufaḍḍal hikāyet eyler ki bunlar yedi nefer birāder idi ki yedincisi merkūm Beyhes idi. Günlerden bir gün Eşca' ķabīlesinden bir takım kimseler gelüp bunları ya'nī Beyhes'i ve birāderlerini iğāre eyleyüp beynlerinde ḥarb u қitāl vakı' olmağıla esnā-yı cidālde Eşca' dan ibl süvār olanlar ġalebe eyleyüp uħuvvet-i seb'adan altısını derdest ile katl ü i'dām ve Beyhes'i daħi giriftar-ı pençe-i esāret ve pā-girifte-i dām eylediler, Hālbuki Beyhes cümlesinüñ alħmaġ u aşġar u a'cezi olmaġla egerçi Eşca' dan olanlar evvel-i emirde merkūmuñ daħi ķatlini murād eylediler ise de ba' dahu böyle bir za'īfūn ķatlinde ne ħāsil olur eger biz buni katl ider isek üzermize ādem şayarlar *lā-hayre fihidür*⁴ bunun ķatlinde çendān menfa'at yokdur deyü Beyhes'i ķatldan 'afv eylediler. Pes Beyhes ķatldan 'afū yine derk ü iz'ān eyleyüp beni burada terk itmeyn bari ķabīlenize birlikde īṣāl idüñ. Eğer beni burada yalnız terk iderseñiz sibā' ekl ider ve 'atş u ḥarāret katl ider didikde Eşca' dan olanlar mezbūri berāber alup giderler idi. Esnāyi rāhda ķuşluq ta'āmī eylemek üzre bir mahalle nüzül eylediler ve bir cezür ȝebħ u naħr eylediler. Lākin ol gün ḥarāret-i havā şiddet üzre olmaġla Beyhes'e tevcih-i veçhe-i hītāb idüp لَكَنْ بِالْأَنَّ لَاثْ لَحْمًا لَا يُظَلَّ didiklerinde Beyhes dimekle kelāmı beyne'l-'Arab mesel olmuşdur. Vaqtā ki Beyhes bu kelāmı tefevvüh eyledi Eşca' dan olanlar bu kimse bir münker kimseye beñzer diyerek [320a] tekrār katl eylemeğe 'azm u cezm eyledilerse de muahħaren yine şarf-ı nażar idüp laħm-ı cezürden ṭabħ eyleyüp ekl eylediler. Ba'dehu içlerinden biri kelimāta āgāz eyleyüp ya'nī bizim bu gunki günümüz ne atyeb ve ahşabdur didikde Beyhes yine cevāba āgāz eyleyüp لَكُنْ عَجَفَ قَوْمٌ عَجَفَ didi. Mezbūruñ bu kelāmı daħi beyne'l-'Arab mesel oldu. Ba'dehu tariķleri giderek münse'ab olup Beyhes bunlardan ayırlarak vālidesi nezdīne vürūd bile

⁴ Bu işte hayır yoktur.

mā-cerāyı ya‘nī birāderlerinüñ beni Eşca‘ elinde ƙatl u i‘dam olundığı haberini virdi. Pes vālidesi bu keyfiyyeti istimā‘ ile didikde Beyhes لو ڇڀڙت فما جاءني بك من بين أخوتك dimekle kelāmı daхи mesel olarak ırsāl olunmuşdur. Ba‘dehu vālidesi Beyhes’e izhār-ı luṭ u ‘ātifet ü nevāzıš ve ibraz-ı rikkat u sūziş eyledigini nāsdan ba‘žıları gördükde ya‘nī ümm-i Beyhes Beyhes’i sever didiklerinde Beyhes لق أحبت أم بيهمس بيهسا dimekle bu kelāmı daхи meşel olmuşdur. ey نُكْلُ أَرْأَمَهَا وَلَدًا ‘atafehā ‘ala veledin. Ba‘dehu Beyhes’üñ vālidesi makṭūl olan birāderlerinüñ elbiselerini i‘tā eyledikde ve mezbūr ol elbiseyi telebbüs eyledikde dimekle bu kelāmı meşel olmuşdur. Bir müddet şoñra Beyhes kavminden bir tākım nisvān arasından mürūr iderken bir hātūnı tezyīn iderler gördükde lede'l-isticvāb ol tezyīn olunan hātūn meger ‘arūs olup birāderinüñ ƙātillerinden birine li-ecli'l-izdivāc gönderileceğini istifhām eyledikde Beyhes el-ḥāletü hāzihī beyne'l-'Aarb cereyān iden kā‘ideye ri‘āyeten setr-i ‘avret itihāz eylediği nesneyi ya‘nī donunu çikarup başını onula tegat̄tī eyledi. Orada mevcūd olun hātūnlar ey Beyhes وبحك ما تصنع ya‘nī Allāh cezānı virsün ne şey işlersin didiklerinde Beyhes:[320b]

البِسْ لِكُلِّ حَالٍ لَّبُوسَهَا

إِنَّمَا نَعِيَّهَا وَإِنَّمَا بُوْسَهَا

dimekle bu kelāmı daхи beyne'l-'Aarb meşel ittiḥāz olunmuşdur. Pes Beyhes Kināne ƙabīlesinden ve sā‘ireden mevcūd olan ba‘žı nisvāna emir idüp ṭā‘ām taleb حبّدَا كثرة الأيدي في غير eyledi onlar daхи bir miğdār nesne ihżār idüp Beyhes hīn-i eklde طعام didikde bu kelāmı daхи meşel-i mahşūs olmuşdur. Bu esnāda Beyhes’üñ vālidesi ڦا se'r ve intikām idemeyeceğini rişte-i takrīre çeküp zımnən Beyhes’üñ cebānetinden bahş eyledikde Kināniyye’den bir hātūn لا تأمني الأحمر وفي يده سكين dimekle bu söz daхи cümle-i emsālden ‘add olunmuşdur. Ba‘dehü bir ādem gelüp şu vecuhile bast-ı ƙalīçe-i güftār eyledi ki Eşca‘ dan bir tākım kimseler bir gārda oturup meymene meysere yerler içerler ve zevk u şafā iderler. İmdi ey Beyhes birāderlerinüñ intikāmını alacak bir zamān-ı fırsatı fırSATdur ve fırsat ise ǵanīmetdür. Hemān varup onlardan se'rini ahz eyle didikde Beyhes hāli dāyısı nezdine geldi ki aña ‘Arablar Ebū Ḥaneş dirler idi aña هل لك في غار فيه ظباء لعلنا dimekle bu güftār daхи meşel olarak ahz u žabt olundı. Ba‘dehü Beyhes hāliyle beraber olduğu hālde femm-i gār-ı mezkūre ƙader geldi ve gārin ƙapusı öñünde oturup içeriye girmediğin hāli müşāhede eyledikde Beyhes'i

giribānidan ṭutup ḥāh u nā-ḥāh varanları ür deyü ḡardan içeriye endāḥt eyledikde Beyhes derūni ḡāra dāhil olup ey dayı imdi beni içeriye eyledüñ gel baḳalim kā'ide-i ḍarbı daḥi icrā ile didi binā'en 'aleyhi mezbür ḥamākatda daḥi ḍarb-ı meşel oldı mağarada onların ba'żiları ḫanış لَبْطَل didikde Ebā Haneş cevābında Mün̄k̄e bu kelām daḥi emşalden 'add olundı [321a] binā'en 'aleyhi şā'ir-i meshür Mütelemmis bu bābda işbu şīri silk-i nazma keşide eylemişdir

وَمِنْ طَلْبِ الْأُوتَارِ مَا حَزَّ أَنْفَهُ
 قَصِيرٌ وَخَاصَّ الْمَوْتَ بِالسَّيْفِ بَيْهُنْ
 نَعَامَةً لِمَا صَرَّاعَ الْقَوْمَ رَهْطَهُ
 تَبَيَّنَ فِي أَنْوَابِهِ كَيْفَ يَلْبَسُ

الثَّيْبُ عَجَالَةُ الرَّاكِبِ

es- Seyyibü 'ucāletü'r-rākib

"el-'Ucāletü" temr ve sevīk misillü. bir nev' ṭa'ām-ı mā ḥaṣardur ki dābesine binüp bir semte gidecek ādem içün sehlü't-tertībdür. Bundan dolayı ḫat'an meks u ārām īcāb eylemez ki 'Arablar diğer meşellerinde daḥi dirler. Hāşılı sehlü'l-huṣūl olan nesne ḥakkında ḍarb ve īrād olunurlar. قال المؤلف العجالة ما تزوده الراكب مملاً تعب فيه كالتمر والسويق. قال أبو عبيد يضرب هذا في الحث على الرضا بيسير الحاجة اذا أعز جليلها.

ثَاطَةٌ مُدَّتْ بِماءٍ

Se'ṭatün müddet bi-mā'

"Se'ṭat" temret vezninde siyāh balçığa dinür. Yuḳālu: الشَّمْسُ تَغْرِبُ فِي ثَاطَةٍ أَيْ حَمَّةٍ. Bu meşel bir ahmaç ve cāhil ü nā-dān ve bed-ḥūy kimse bir manşıbla kesb-i meziyyet ve terfi'-i ḫadr ü ḥayṣiyet eyledikde ḍarb olunur. Zīrā ḫara balçığa şu ilkā olunup şulu olsa elbette fesād ve zararı keşret bulup ḫalqa şirki sıçramakdan ḥalī olmaz çünkü bir ādem bir kelbi taṭhīr eylemek için yıkasa lā-mahälle kelbin murdārlığını eż'āf-ı mužā'af eyler. Niteki şā'ir dimiṣdür.

سگ به دریای هفتگانه مشوی

چونکه تر شد پلیدتر باشد,

ثَارَ حَابِلُهُمْ عَلَيْنَا بِإِلَهِهِمْ

[321b] Sāre ḥābilūhūm ‘alā nābilihim

“el-Hābil” duzaç naşb iden ādeme ya‘nī şāhib-i hibale olan kimseye dinür. Ve “en-Nābil” şāhibü’n-nebl ma‘nāsınadur. Ebū Zeyd ķavlince bu meşel unvāniyla tezkir ‘Aīn أَوْقَدُوا الشَّرَّ بِيَنْهُمْ ibāratiyle tefsir olunur. Ya‘nī beynlerinde ātes-i şerr ü fitne īkād idüp biribirine düşdiler. Yāhud emrleri muhtelīt oldu. Burada nābil ok atan kimseye dinür. Ve ḥābil beziñ arşına ve nābil argacına dinür. İmdi ḥābil ve nābil Fārisī’de tār ü pūd ma‘nāsına musta‘meldür. Meşel-i mezbür bu ma‘nādan dahı ahz olunur ve ‘Arablar حَوْلَ حَابِلَةَ عَلَى نَابِلٍ dirler. Zīr ü zeber eyledi diyecek yerde īrād olunur. Mu’ellif ķavlince meşel-i mezbür zātū'l-beynde olan fesād һakkında ve bir ķavme şerr ü mażarret te’rīs eylidikde darb ve tekelüm kılınır.

ثَمَرَةُ الصَّبْرِ نُجْحُ الظَّفَرِ

Semeretü’s-şabri nuchu’ z-zaferi

“en-Nuch” nūnun žammıyla “necāh” gibi isimdir zafer-bi’ş-şey’ ma‘nāsına ki hācet ve metlūb olan iş bitmek ve bir ādem kendü hācetine żefer-yāb olmak ma‘nāsınadur. Bu meşel şab u sükūnet üzre tergībde darb ve īrād olunur.

الثَّكْلَى ثُحبُ الثَّكْلَى

es-Seklā tūhibü’s-seklā

“es-Seklā” veledini yavı kılmış olan hātūna dinür. Peş veledini yavı kılmış hātūn. Kezālik veledini yavı kılan hātūna mahebbet ider ya‘nī derdli derdlinin hālini aňlar ve idrāk eyler dimekdür ki meşel-i mezbür bükā ve ceza‘ zamānında darb ve īrād olunur.

[322a]

ثَنَى عَلَى الْأَمْرِ رِجْلًا

Senā ‘ale’l-emri riclen

أي قد وَثَقَ بِأَنَّ ذَلِكَ لِهِ، وَأَنَّهُ قد أَحْرَزَهُ

ثُلَّ عَرْشُهُ

Sülle ‘arşuhu

لَّهُ عَرْشُهُ أَيْ أَمَاتَهُ أَوْ أَذْهَبَ مُلْكَهُ أَوْ عَزَّهُ. Ya nī imāte hālinde yā bir ādemin elinden mülki yāhud ‘izzeti gitdiği zamānda ‘Arablar թل عرشه و թل عرشه dirler ve kezālik ‘izzet hāli isā’ete mubeddel olduğda dahı kelām-ı merkūmi söyleler. Ve “Arş”dan murād vücüdü yāhud taht u mülk ü ‘izzetidür. و թل الدار binayı yıkmak ma‘nāsinadur Yuķālu: ڭۈچىنىڭ ئىداھىتىسى كىرىتىلىك: ve Küteybī կavlince ‘arş iki ma‘nāya gelür. Biri serīr ü taht ma‘nāsinadur ki mülükə mahşūsdur çünkü bir melikin ‘arşı ya‘nī serīri hedm olmuş olsa anuñ ‘izet ü şalṭanatı bi‘l-külliye elinden gitmiş olur. Zīrā taht münhedim olmadıkça şalṭanat elinden gitmez. Pes şalṭanat elde oldukça tahtın yıkılmamasına me‘murları tarafından kemāl-i i‘tinā olunur. Pes bu takdirce mutlaqā tahtın hedmi ol mülkün zevāli dimekdür ki ‘arş taht-1 şāhī ma‘nāsinadur ‘Ulūvv-i rif’ at münasebetiyle Yuķālu: ۋە ئىكىنلىك ئىداندان ya nī ھurmā āgācından çādır şeklinde göglelenmek için yapılmış nesneye dinür ki murād cārtāk makülesi hāne olacağdur ki cem-ī ‘urūş ve ‘uruş gelür žammeteynle. Ve a‘rāş ve ‘ireşe gelür kirede vezinde. Pes bir ādemin o maküle hānesi münhedim olsa yā mūcibi helākı yāhud bādī-i emirden sebeb-i zūl ü berbādı olmuş olur. Ve ‘arş gögle ve sāyebāne dinür. Ekseri sāzlîk [322b] makülesinden yapılmış olur ki burada bu ma‘nā dahı murād olunur.

ثَرَا بَنُو جَعْدٍ وَكَانُوا أَزْفَلَى

Serā benü ca‘din ve kānū ezfelā

“es -Serā” nās yāhud māl ziyādelenüp çoklanmak ma‘nāsinadur. Yuķālu: ثرا القوم يثرون ثروا وثراء اذا كثروا Ve Yuķālu: او المال يثرو وثراء اذا كثر. ”الْأَزْفَلَةُ وَالْأَزْفَلَى“ . ثرا القوم يثرون ثروا وثراء اذا كثروا: cemā‘at-1 կalileye լtlak olunur. Bu meşel զilletden şoñra ‘izzet ve կilletden şoñra kesret ve şerbet şahibi olan kimse hākkından darb ve یراد olunur

ثَدَاءُ وَجْهِ شَافِهِ التَّرْغِيْسُ

Se'dā'u vecuhin şāfehü 't-tergīsu

“es-şe'dā” el-Emmet ve “eş-şevf” el-cilā'. “ve't-Tergīs” teksīrū'l-māl ma'nāsınadur ki rağgeseden me'hūzdur. Yukālu: رأيُهُ فِي الْعَرَاءِ أَيُّ الْفَضَاءِ لَا يُسْتَرُ فِيهِ بِشَيْءٍ. Cem'ī a'rā' gelür. Fārisīde aña hāmūn dirler ve “l-Evābid” vuhūş ma'nāsınadur ve “seneyte” şarefte ma'nāsınadur. Bu mesel kendü taht-ı temellükünde olmayan nesneyi va'd idüp 'uhdesinden gelmeğe kudreti ta'alluk eylemeyen şahıs hakkınde darb ve īrād olunur.

[323a]

الثُّورُ يَحْمِي أَنْفَهُ بِرَوْقِهِ

es-Şevrü yaḥmi enfehü bi-ravkihi

“er-Ravk” ḫarn ya'nī boynuz ma'nāsınadur ki Fārisīde şah dinür. Ya'nī öküz boynuzu ile burnunu ḥimāye eyler dimekdür ki ḥifz-ı ḥarīm üzre hiss u iğrāda darb ve īrād olunur. Niteki 'Āmir rādiyallahu 'anh dimışdır:

إِنِّي وَجَدْتُ الْمَوْتَ قَبْلَ دُوْقِهِ

وَالْمَرءُ يَأْتِي حَنْفَهُ مِنْ فَوْقِهِ

كُلُّ امْرٍ مُّجَاهِدٌ بِطَوْقِهِ

كَالثُّورُ يَحْمِي جَلْدَهُ بِرَوْقِهِ

شُوْلُولُ جَسَدِهِ لَا يُنْزَعُ

Şu'lulu cesedihî lâ yünze'u

Bu mesel bir nesnenüñ takvîm ü tehzîbinden ‘âciz olan kimse hakkında darb ve īrâd olunur.

ثَارَ ثَائِرُهُ

Sâre şâ'iruhu

Bu mesel müsteṭrü'l-ġażab olan kimse hakkında darb olunur. “es-Şa’ir” müntakim ādeme dinür. İntikāminı almadıkça bir nesne üzre turmaya ya'nî bir işe meşgûl olmaya Yuķalu: رَجُلٌ ثَائِرٌ إِذَا كَانَ لَا يَبْقَى عَلَى شَيْءٍ حَتَّى يُدْرِكَ ثَأْرُهُ.

ثَمَرَةُ الْعُجْبِ الْمَقْتُ

Semeretü'l-'ucbi el-maktu

Ayi haj makân man uadte an yebij منه Bu mesel müsteṭrü'l-ġażab olan kimse hakkında kendüsini takbîh eylemesine sebedür zîrâ mu'cib olanlar beyne'n-nâs maķdûh ve mezmûm olurlar. Niteki şâ'ir kibrden ictinâb ma'ražında naşıhaten dimişdür: [323b]

زخاك أفريدت خداوند پاڭ

پس أي بندە افکندىكى كن چوخاڭ

حریص وجهان سوز وسرکش مباش

زخاك أفريدت چواتش مباش

چو گردن كشد اتش هوئاڭ

بە بى چارگى تىن بىنداخت خاڭ

چو آن سرفرازى نمود اين كمى

از آن ديو كردىن از اين ادمى

ثَمَرَةُ الْجُبْنِ لَا رِبْحٌ وَلَا خُسْرٌ

Şemeretü'l-cübni lā ribħun ve lā ħusrun

“el-ħusr” ħusrān gibidür. Furk furkān küfr küfrān bunuñ nażiresidür. Bu meşel emşal-i ‘ämmeden olan التاجرُ الجَانُ لا يَرْجِعُ وَلَا يَخْسِرُ meşeli kabılındendür ki Türkide dahı korķak bāzirgān ne kār ider ne żarar dirler. Niteki şā‘ir dimişdür.

جوبازركاني كه دارد هراس

نه سودش کند نی زیان بی اساس

ثَبْتُ الْغَدَرِ

Sebtü'l-gadari

“Sebt” şäbit ma'näsinadur. Yuķalu: رَجُلٌ ثَبَّتْ أَيْ ثَابَتْ “el-Ğader” şol şarb yere dinür ki dābbe kısmı oraya varamaz ola. Ve çakır çukur yarıkları ve yırtıkları ve dilekleri olup taşlık olan yere dinür ki sälikine gūyā ḡadr ider olur. Ve taşlara itlāk olunur ve “ğader” maşdar olur. Zikr olunan yarık ve yırtık ve taşlık çok olmak ma'näsinadur. Yuķalu: رَجُلٌ ثَبَّتْ الْغَدَرَ إِذَا كَانَ يَثْبِثُ فِي الْفِتَالِ وَالْجَدَلِ ve tekülü'l-Arab: غَيْرَتِ الْأَرْضُ غَدَرًا إِذَا كَثُرَ بِهَا الْغَدَرُ ya nī ar ž-i mezküre gibi düşvär u 'asīr olan kıtal ve cidālde ve sāir mübāşeret eylediği emir-i müşkilde şäbit ve pāyidārdür diyecek mahalde bu meşel darb ve īrād olunur. [324a]

ثَاقِبُ الزَّنْدِ

Sakibü'z-zendi

Bu meşel bir emre mübāşeret eyleyen ya'nī müncih ya'nī şāhib-i incāh olup iş bitüren adem hakkında darb ve īrād olunur. Kur'ān-ı Kerīm'de vakı'dür cemī-i kevākibden mürtefi' kevkeb dimekdür yāhud kevkeb-i Zuhal murāddur ki semā'-i sābi' adadur ki gūyā eflāke yāhud zulmete nāfi' oluduğuğun itlāk olunmuşdur.

ثَكَائِكُ الْجَنْ

Sekiletke'l- ceselü

"el-Cesel" fethateynle anaya dinür ümm ma'näsina zevceye dahı dinür. Ve minhu yuķalu: **كَلْتُهُ الْجَئْلُ وَفَسَرَ بِهِمَا**. قال ابن فارس في كتاب المقايس: هذا مما شد عن التركيب، يعني من: **الْجَئْلُ** الذي هو **الشَّعْرُ** الكثير، ومن قولهم **اجْئَلَ النِّبْتَ** إذا كثُرَ النَّفْ، وقال ثعلب: **جَئْلُهُ الرَّجُلُ امْرَأُهُ**، وقال غيرهما: **هُوَ الْجَئْلُ** - بفتح الثاء - يريدون **قِيمَاتَ الْبَيْوْتِ** و قال المؤلف: يجوز أن يكون المعنى **كَلْتُكَ ذَاتُ الْجَئْلِ**، أي صاحبة الشعر الكثير من الأم أو غيرها من قومه مثل الزوج ومن يقوم الرجل بأمرهم ويهم لشأنهم

كَلْتُكَ أُمُّكَ أَيَ جَزِ تَرْقَعٌ

Sekiletkə ummuke ey cerdin terka'u

"el-Cerd" eski şevb ma'näsindur. Yuķalu: **ثُوبٌ سَحْقٌ وَجَزْدٌ أَيْ خَلْقٌ، وَنَصْبٌ "أَيْ" بِتَرْقَعٍ** Bu meşel kendüsine menfa'atı olmayan nesneyi taleb iden kimse hakkında darb ve īrād olunur. **وَكَلْتُكَ أُمُّكَ** beyne'l-'Arab beddu'ā makāmında dahı īrād kılınır.

ثَبَتَ لِبْدُهُ

Şebete libduhu

[324b] 'Arablar bir kimse üzerine beddu'a eyledikleri zamān قال المؤلف يمكن أن يراد باللبد هنا لبد فرسه، فكانه قال: ثبت dirler dimeği murād iderler. وadam له الشر لبده مكانه من الأرض، أي لا يلبد فرسه، وإذا لم يلبد فرسه لم يَرْ في رَحْلِهِ خَيْرًا لأنهم يَجْلِبُونَ الْخَيْرَ إلى أنفسهم من الغارة.

ثُوبَكَ لَا تَقْعُدْ تَطِيرُ بِهِ الْرِّيحُ

Sevbeke lā taq'ud taṭīru bihi'r-rīḥu

نصب "ثوبك" بإضمار فعل، أي احْفَظْ ثوبك، وقد يقع معناه هنا صار يصير، والتقدير: صُنْ ثوبك لا Bu meşel makām-1 tahzirde darb ve īrād olunur. تَصِيرُ الريح طائرة به.

ثُورٌ كِلَابٌ فِي الرِّهَانِ أَقْعُدُ

Sevru kilâbin fî'r-rihâni ak'adu

Bu Kilâb bin Rebî'a bin 'Âmir bin Sa'sâ'a el-Kayisî dür ki bir ahmaç kimse idi. Hikâyet iderler ki mezbûr bir 'icli bir şevre ya'nî bir öküze rabî eylermiş idi ki güya 'icl müsâbakat eyledikce şevr dahî iş işler zann u zu'm eyler idi. Ve "el-Ak'ad" ka'îddendür mütehallif ve mütebâti ma'nâsinadur. قال المؤلف والأقعد: من القعيد وهو المختلف المتباين بضرب للرجل يرثون ما لا يكاد يكون.

الثَّمْرُ فِي الْبِئْرِ، وَعَلَى [ظَهَرِ] الْجَملِ

es-Semru fî'l-bî'ri ve 'alâ [zahri]'l-cemeli⁵

Ya'nî meyve kuyudadur ve devenüñ üzerinde dimek olup aşlı budur ki zamân-ı câhiliyyetde Medîne hîşârlarından bir hîşâruñ üzerine bir kimse şu'ud eleyüp meyveirişinceye dek ظَهَرَ الثَّمْرُ فِي الْبِئْرِ وَعَلَى [ظَهَرِ] الْجَملِ deyü nidâ ider idi. Ya'nî bir kimse çâhdan çıkardığı suyu devesinüñ zâhrîna yükledüp götürüp bâğ ve bûstânını şuvarmış olsa meyveye destresi ve fî'l-hâkîka böyledür. [325a] Bu meşel "Gice giden yolcu gitdigüniñ luftunu şabâhisi görür."⁶ didikleri meşel-i Türkîye muvâfiķdur ve şâ'irüñ işbu ķavline dahî makrûndur:

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَزْرَعْ وَأَبْصَرْتَ زَارَ عَأْ

نَدَمْتَ عَلَى التَّفَرِيطِ فِي زَمَنِ الزَّرْعِ

Ya'nî ekin zer' eylememiş olsañ ba'dehü bir ekici görseñ ekin vakıtında takşîrât itdiğine nâdim ü peşimân olursun. İnteha.

ثمرة الحركة بركة

Semereti'l-ħaraketi berketün

Ya'nî ħaraketüñ şemeresi bereketdür niteki meşel-i Türkîde dahî "Haraket nereden ise bereket dahî orâdadur." dinür. Bu ħareket zirâ'at ve felâhat üzerine olan

⁵ Bu meseli ظَهَرَ الثَّمْرُ فِي الْبِئْرِ... sekelindeki rivayete göre "se" maddesinde yer verilmiştir.

⁶ عند الصّياغ حمّدُ القوْمُ السُّرْرى

hareketdür ki mūcib-i bereketdür. Ol mahalde ki zirā‘at ve ḥarāşet yokdur bereket dahı mefkūddür min külli’l-vücūh. Niteki Tevrāt’da حرك يدك افتح لك باب الرزق vārid olmuşdur. Ma‘lūm ola ki hareketden bi-behre olanlar şemere-i berekete dest-res olamaz ve fakrdan kurtulamaz. Bir mahalde ki felāhat olmaya ḥaķīkaten oranuñ ehālīsinde felāh olmaz. Zīrā zeheb ve fiđđa semādan bārān gibi nüzül itmez belki ḥākdan hāşıl olur. Hareket ve zirā‘at bir ma‘dendür ki onuñla ‘āmil olan māl-i Kārūn’ a nā’il ve ‘āṭil olan keçkūl bedest olan hūše-çinān misillü deryüze ve sā‘il olur. Niteki لولا الزرع والحرث لهلك الجوع vārid olmuşdur.

ثمرة العجلة ندامة

Semeretü'l-‘aceleti nedāmetün

Umūr u meşālihde vuķū‘a getürilen ‘acelenüñ şemeresi ‘ākibet nedāmetdür. Niteki şā‘ir dimiṣdür:

هرکه درکار هاشتاب کند

خانه عقلرا خراب کند

[325b] Bu kelām ta‘cīlden nehy ma‘razında īrād olunur. Niteki العجلة من الشيطان vārid olmuşdur. Ve şā‘ir dahi ‘aceleden nehy ma‘razında dimiṣdür: الثاني من الرحمن

بیال ویر مرو ازره که تیر برتابی

هوا کرفت زمانی ولی بخاک نشت

Her nesnede ta‘cīl mezмūm u maķdūh ve te‘ennī ü bürdbārī ve şabr u sükūnet ve teşebbut maķbūl ü memdūhdur. Niteki فاصبٌ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعِزْمٍ hītābına mažhar olan Seyyid-i sütüde-simāt ‘aleyhi efżalü’t-tehiyyāt һazretleri بالصبر ve yine النصر في الصبر لأشجع عبد القيس: إن فيك خصلتين يحبهما الله: ve yine الانئاه من الله والعجلة من الشيطان يتوقع الفرج ما معناه إنكم مسيح بن مریم عليهما السلام buyurmuşlardır ve yine hāvāriyyūna hītāben لا تدركون ما تحبون إلا بصبركم على ما تكرهون ان الصبر محمود العاقبة vārid olup tahkīk şabr mamhīmūdü'l-‘ākibe’dür. Şabırıñ şemeresi necahdur. Niteki meselde dinmişdür. Ve şabr insāni maķşūda vāsil ider ve hālbuki ta‘cīl makşūddan ādemî maħrūm eyler.

İder āheste giden menzil-i maķşūda vüşūl

Tız reftär olanuñ pāyına dāmen ṭolaşır

Ḥikāyet iderler ki bir gün Me'mūn Ḥalīfe'nüñ hužūrında ba'žı 'uzamā-yı devleti ȝikri mürür eyledikde Me'mūn نعم من ذكرتُم ولو لا عجلة فيه deyü cevābdāde olmuşdur. Ve چَرَب ستر من الْكُرُوب وَعَوْنَى الْخُطُوب yine peygamber şallallāhu 'aleyhi ve sellem: الصَّابِر مطية لا تدبر وسيف لا يكل vārid ve mesmū' buyurmuşdur. Ve yine eſerde الصَّابِر مطية لا تدبر وسيف لا يكل olmuşdur.

Şi'r:

ما أَحْسَنَ الصَّابِرَ فِي الدُّنْيَا وَأَجْمَلُهُ
عَنْدَ إِلَهٍ وَأَنْجَاهُ مِنْ الْجَزَعِ
مَنْ شَدَّ بِالصَّابِرِ كَفًا عَنْدَ مُؤْلِمَةٍ
أَلَوْتُ يَدَاهُ بِحَبْلٍ غَيْرَ مُنْقَطِعٍ

Eğerçi şabr bādī-i emrde bir mevyə-i telhterindür lākin 'ākibeti maḥmūd ve şīrindür [326a] Niteki ba'žilar bu ma'naya ƙarīb dimişlerdir.

أَمَا وَالَّذِي لَا يَعْلَمُ الغَيْبَ غَيْرُهُ
وَمَنْ لَيْسَ فِي كُلِّ الْأَمْوَارِ لَهُ كُفُوْءٌ
لَئِنْ كَانَ بَدُوا الصَّابِرُ مُرَا مَذَاقَهُ
لَقَدْ يُجْتَنِي مِنْ بَعْدِ الثَّمَارِ الْحَلُو

Ve ol şābir-i şēdā'id ü mehālik ve ƙā'id-i seccāde-i meṭālib esedu'llāh ḡālib Ali ibni Ebī Ṭālib radiyāllahu 'anh buyurmuşdur:

إِصْبَرْ عَلَى مَضَاضِ الإِدْلَاجِ فِي السَّحَرِ
وَفِي الرَّوَاحِ عَلَى الطَّاعَاتِ فِي الْبُكْرِ
إِنِّي رَأَيْتُ وَفِي الْأَيَّامِ تَجْرِيَةً
لِلصَّابِرِ عَاقِبَةً مَحْمُودَةً الْأَثْرُ
وَقَلَّ مَنْ جَدَّ فِي شَيْءٍ يُؤْمِلُهُ
فَاسْتَشُعرُ الصَّابِرَ إِلَّا فَازَ بِالظَّفَرِ

Ḥikāyet iderler ki bir kimseye dinildikde şā'irüñ işbu kavliyle cevābdāde olmuşdur:

إِنَّ الْأَمْوَارَ إِذَا اسْتَدَدَتْ مَسَالِكُهَا

فالصَّبَرُ يفتح منها كلَّ ما ارْتَّجا
 أَخْلُقْ بِذِي الصَّبَرِ أَنْ يَحْظَى بِحاجَتِهِ
 وَمُدْمِنُ الْقَرْعِ لِلْأَبْوَابِ أَنْ يَلْجَا
 لَا تَبَسَّنَ وَانْ طَالَثُ مُطَالَبَةٌ
 وَا ذَا اسْتَعْنَتْ بِصَبَرٍ أَنْ تَرَى فَرَجا

ما جاء على افعل من هذا الباب

أثقل من ثهلان

Eşkalu min şehlān

“es-Şehlān” şehl lafzından muştakk olaraq bir tāğıñ ve bir recülüñ ismidür. Ve شَهْلُ الشَّيْءِ نَهَّلَ مِنَ الْبَابِ [الرَّابِعُ] إِذَا شَهَّلَ الْشَّيْءُ نَهَّلَ مِنَ الْبَابِ yer üzre döşenüp yayılmaç ma'nāsınadur. Yukālu Bu meşel ziyāde āğır u girān olan nesne hąkkında ḫarb ve īrād olunur.

أثقل من شمام

Eşkalu min şemām

“Şemām” ‘inde’l-Hicāziyyīn kesr üzre mebnīdür ki seħāb vezinde bir tāḡiñ ismidür. [326b] Ba’žı rivāyete göre cebel-i mezbürüñ iki re’si vardür ki ‘Arablar aña İbni Şemām dirler. Niteki Lebīd işbu şı‘rine zikr ü te’yid eylemişdür:

فَهَلْ نُبْشِّرُ عَنْ أَخْوَيْنِ دَامَا
 عَلَى الْأَحْدَاثِ إِلَّا ابْنَيْ شَمَامِ

أثقل من نضاد

Eşkalu min nezādi

Bu daхи meşel-i sābık müşillü kesr üzerine mebnīdür. Ve bir mürtefi‘ ü ‘ālī cebelüñ ismidür. Ammā Benī Temīm ‘indinde munşarif değildir ḥazām ve ķatām veznindedür. Niteki şā’ir ehl-i Hicāz luğatına tevfikān dimişdür:

إِذَا قَالُتْ حَدَّامٌ فَصَدِّقُوهَا

فَإِنَّ الْقَوْلَ مَا قَالَتْ حَدَّامٌ

Ve kale 'alā lügati Temīm:

وَمَرَّ دَهْرٌ عَلَى وَبَارٍ

فَهَلَكْتُ جَهْرَةً وَبَارٌ

Ve kale eyzan:

لَوْ كَانَ مِنْ حَضْنِنِ تَضَاعِلٍ رُكْنٌ

أَوْ مِنْ تَضَادَ بَكَى عَلَيْهِ تَضَادٌ

أَثْقَلَ مِنْ عَمَائِيَّةً

Es̄kalu min 'amāyet

“‘Amāyet” cibāl-i Hüzeyl’den bahreyn nām mahalde kā’in bir cebel-i cesīmüñ ismidür.

أَثْقَلَ مِنْ أُحْدِي

Es̄kalu min Ūhudin

“Ūhud” ȝammelerle Medīne-i Münevvere կurbında bir cebel-i ma‘rūf ismidür ki eṭrāf-ı cibālden tevahhudı bā’is̄-i tesmiyedür. Re’isü’s-Şuhedā ‘amm-ı Resūl-i Ḥudā Hamza-ı bā-şafā rađiyallāhu ta‘ālā ‘anhu һazretleri orada medfündür.

أَثْقَلَ مِنْ دَمْخَ الدِّمَاخِ

Es̄kalu min demhī’d-dimāhi

“Demhī” bir tağıñ ismidür ve maşdar olur mürtefi‘ olmañ ma‘nāsına dahi gelür. Ve “dimāhi” kitāb [327a] vezninde Nacd el-Kāsin’de bir niçe tāglara itlāk olunur. Kāle’l-mü’ellif: هو جبل من جبال ضيَّحَ في حمى ضَرَّيَّة، و”الْدِمَاخُ”: اسْمُ لِتَلَكَ الْجِبَالُ، وَدَمْخُ مَضَافٌ إِلَيْهَا، قال ابن الأعرابي: ثَهْلَان لِبْنِي نَمِيرٍ، وَدَمْخ لِبْنِي نَفِيلٍ بْنِ عَمْرُو بْنِ كَلَابٍ، قال: ويقال لِثَهْلَان "ثَهْلَانُ الْجَوْعُ" لِيُنْسِيهِ وَفَلَةً خيره.

أثقل مِنْ حَمْلِ الدُّهِيمِ

Eşkalu min ḥimli'd-dühīmi

“ed-Düheyim” zübeyr vezninde ‘Amr bin Zebbān ez-Zühlī nākası ismidür. Mezbür biraderleriyle katl olunup ru’ūs-ı makṭū‘aları ol nākaya ta’līk ve tesbīb olunmağla أَشَاءَ مِنَ الدُّهِيمِ dahı ḍarb-ı meşel olmuşdur. Kışsası “bābü’ş-ṣīn”de ber-tafṣīl zikr olunur in šā’allāhu Te’ālā.

أثقل مِنَ الرَّوَاقِي

Eşkalu mine’z-zevākī

“ez-Zākī” meşhür ḥorosa dinür ki cem’ī zevākī gelür kā’il-i meşel Hişām bin ‘Urve olmak üzere mervidür. Bunuñ tevcīhi bu vecuhledür ki gice vaktinde ba’zı kimseler bir yere cem’ olup tatlu tatlu müsāmire ve mübāheşe eyler iken ḥoros şadāsı istimā‘ olundukda ḫarār itmeyüp ṭāğılurlar ve ol hālde ḥoros şadāsının şekīl ‘add ve şūmār eylerler. Ve ba’zılar bu tevcīhiñ ‘aksine kā’il olup zevākī rical-i ‘Arab’dan bir kimseniñ ismidür ki merķūm giceler ba’zı aḥbābı ḥānesine gidüp bir ṭākim müsāmirāt-ı mālāya’ñ ile onları tā-be-ṣabāḥ meşgūl eyler idi. Ve şabāḥ olmadıkça meclisden tayy tūmār-ı vücūd-ı sıklet eylemez idi diyerek nakl ü ḥikāyet eylemişlerdir.

أثقل مِنَ الزَّاوِقِ

Eşkalu mine’z-zāvūki

[327b] “ez-Zāvūk” zi’bağ luğatından ismidür čīva ma’nāsına musta‘meldür ki lügat-ı ehl-i Medīne’dendür. Ve tezvīk tef’īl vezninde bir nesneye nakş ü nigār ile tezyīn ve taħsīn eylemek ma’nāsinadur. Zāvūk ma’nāsinadan me’ḥūzdur zīrā yıldızlarıñ mecmū‘ında isti‘māl olunur. Meşelā bir nāmluya altın katmak murād itdiklerinde aña čīva katup ba’dehü āteşe idħäl iderler. Pes čīva mahv olup altın orada nakş olduğu üzere ḫalur ba’dehü muṭlaqa nakş ve tezyīn eylemekde tezvīk lafżını taşarruf ve isti‘māl eylediler. Ve her münekkas ve müzeyyen olan nesneye müzevvak didiler. Yukālu زوق الشيء اذا زينه وحسنها فهو مزوق وزوقت الكلام sözün zīnetine dinür. Ve zi’bağ Jīve-i Fārisī mu’arrebidür

أثقل من كانون

Eşkalu min kānūni

Mufaḍḍal, İmām Ferā’ dan hikâyet ve rivâyet eyler ki dirler قد كُوئْنَتْ علينا عن الاصمعى أن الكانون اذا دخل على القوم وهو في حديث كانوا عنه وقال لا حکى عن الاصمعى أن الكانون اذا دخل على القوم وهو في حديث كانوا عنه وقال لا أعرف هذه العبارة ما معناها وحکى عن أبي عبيدة أنه فاعول من كنت الشيء اذا أخفيته وسترته قال ومنعه ان القوم يكعون حديثهم عنه وأنشد للخطبى في هجاء أمه وكان من العقة

جزِّ الله شرّاً من عُجُوز

وأَلَّاكِ الْعَقُوقَ مِنَ الْبَنِينَ

تَنَحَّيْ فَاقْعُدِي مِنِي بَعِيدًا

أَرَاحَ اللَّهُ مِنْكِ الْعَالَمِينَ

أَغْرِبَالًا إِذَا اسْتُوِدْعْتُ سِرًا

وَكَانُونَا عَلَى الْمُتَحَدِّثِينَ

أَلْمَ أَظْهَرْ لِكِ الشَّخْنَاءِ مَنِي

وَلَكِنْ لَا إِخْلَاكِ تَعْفِلِينَا

حَيَاتِكِ مَا عَلِمْتُ حَيَاةً سُوءِ

وَمَوْتِكِ قَدْ يَسُرُ الصَّالِحِينَ

Taberî ııavlince eşkalu min kānūn meselinde iki vecuh vārid olmuşdur. Vecuh-i ol kānūn Rūmîler ‘indinde ı̄kbal-ı şitâda iki şehriñ ismidür ki kānūn-i ol ve kānūn-ı [328a] şānīdür ki be-ǵāyet bāriddür ve bu iki şehr-i şemsî içinde fukarā tā’ifesi dūçār-ı pençe-i meşakkat olup akvāt-ı ma’lūmey tedārikde ‘āciz ve mužtar ıkalurlar. Ve zamān-ı şayfî ez-cān u dil temennî eylerler ki medar-ı te’ayyüsdür bu cihetle kānūn cümle ‘indinde eşkaldür. Niteki şā’ir dimişdür:

لعنة الله والرسولي وأهل الـ

أرض (الارض) طراً على بي مطعون

بُعْثٌ في الصيف عندهم قبة الخـ

ش (الخیش) وبعث الكانون في الكانون

Vecuh-i şānī kānūn āteş ocağı ma’nāsına olup važ‘ olunudüğü yerden hareket eylemez ve nihāyet şitâya kadar vücûdı ortadan ıkalmez bir şeķildür. Binā’en ‘aleyhi

her bir şekil ve girân-cân olanlar içün ‘Arablar yâ eskalu min kânûn dirler. Ammâ ba’zılara göre kânûn lafz-ı Süryânî’dir kış mevsemine dinür. Ve ‘inde’l-ba’z ‘Arabî’dir şekil ma’nasından me’hûzdur ve kânûn şekil ve girân-cân âdeme dinür. Yukâlu recülün kânûn ey şekilün. Nâs kendüyi görünce sıkletinden ihtifâ eylediklerine mebnîdür yâhûd oçak-ı ‘ulûvî gibi çaldığı taşavvuruyladur. Ve kânûn ‘inde’l-ba’z nâsın tâ’âm tabî eyledikleri sağır ocağa dinür niteki şâ’ir dimışdır:

جاء الشتاء وعندني منْ حوانِجه
سُبْحَ إذا القَطْرُ عن حاجاتِنا حبسا
كُنْ وَكِيسُونْ وَكانُونْ وَكَاسُ طَلَا
بعد الْكِبَابِ وَكَفُّ نَاعِمُ وَكِسَا

أثقل مِنْ رَحَى البَزْرِ

Eşkalu min reha’l-bezri

Bu mesel şâ’iriñ işbu ķavlinden aħż olunmak üzere mervîdür. Niteki dimışdır:

وَأَطْيَشُ إِنْ جَائِسْتَهُ مِنْ فَرَاشَةٍ
وَأَثْقَلُ إِنْ عَاشَرْتَهُ مِنْ رَحَى الْبَزْرِ

“Reħā” Yemâme ile Başra beynde bir tağın ismidür. ‘Alâ ķavlin Reħa’l-Bezr Hemezân’dâ [328b] cesîm bir cebeliñ ismidür.

أثقل مِنَ الرَّصَاصِ

Eşkalu mine’r-resâsi

“er-Resâş” seħâb vezninde ma’adin-i seb’ adan birisidür. İki nev’dir biri siyâh ki usrubb ve ibâr dahi dirler. Türkî’de ķurşûn ta’bîr olunur. Ve diğerî beyâz olur ki ķal’î ve kaşdîr ve Türkî’de ķalây dinür ki ķab ķaçaķ anuňla ķalaylanur. Andan bir miqdârı tencere içine važ’ olunsa içinde olan laħmiň pişmesine māni’ olur ve andan maşnū’ ħalqa ile bir şecer-i müşmiri tatvîk meyvey müksîr olup dökülmekden ħifż ider.

أَنْقَلُ مِنَ الْحُمَّى

Eşkalu mine'l-ḥummā

“el-Ḥummā” bir nev’ hastalıkdur ki envā’ı vardur. İstime didikleri ‘arızâ andan bir nev’ dür ve ‘arızâ-ı mezbûre ‘avarız-ı sā’ ireniñ eşkalidür.

أَنْقَلُ مِنَ الْمُنْتَظَرِ

Eşkalu mine'l-munṭazari

Bu meşel intîzâr olunan nesneniñ insâna virdiği şıkletden kinâyedür ki *el-intîzâru eṣedü min ‘azâbi ’n-nâr* dirler.

أَنْقَلُ مِنَ النُّضَارِ

Eşkalu min nüḍâri

“el-Nüḍâr” ḡurâb vezinde altuna dinür zeheb gibi ve ‘alâ ķavlin gümüše dinür fiḍḍa gibi bunlar ḥad-i zâtında elṭaf u e’azz ve beyne’n-nâs maḳbûl u mu’teber iken ne cihetle eşkal olduğu ma’lûm olmamışdur.

أَنْقَلُ مِنَ طُوْدِ

Eşkalu min ṭavdin

“et-Ṭavd” tânın fethi ve vâvın sükûniyla tağa ‘alâ ķavlin ulu ve ‘azîm tağa dinür. Cem’i aṭvâd ve tivede gelür. Ve ba’žilarıñ beyânına göre **كَالطَّرْدُ الْعَظِيمِ** kerîmesinde [329a] ‘azîm ile vaşf sâir cibâl-i ‘azîmeye nisbetle olur ve ṭavd yüksek kumluğa itlâk olunur ki tepe tarzında olur.

أَنْقُلُ رَأْسًا مِنَ الْفَهْدِ

Eşkalu re'sen mine'l-fehdi

Bu mesel أَنْقُلُ رَأْسًا مِنَ الْفَهْدِ terkibiyle dahî mervîdür واؤتوب من فهڈ dahî meşeldür. Ve sevbinden kinâyedür. “Fehed” bir âdem uyuyup muhâfazası üzerine lâzım olan nesnenin hîfzîndan tegâfûl eylemek ma'nâsınaadur. Pârs didikleri meşhûr hayvân nevvâm olmağala andan ahz olunmuşdur. Çok uyumaç ve gerinmek makûlesi hâlâtda pârsa şebâhti olunlar hakkında meşeldür ‘Arablar فَهَدَ الرَّجُلُ dirler bir kimse çok uyumaçda ve çok gerinmekde pârsa şebîh olsa. Hadîs-i Ummu Zer’de dahî vârid olmuşdur. Aristô hakîm kavlince pârsı arslan ile kaplan beynde mütevellid bir hayvândur. Fi'l-cümle mizâcî kapla[na] şebîhdür ekli harâmdur. Ammâ şikâr için câ'izdür ve kezâlik şikâr için ıcâzînîn cevâzında dahî ihtilâf yokdur. Mollâ Hüsrev ‘aleyhi’r-rahme Dürer ‘de Serahsî’den naâkl ile dimişdür ki pârsda bir nice hîşâl-i hâşe vârdür. Biri budur ki şaydiñ mahrûmen vâsi semtinde puşulanup turur. Tâ ki kolayına getürüp hemân üzerine hücûm ider. Ve s ’air hayvân şikârı gibi ta'lîm zîmnînda darb olunmaz belki mu'allim kelb şikâr eylediği cânaveri ekl eyledikde anı pârsîn hûzûrunda darb iderler. Ol dahî andan i'tibâr ve itti'âz ider ve âşlâ hâbîş nesneyi ekl eylemez şâhibinden lahm-ı tâyyib taleb ider ve şaydiñ eñsesinden bir nice def'a vuşub u hücûm ider yetüşürse fe-bihâ eğer işmezse beyhûde it'âb-ı nefş eylemeyüp ‘avdet ve inşirâf eyler. İntehâ. [329b]

أَنْقُلُ مِنْ رَقِيبٍ بَيْنَ مُحِبِّينِ

Eşkalu min rakîbi beyne muhibbeyni

“er-Rakîb” ma'ânî-i sâire-i ma'lûmesinden mâ 'adâ bir gûne hâbîş ve mü'ezzî hayyeye ıtlâk olunur ki 'âşîk rakîbi gibi mužîr ve mel'ûn olur. Cem 'î rakîbat gelür ve ruküb gelür žammeler ile meşel-i mezkûrda olan rakîbden murâd 'âşîk ile ma'sûk beynde olan gözcidür kaçan 'âşîk ma'sûk ile hem-hâne-i müşâhabet olsa oldahî hazır olup mîh-i vücûdiyla şîklet-bâhş-ı sîne-i hücre-i vişâl olur.

Kaçan yâr ile olsam ben müşâhib

Emân virmez rakîb-i dîv-sîret

Meşeldür bu güle meyl eyleyenler

Cefâ-yı hârdan itmez şikâyet

Ve yine şā' ir rakīb-i bed-nihāddan şikāyet tarīkıyla dimişdür:

Olmasaydı rakīb-i dīv-nihād

Yārdan ben olur idim dil-şād

Ḳara çalı gibi velī her-gāh

Aradan çıktı o rū-yı siyah

أَثْقَلُ مِنْ أَرْبَعَاءَ لَا تَدُورُ

Es̄kalu min erbi'ā'e lā tedūru

“el-Erbi’ā” hemzeniñ fethi ve bānīn ḥarekāt-ı selāsiyla ve medd ile cehārşenbe günü ismidür. Bundan murād āḥir-i erba’ādur. Ve ḳāle'l-mü'ellif: وذلك اذا كان آخر الشهر لا يعود Ve ḳāle İbnü'l- Haccāc:

يَا أَرْبَعَاءَ لَا تَدُورُ

به مخافات⁷ الشهور

أَثْقَلُ مِمَّنْ شَغَلَ مَشْغُولًا

Es̄kalu mimmen şegale meşgulen

أَثْقَلُ مِنْ قَدَحِ الْبَلَابِ عَلَى قَلْبِ الْمَرِيضِ

Es̄kalu min qedhi'l-leblabi 'alā ḳalbi'l-marīzi

Ḳāle İbnu Bessām:

يَا بَغِيضاً زادَ فِي الْبُغْ

ض (البغض) على كُلَّ بَغِيضاً

[330a] يَا شَبِيهَا قَدَحَ الْبَلَابِ

بلاب (البلاب) في قلب المريض

⁷ Bu kelime Meydanı'de محاقدات şekelindedir.

“el-Leblāb” lāmiñ fethiyle şarmaşık otuna dinür. Kebīr nev‘ine ķusūs ve sağīrine hemīl dirler.

أثقل من هيضة

Eşkalu min heydat

“el-Heydat” haydat vezinde ġamm u ġuşšanuñ ve maraż u ‘illetiñ nüks ü ‘avdet eylemesine dinür. Yukālu: أَخْدَثَهُ الْهَيْضَةُ أَيْ مَعَاوِدَةُ الْهَمَّ وَالْحُرْنَ وَكَذَا الْمَرْضَةُ بَعْدَ الْمَرْضَةِ: bir maraż adidur ki mübtelā olan hem ķay’ ider ve hem oturamayup kenīfe taşınmağla aşağıdan yüregi sürer. Bunun sebebi mi‘dede fāsid olmuş bir mādedür ki taboola‘at ol māddeden mi‘denin e‘ālisinde rakīk olanı ķay’ ile ve ķa‘rında olanı ishāl ile def’ ider. Fesād-ı mi‘de didikleri ‘ārıza budur sebebi şafra’dur. Yukālu: أَصَابَتْهُ هَيْضَةٌ أَيْ قُبَاءٌ وَقِيَامٌ جَمِيعًا: هيضة هي التخمة تؤل الى القيء والاسهال şakīl olan nesne ҳakkında meseldür.

أثقل من كابوس اليقظان

Eşkalu min kābūsi’l-yakzāni

“el-Kabūs” uyküda ‘ārız olan ağırlığa dinür ki ağırlık başma hāleti ta‘bir olunur. İnsān ҳarekete muğtedir olamaz ve ba‘zılara şar’ muğaddimesidür “kebs” lafzından me’ħūż mübālağadur. Yukālu: وَقَعَ عَلَيْهِ الْكَابُوسُ وَهُوَ مَا يَقُعُ عَلَى الْإِنْسَانِ بِاللَّيْلِ أَيْ بِالنَّوْمِ لَا يَفْدُرُ مَعْهُ k Kütüb-i tıbbiyede meşrūh olduğunu göre başlıcı sebebi şusuz yatmadan tahaddüs ider. Ba‘zi kere dahı beyne’n-nevm ve’l-yaķaza ħāsil olur ġāyet girān ve şakīldür.

أثقل من كابوس السحر

Eşkalu min kābūsi’s-seheri

“Kābusu’s-seher” ıştılāh-ı ‘Arab’da meclis-i aħbāba erken gelüp gec gider şakīl ve girān-cān [330b] ve her şeyden bi-ħaber hā’ulā’-şifat kimseye dinür.

أثقل من غيم الشباط

Eşkalu min ḡaymi'ṣ-ṣubāṭ

“Ğaymü’ṣ-ṣubāṭ” şehr-i şubāṭ içre havāda zāhir olan bulutdur ki rü’yet-i şemse māni‘dür. Ve “ṣubāṭ”a sīn-i mühmele ile “subāṭ” daхи dinür. Şühür-ı Rūmiyye’den şehr-i āzerden muķaddem olan ayın ismidür. Bahār ol zamān taķarrüb eylediği cihetle havāniñ ol şuretle maġmūm olmaqlığı ṭabī‘ata şekīl geldiğinden kelam-ı merkūm beyne'l-‘Arab meşel olmuşdur.

أثقل من الأرض

Eşkalu mine'l-arżi

“el-Arż” yer yüzüdür ki-be-ǵāyet ağırdur miķdārı ‘ilm-i ilāhīdedür. Ve ‘Arablar meşellerinde اجهل من في الأرض daхи dirler bir kimse cehāletinden baħş eylemek murād eyleseler.

أثقل من ظل وأثقل من فيل

Eşkalu min ẓilli ve eşkalu min fili

Meşellerdür sıkletle bī ‘adıl olan şahş hākkındadur gūyā ki insāniñ sāyesi gibi yanından ayrılmaz ola.

أثقل من مدارس أبو القاسم طنبورى

Eşkalu min Medāsi Ebu'l-Kāsimi Tanbūrī

Ebu'l-Kāsim Tanbūrī ehālī-i Baġdād'dan bir kimsedür medāsı ya'nī papuşı beyne'l-‘Arab meşel-i sā’ir olmuşdur. Hikāyet iderler ki merkūm egerçi bir ḥayli māle mālik olmuş ise de kemal-i buhl u imsākindan nāşı ayağına bir kühne papuş idinüp her delindikce bir ruk'a urdırur olmaǵla mezkür medās bir keşif ve şekīl hey'ete girmekle niçe sinīn merkūm anuňla sıķlet-baħş-ı zemīn idi ve ol zamān Baġdādiyyūn bir nesneniñ sıķletinden ve keşafetinden baħş [331a] eyleseler idi. Giderek elsine-i enāmda meşel-i meşhūr olmuşdur. Hikāyet iderler ki Tanbūrī-i mezbūr

bu medasından tılayı bir halice rahnelerde düşür olmuşdur. Niteki kışsası cümle ‘indinde ma’lumdur.

أَثَارٌ مِنْ قَصِير

Ese'ru min kasīrin

Kaşır bin Sa‘d el-Lahmī meşhūr Huzeyme el-Ebreş’iñ vezīri ‘alā қavlin mümlük olup fakat merküm dühät-i ‘Arab’dandur. **أدھي من قصیر** daхи mesel-i sā’irdür dühätde ve sür’at ile ahz-ı sār ve intikāmda mezbūr beyne'l-‘Arab mesel olmuşdur. Niteki kıssa-ı mufaḍḍalesi āyetde zikr ü beyān olunur. Mü'ellif-i merhūm dir ki Kaşır mezbūr Huzeymetü'l-Ebreş’iñ şāhibidür ve ibtidā Huzeyme’niñ intikāmını Ziyadden ahz eylemişdür.

أَثْبَتْ رَأْسًا مِنْ أَصَمَّ

Esbetü re'sen min asamm

Bu meşel şabit ve pâydâr ve ber-karâr olan nesne hakkında darb ve tezkâr olunur. Ekşer mü’ellifîniñ ‘âdâtından olduğu üzere Muşannif ‘aleyhi’r-rahme dahi ol esere sülük ile burada īcâz tarîkini iltizâm eyleyüp aşamm luğatını cebel ile tefsîr eyleyüp sükütlü eylemişdir. Hâlbuki aşamm kelimesiniñ bir kaç ma’nâsı olup fâ’ideden hâlî olmadığı cihetle şerh ü beyânına ibtidâr olunur şöyle ki aşamm be-ğayet metîn ü ķavî taşa vaşf olur. Ve yine aşamm vaşf olarak ķulağı şâğır âdeme dinür. Ve żamân-ı câhiliyyetde mâh-ı recbi aşamm ile tavşîf iderler idi zîrâ eşher-i ħaramdan olmayla anda dâd u feryâd ve istimdâd ta’bîrâtı olan yâ li-fûlân ve yâ-şabâhâh edâları mesmû’ olmaz idi. Ve aşamm şol kimseye itlâk olunur ki kendüden ħayr u menfa’at [331b] me’ mûl olmayup lâkin ülfet ü meveddeti fedâ olunmaz ola gûyâ ki kendüsine nidâ olunur. Ammâ istimâ’ eylemez ve deñiz şuyu gibi içilmez ve geçilmez ola. Yuķalu: رجل اصم اذا كان لا يطمع فيه: حية اصم أي لا يقبل: ve rukye ve efsûn kâr itmez olan yîlana vaşf olur. Yuķalu: اصم الله صداحه ve ‘Arablar maķâm-ı inkisârda صم صداحه dirler. Ehlekehu’llâhu ma’nâsinadur. Zîrâ bir kimse vefât eylese anuñ âvâzından kendüye şavt virir şart u şadâ işidilmez. Hacâc bin Yûsuf’uñ Enes bin Mâlik rağiyallahu’anh hażretlerine اياك اعنى اصم kavli ma’nâ-yı mezbûrdan me’hûzdur. Niteki tefsîli bâbu’l-lâmda لاعنك قلم صداق اللہ

الصمنة meseli zeylinde *zikr* olunur *in-şāallāhu te‘ālā*. Ve Aśam evliya’ u’llāhdan Hātim nām zātiñ laķabidur. Sesbebi budur ki bir gün istiftā žımnında huzūrına bir hātūn gelüp hilāl-i mükālemede ol hātūndan bir hubka-ı nāgehānī zuhūr eylemekle Hātim ol anda kendüsine sağırlık peydā eyledi. Tā ki hātūn fažla şavtını istimā‘ eylediğini hiss ile şermende olmaya ve min ba‘z ol minvāl üzre teşāmum idüp nās kendüsini hakīkī aşamm i‘tiķād iderler idi. Hikāyet iderler ki bir gün Hātim aşamm bir ķāide ķāid-i seccade-i ‘ibādet ve tā‘at iken hücrelerinde vāki‘ cember-i girhegīr-i ‘ankebūta bir mekes girftār olup ṭanīn-endāz oldukça şeyh-i ‘alī cenāb ol cānibe nażar ‘atf eyleyüp ey pāy-bend-i tama‘

نه هرجا شکر باشد و شهد و قند

که در کوشها دام بارنت و بند

didikde hāzırlardan ba‘zları ey şeyh bu gūne ħalq beyninde aşamm ile şühretiñ oldığına min ba‘d i‘tibār olunmaz. Bundan şoñra cenābiñiza aşamm dimek ħaṭādür didikde cenāb-ı şeyh güyā işbu ebyāt-ı ātiye ile cevāb-dāde olmuşdur:

تبسم کنان کفتش ای تیز هوش

اصلم به که کفتار باطل نیوش

کسانی که با من بخلوت درند [332a]

مرا عیب پوش و ثنا کسترند

که پوشیده دارندم اخلاق دون

کند هستیم زیر نفس زبون

فرامی نمایم که می نشنوم

مکرکز تکلف مرا دور شوم

چوکا لیوه دانندم اهل نشت

بکویند نیک و بدم هرچه هست

اکربد شنیدن نه یайд خوشم

زکردار بد دامن اندر کشم

بحبل ستایش فر اچه مشو

چو حاتم اصم باش و غیبت شنو⁸

سعادت نجست و سلامت نیافت

که کردن زکفتار سعدی بتافت

ازین به نصیحتکری باید

ندانم پس از من جه پیش آید

أَثْبُتْ مِنْ قَرَادٍ

Eşbetü min kurādin

“Kurād” kene ta‘bīr olunan böceke iṭlāk olunur ki ṭuvara istilā’ ider. Cem‘i kāfin kesriyle kırdān gelür. Ve kurād daḥi ḡurāb veznindedür ve bu gūne gūyā ṭuvarın cesediniñ mülāzımdur. Andan bir ān mufāraḳat eylemez. Binā‘en ‘aleyhi ḳabīḥ ve rencide virir şüretle şābit ve pāydār olan nesne haqqında meşel-i mezbür tezkār olunur.

أَثْبُتْ مِنَ الْوَشَمِ

Eşbetü mine'l-veşmi

“el-veşm” həşm vezninde bedende iğne ile açılan şekele dinür ki bir ‘užvi iğneleyüp müte’essir eyledikden şoñra üzerine civīt eküp gömgök bir şekel iderler. Türkī‘de na‘l ve dögün ta‘bīr olunur. Mulgā yeñicerilerin cümlesinde bu nişān lāzime-i zimmet-i māhiyyet idi. Ḥälā bakıyyesinin kullarında bu nişānlar mevcuddur. Kanğı ortadan ise ol ortanıñ nişāni ve rakamı vardur. Cem‘i vuşūm vişām gelür vāvin kesriyle [332b] yükālu: بَيْدَهَا وَشْمٌ وَهُوَ عَرْزٌ الْإِبْرَةِ فِي الْبَدَنِ وَذَرُ النَّيْلَاجَ عَلَيْهِ: el-hālet hāzihī ba’zı kuds-i şerīfi ziyārete giden naşārā tā’ifesiniñ ve ekşer taşra ahālīsiniñ kulları bu gūne nişān ile mevsūm olduğu görülmekdedür. Bu ‘alāmet vücūd-ı insānı ile şābit ve pāydar olduğu cihetle beyne'l-‘Arab meşel olmuşdur.

⁸ «سعدی» بستان «باب چهارم در تواضع»

أَثْبُتْ فِي الدَّارِ مِنَ الْجِدَارِ

Eşbetü fi'd-dāri mine'l-cidāri

Mü'ellif-i merhūmuñ beyânına göre bu meşel şā'iriñ işbu ķavlinden aħż u zabt olunmuşdur:

كَلَّهُ فِي الدَّارِ رَبُّ الدَّارِ

أَثْبُتْ فِي الدَّارِ مِنَ الْجِدَارِ

اطْفَلُ مِنْ لَيلٍ عَلَى نَهَارٍ

“el-Cidār” kitāb vezninde duvara dinür “ḥāit” ma'nāsına. Cem'ī cudr cīmiñ žammı ve dālīñ sükünıyla ki muḥaffefdür ve cudur gelür žammeler ile ve cüdrān yalnız cīmin zammıyla. Bu meşel bir ḥānede cidār gibi şabit olan kimse hakkında darb ve īrād olunur.

أَنْقَفُ مِنْ سِنْوَرٍ

Eşkafu min sinnevr

“es-Sekf” sür'at ma'nāsına isti'māl olunur. Yukālu ve çīre-dest ve zīrek ve dānā kimseye dinür. Ef'alü tefđili eşkaf gelür. es-sinnevr kedi dinilen ḥayvāna dinür ki Fārisī'de gürbe dirler ki sur'atda darb-ı meşel olmuşdur. dahi meşeldür. Bu dahi ḥayvān-ı mezbūruñ veşbinden kināye tarīkiyladur.

قد تم باب الثناء بعونه وكرمه تعالى

الباب الخامس فيما اوله جيم

جَرْيُ الْمُذَكَّيَاتِ غَلَبٌ

Cerü el-müzekiyati ġilābü

[333a] "el-Müzekkiyat" müzekkiyenin cem'i idür beş yaşını tecavüz eylemiş atlara dinür ki sinn-i mezkürde olan esbāna medānlü olur ve "cez" ya'nī ʂenışş kertesinden ol hāşılı yaşı ol kerteden eksik olan 'alā ɻavlin teşniye dişini bırakmış hayvān gibi meydānı teng olmaz. Bu meşəl ɻalbe-i fađl ü danişde akrān u emşāl üzerine tebrīzde ve temyīz ile ɻalib ve mevşūf olan kimse ɻakkında ḍarb ve īrād olunur.

جَرْيُ الْمُذَكَّى حَسَرَتْ عَنْهُ الْحَمْرُ

Cere'l-müzkkī heseret 'anhü'l-ħumru

'Arablar dirler 'īy ve 'acz makāmında isti'māl iderler. Yukālu: حَسَرَ الدَّابَةُ يَحْسُرُ حُسُورًا، أَيْ أَعْيَا، وَ"عَنْ" مِنْ صِلَةِ الْمَعْنَى، أَيْ عَجَزَتْ عَنْهُ وَعَنْ شَأْوِهِ يَعْنِي سَبَقَهُ كَمَا يَسْبِقُ الْفَرَسَ الْقَارِخَ الْحَمِيرَ، وَنَصْبُ "جَرْيٍ" عَلَى الْمَصْدَرِ، كَأَنَّهُ قَالَ: يَجْرِي فَلَانٌ يَوْمَ الرَّهَانِ جَرْيُ الْمَذَكَّى bu meşəl dahi bir ɻarz meşəl sābık akrān u emşāline fā'ik olan kimse ɻakkında ḍarb ve īrād olunur.

جَرَى الْوَادِي فَطَمَ عَلَى الْقَرِيِّ

Cere'l-vādī fe-ṭamme 'ale'l-ķariyyi

'Arablar şuyuñ götürüp gitdiği nesneye ṭamm dirler. 'Alā ɻavlin şu yüzünde olan otlak ve sazlık makülesiniñ kıztısına dinür ki şuyı setr ider. Ve "e'l-ķariyy" ekşer bağçelerde olan şu mecrasına dinür ki cem'i akriyet ve ɻuryān [333b] قال المؤلف والقرئي: مَجْرَى الْمَاءِ فِي الرَّوْضَةِ، وَالْجَمْعُ أَفْرِيَةٌ وَقِرْيَانٌ، وَ"عَلَى" مِنْ صِلَةِ الْمَعْنَى: gelür. bu meşəl şerr ü fitne ɻaddi ve taħammül derecesini tecavüz eyledikde ḍarb ve īrād olunur.

جُرُوا لَهُ الْخَطِيرَ مَا انْجَرَ لَكُمْ

Cüvrū lehü'l-hat̄ire mā encerre leküm

“el-Ḥaṭīr” burada zimām ma‘nāsınadur ki Türkî’de yular dinür معنى المثل أتَيْغُوه ما olup selāmet hakkında ve mudārāt-ı nās üzere hıss ü īgrā ma‘rażında ڦarb ve īrād olunur. Kā’il-i meşel şahâbe-i güzinden ‘Ammār bin Yāsir rażiyallāhu ‘anhu olmak üzere mervidür. Ma‘lūm ola ki ‘Ammār bin Yāsir һazretleri şıffin vak‘a-ı һayret-fezásında zīr-i ȝill-i rāyet-i itā‘at-ı ḥaẓret-i ‘Alî’de müstazıll olan kibar-ı aşhâbdan olup yine ol vak‘ada bağı u ‘isŷān ehli ile һarb ü cidâl ider iken nūş-ı şîr-i şehâdet eyleyüp naќd-ı cān-1 şîrîniň һazin-i cinâna teslîm eylemişdir.

جَلَّتِ الْهَاجُنُ عَنِ الْوَلَدِ

Celleti'l-hācinü 'ani'l-veledi

منه: اهْنِحْتَ الْجَارِيَّةُ، إِذَا افْتَرَعْتَ قَبْلَ الْأَوَانِ Yuķālu: “el-Hācin” sağīre ma‘nāsınadur. Yuķālu: ere virilmiş olan sağīreye ‘Arablar hācin ıtlāk iderler. Ve “cellet” sağuret ma‘nāsınadur. ve “el-Celel” eżdāddandur. Yuķālu: أمر جَلْ أَيْ عَظِيمٍ، وَيَقَالُ لِلْحَقِيرِ أَيْضًا جَلْ bu mesel vakıt u zamānından muķaddem bir nesneye ta‘arruz olundıkda darb ve īrād olunur.

جَدَحْ جُوَيْنْ مِنْ سَوِيقْ غَيْرِهِ

Cedeha cüveynün min seviki gayrihi

“el-Cedh” hâlt ma'nâsınadur ‘alâ ķavlin sevîki şu ile karşıdırup bulmak ma'nâsınadur. Ve cüveyn ‘Arab’dan bir recülün ismidür. Bu mesel gayriñ mâhiyla tevsî-i hâl iderek [334a] izhâr-ı cûd u sehâ eyleyen kimse hakkında darb ve ırâd olunur.

جَذْهَا جَذْ العِيْر الصَّلَيَانَة

Cezzhā cezze'l- 'ayri's-silliyānete

“el-Cez” bir nesneyi bi’t-tamām կat’ ve kesr eylemek ma’ nāsinadur. Yukālu: جَدَّهُ
جَدَّهُ إِذَا قَطْعَهُ مُسْتَأْصِلًا ve kırmak ma’ nāsinadur. Yukālu: جَدَّهُ إِذَا كَسَرَهُ el-silliyān” fi’liyān

vezinde buğdaycık otu didikleri ota dinür müferedi silliyānetdür ve bir nev^c bakı ismidür ki ‘ır onu aşlından կal^c eyleyüp ekl eyler ve “cezzhā” kelimesinde olan hā^c yeminden kināyedür. Bu mesel ya^cnī eğlenüp turmaksızın ve yāhud^c aczdan nāşı tereddüd idüp dilni çiğnemeksizin ḥalf-i կaseme sur^c at iden kimse hākında darb ve ırād olunur.

جَزَاءُ سِنِمَارٍ

Cezā’ e Sinimmāri

أي جَرَانِي جَزَاءُ سِنِمَارٍ. “Sinimmār” sīniñ kesri ve mīmīñ teşdīdiyle ya^cnī fī'l-aşl kefşger olan bir mi^cmār-ı üstād ismidür mülük-i ‘Irāk^cdan Nu^cmān bin İmru'ul-Ķays için ʐahr-ı Küfe^cde ‘acīb ve ǵarīb olarak bir şarh-ı nefīsü't-ṭarh binā eylemiş idi ki anuñ ismini Ҳavernaň tesmīye eylemişlerdir. Ba^czıların կavline göre Sinimmār Sām Nerīmān neslinden olmak üzere mervīdür niteki şā^cir dimişdür:

تا به نعمان نشان رسید درست
کانچان پیشور که در خور تست
هست نام آوری ز کشور روم
زیرکی کوز شهد سازد موم
چابکی خوب دست و شیرین کار
سام نسلی و نام او سیمار
دست برداش همه جهاندیده
بهمه دیدها پسند یده
کرده چندین بنا بمصر وبشام
هریکی در نهاد خویش تمام⁹

[334b] Şā^ciriñ şī^crinde ʐikr eylediği Simār^cdan murādı yine Sinimmār^cdur ve mezbür Sinimmār mezķür Ҳavernaň^cı üç reng ile binā ve tezyīn eylemiş idi. Niteki şā^cir yine onuñ vaşfında dimişdür:

⁹ Nizāmī, Hamse, Heft-Peyker, Bahş-ı 9, sıfat-ı Sinimmār ve sâhiten-i kasr-ı Havrnak

یافتی از سه رنگ ناوردی
 از رقی و سپیدی و زردی
 صبحدم ز آسمان از رق پوش
 چون هوا بستی از رقی بر دوش
 افتاب آمدی برون زنورد
 چهره چون آفتاب کردی زرد
 چون زدی ابر کله بر خورشید
 از لطافت شدی چو ابر سپید
 با هوا نقاب یک رنگی
 گاه رومی گرفت و گه زنگی
 ز آسمان برگذشت رونق او
 خور به رونق شد از خورنق او

Ve Haverناk ehl-i luğat beyānına göre hovrengāh-ı Fārisī mu‘arrebīdür ki ṭa‘ām ekl idecek maḥal dimekdür. Hikāyet iderler ki mezbür Sinimmār Haverناk’ı bināya me’mūr olduğu zamāna bir çok va‘deler almış ıdı çünkü Haverناk’ı itmām eyledi me’mūlī dā’irede olmayan ihsāna nā’il olunca eger pādişāhıñ va‘de bu gūnā vefā ideceğini bileydim bu ķaşrı daha aħsen şūretle binā iderdim. Ya‘nī

نقش این کارهای چینی کار
 بهترک بستمی درین پرکار
 بیشتر بردمی در آنجا رنج
 تابمن شاه بیش دادی گنج

didi çünkü Nu‘mān bu sözi Sinimmār’dan istimā‘ eyledi Sinimmār'a hīṭāben ey Sinimmār mādāmki bundan a‘lāsını inşāya ķudret-i mi‘māriyyeniz ta‘alluk eyler sana müsā‘adedür berterīni vücüda götür didikde Sinimmār bu vecuhle cevābdāde olmuşdur:

کفت اکر بایدت بوقت بسیچ
 آن کنم کین برش نماید هیچ
 این سه رنکست و آن بود صدر نگ

ان نه ياقوت باشد اين از سنگ

اين به يك گنبدى نماید جهر

آن بود هفت گنبدى چو سپهر

[335a] Pes Sinimmār’iñ bu gūne maķalatından rūy-ı Nu‘mān müteğabbir olup
āteş-i ǵaǵabla hırmən-i mihr-i merdümīyi sūzān eyledi. Niteki şā‘ir dimiṣdür:

روى نعمان ازین سخن بفروخت

خرمن مهر مرد می را سوخت

پادشاه آتش است کز نورش

يمن آن شد که بیند از دورش

و آتش آن گلست کوکه بار

در برابر گلست در بر خار

پادشه همچو تاک انگورست

ور به پیچد درنک او دورست

و آنچه پیچد در و بصد یاری

بیخ و بارش کند بصد خواری

Ba‘dehü Nu‘mān şāyed bu ḥarīf selātīn-i sā‘ire nezdine gidüp bundan a‘lā olmaķ
üzre ifāde eylediği vecuhle bir ǵaṣr dahā binā ider mulāḥaẓasıyla kendü kār-perdāzlarına
emr eyleyüp bī-çāre Sinimmār’ı küngüre-i bām-ı Ḥavernak’dan aşağıya ilkā itdirdi.
Şöyle ki Sinimmār’iñ yek-pāre kāh-ı vücūdı zır ü zeber olup mi‘mār rūhi Ḥavernak
vücūdında bir ān ǵā‘im olamayup tīše-i şan‘ atıyla ‘akıbet bünyād-ı cismini vīrān eyledi.
Şi‘r:

كارگر بین که خاک خونخوارش

چون فکند از نشانه کارش

كرد قصرى بچند سال بلند

بزمانيش زو زمانه فکند

آتش انگيخت خود بدو افتاد

دير بربام رفت زود افتاد

بیخبر بود ازو فقادن خویش
 که همان بر کشید صد گز بیش
 گر ز گور خودش خبر بودی
 پک بدست از سه کف نیفزودی
 تخت پایه چنان تواند برد
 که چو افتی ازان نگردی خرد¹⁰

Pes hikâyet iderler ki nâm-ı Nu'mân ol bina-yı bülenden nâşî 'âlemde bâkî kalmışdur. Aña zamânında olanlar rabb-ı Havernak dirler idi. Niteki şâ'ir bu ma'nâya işaret eylemişdür:

نام نعمان از ان بنای بلند
 از بلندی بهم رساند کمند

[335b]

خاک خاک دو مطافش خوانند
 خلق رب خورنقش خوانند

Ba' dehü kışşa-ı mezkûre beyne'l-'Arab şüyü bulup ihsân muğâbili isâ'etle cezâ olunan kimse hakkında "Cezâ'e Sinimmâr" ve cezâ'uhu Sinimmâr đarb-ı meşel olmuşdur. Kâle şâ'ir:

جَرْتُنَا بْنُو سَعْدٍ بِحُسْنٍ فَعَالَنَا
 جَزَاءَ سِنِمَارٍ وَمَا كَانَ ذَا ذَنْبٍ

Ba' zı rivâyete beyt-i mezkûr bu vecuhile vârid olmuşdur:

جَزَانِي جَزَاهُ اللَّهُ شَرَّ جَزَاهُ
 جَزَاءَ سِنِمَارٍ وَمَا كَانَ ذَا ذَنْبٍ

Rivâyet iderler ki mezbûr Nu'mân Havernak'ı esâsen ekâbire-i 'acemden Behram kûr için binâ itdirmiştir ve bu Nu'mân'a 'Arablar Nu'mân-ı ekber dirler. Ba' zı rivâyete göre Sinimmâr Uhayhat bin el-Culâh nâm emîr-i 'Arab'ıñ ǵulâmi olup şan'at-ı mi'mârîde mehâret-i kâmile aşhâbından olmağla Uhayha için hânesi havâlîsinde kule

¹⁰ Nizâmî, Hamse, Heft-Peyker, Bahş-ı 9, sıfat-ı Sinimmâr ve sâhnen-i kasr-ı Havrnak (Önceki şiirin devamı)

ta‘bīr olunur bir hısn-1 ḡarīb binā idüp ba‘de'l-ikmāl Uhayha temāşā idüp leṭāfet ü metāneteni be-ġāyet istihsān ve muķābilinde kendüsine ihsān eyledikde Sinimmār ben bu bināda bir şan‘at-1 ḡarībe icrā ya‘nī bir tāşı mecmū‘-1 bināya kılıd eyledim. Eğer o tāş yerinden nez‘ olunursa cümle hıṣār elbette münhedim olur didi. Uhayha bu kelāmdan vehm idüp ol taşdan istifsār eyledikde Sinimmār irā‘et eyledi. Uhayha bir müddet mulāḥazdan şoñra şāyed bu ḥarīf baña bir ḡayż u ‘adāvet ider de ahz-1 se‘r ü intikām idecek olursa ve yāhud ol taşı sā‘ir bir kimseye irā‘et eylerse bā‘iṣ-i berbādī-i hanümānim olur deyü Sinimmār’ı ol uṭum bālāsından atdırup mažhar-ı cezā eylemişdir. Kāle şā‘ir:

وَمَنْ يَقُولُ الْمَعْرُوفَ مَعَ عَيْنِ أَهْلِهِ

يُجَازِي الَّذِي جُوزَيْ قَدِيمًا سِنِمَارٌ

جَرَحَهُ حَيْثُ لَا يَضْعُ الرَّاقِي أَنْفَهُ

Ceraħahu ḥayṣü lā yaża‘ u’r-rākī enfeħü

[336a] Meşel-i mestür Cendelet bintü'l-Harş nām hātūnun ḫavlidür. Mezbūre Hanzelet bin Mālik nām bir ādemīn taht-1 izdivācında idi. Hālbuki mezbūre ‘azrā’ ve Hanżalat ise,

پیرى كه ز جاي خويش نتواند خواست

الا به عصا كيش عصا برخيزد¹¹

mā şadak ḥāli olmuş bir şeyh-i dū-tā idi. Ḥikāyet iderler ki mezbūre Cendele bir leyle-i maṭīrede ḥānesinden ḥurūc eylemiş olduğu ḥālde bir kimse mezbūrey görüp üzerine vesb iftiḍād ya‘nī bikrini izāle eylemek murād eyledikde Cendele şayha eylemeğe āġāz eyledi. ḥarīf-i mezbūr saña ne oldu ki böyle feryād idersin didikde Cendele: “Lesa‘at”¹² didi. ḥarīf ḫandedür didikde mezbūre: “Ḥayṣü lā yaża‘ u’r-rākī enfeħü.” dimekle kelam-ı merķūm beyne'l-‘Arab meşel olmuşdur ki bir emr vāki‘ olup hīle isti‘māl eylemeksizin ol emrden ḥurūc iden kimse ḥakkında ḍarb ve īrād olunur.

¹¹ Sa’dī, Gülistan, Bāb-1 şesüm, der- za’f u pīrī, 2. Hikāye.

¹² Ya‘nī ‘akreb şokdı. Der-kenâr.

جَلَّ مُحِبُّ نَظَرَهُ

Cellā muhibbü nażarahu

Bu meşel telli pullu ‘arūsun güzel göründüğü gibi aħbābinin nażarında güzel görünen kimse hakkında darb ve īrād olunur. Bu қavl Ebū ‘Ubeyd’ün zihābına göredür. Ve minhü қavlü Zühayr:

فَإِنْ تَلَّكَ فِي صَدِيقٍ أَوْ عَذْنَّاً

ثُحِّرْكَ الْعَيْنُونَ عَنِ الْقُلُوبِ

Mesel-i mezbür “cellā muhibben nażarahu” ‘unvāniyla dahi mervīdür. Қale'l-mü'ellif: جَلَّ مُحِبًا نَظَرَهُ أَيْ أَوْضَحَ مَحِبَّهُ نَظَرَهُ إِلَيْكَ أَوْ نَظَرَكَ إِلَيْهِ، والمصدر يصلح أن يضاف إلى الفاعل: bu takdīrce mesel-i mezbür bir қavmiñ ḥubb u buğzında ya'nī gerek muhabbet ve gerek ‘adāvet һuşuşunda darb ve īrād olunur.

جَعْجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنَأً

Ca‘ce‘aten velā erā tıħnen

[336b] **Ey** أَسْمُعْ جَعْجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنَأً unvāniyla mažbūtdur meseli kabılındendür ki değirmenin gürüldisinü işideyorum lakin ögütidi uni göremiyorum dimekdür ki va'dine vefā idemeyen ve tehdīdini īkā'a kādir olamayan cebān u bahīl hakkında darb ve īrād olunur. “el-Ca‘ce‘at” değirmen gürüldisine dinür. Ve “et-tıħnen” dakik ma'nāsınadur. Fi'l bi-ma'nā mef'uldür ez-zebh ve el-fark kelimeleri misillü ki mezbūh ve mefrūk ma'nāsınadur.

جَلَبْتُ جَلَبَةً ثُمَّ أَقْلَعْتُ

Celebt celebeten sümme ekle‘at

Ey Bu meşel hā'-i ġayr-i mu'ceme ile ya'nī “halebet halbeten” ‘unvāniyla dahi mervīdür. Ol hālde şol bir bulut murād olunur ki kendüsinden ra'd āvāzi hāşıl olup lākin bārān nāzil olmaya. Bu celebedendür. Yuķalu: جَلَبَ عَلَى فَرْسَهِ ve “el-celebet” luğtında ġirīv ü feryād ve iħtilāt-1 ašvāt ma'nāsınadur. Celeb dahi bu ma'nāyadur. Yuķalu: لا جَلَبَ“ ki Ve şol “celeb”

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
”لَا جُنْدٌ” hadīsiyle nehy-i şer’ī vārid olmuşdur. Pes muḥaddiṣin ma’nāsinada iḥtilāf eylemişdür. Ba’žılara göre “celeb” koşu meydānında biriniñ atı koşup giderken bir niçe kimseler hıyānetle atı şaşırıp yüzünü döndürmek için ḡirīv ü feryād ve çıgiltı eylemekden ‘ibāretdür. Mu’ellifiñ murādi daḥi bu olmakdur. Ve ba’žılara göre ba’žı me’mūrlar zekāt sevāyimini kendü ƙurblarında olan miyāh semtine yāhud şehrlerine celeb için māl eṣhābına teklīf eylemekdür. İmdi bu teklīf menhī olup bulundukları mer’āda varup zekātlarını aḥz eylemek [337a] lāzımdur.

‘Alā ƙavlin me’mūr kendisi sürünenin üzerine varmuyup bir mahalle nüzül ve oradan ādem irsāl u sürüyi tarafına celeb idüp meks eylediği yerden zekāt almakdur. Yāhud koşu ve yāris meydānında bir kimseye arkasından gelmek žimininde sipāriş eylemekle ol kimse arkasından at ile sürüp cā-be-cā ḥaykırarak teşvīk ve tehyīc eylemekden ‘ibāretdür. Bu resme vaż’ ve ḥareket atıñ ceryinde ve ma’ūnet olmağla envā’-ı hīleden olduğuna mebnī nehy olunmuşdur. Ve ḥadīṣ mezķürden vāki ‘“ceneb” öndül meydānında yānınica bir yedek at alup altında olan at yorulduğda ol yedeğe binüp bu vechile āherleri sebk eylemekden ‘ibāret ve yine zekāt ḥuşüsündə zikr olundığı vechiledür. Hulāşa “celeb” ve “ceneb” iki māddede olacaklardır, biri sibāk ve biri zekāt ḥuşüsındadur. İkisinden daḥi nehy-i şer’ī şādir olmuşdur. Meşel-i mezbūr şol bir cebān olan kimse ḥakkında ḍarb ve īrād olunur ki evvelā teva’ ud idüp ba’dehü sükūti iḥtiyār ider ola. İntehā.

جُنْدُ حُكَّاكٍ

Cizlü ḥükākin

“ec-Cizl” aşlü’ş-secere ma’nāsinadur ekseri develeriñ ma’āṭınına vaż’ iderler ki cerbā olan develer oña teḥakkük ider ya’nī sürünen ƙaşınır. Cem’ī eczāl ve cizāl gelür cīmiñ kesriyle ve cüzūl ve cüzüle gelür cīmleriñ žammıyla ki ağāclarıñ aşılı dimekdür. Bu meşel kendü ra’y ve ‘aklıyla istiṣfā eyleyen kimse ḥakkında ḍarb ve īrād olunur.

جَرَى مِنْهُ مَجْرَى الدُّودِ

Cerā minhü mecre'l-ledūdi

“el-Ledūd” şabûr vezinde “ledîd” gibi ağızı ağrıyan adamının hûni ile ağızının bir yanına važ’ ve saký olunan devâya dinür. Қâle'l-müellif: و هو ما يُصَبُّ في أحد شَفَّيِ الفم: [337b] من الدواء. يضرب لمن يبغض ويكره.

جُمَارَةٌ تُؤْكِلُ بِالْهُلَاسِ

Cummāretün tü'kkelü bi'l-hülās

“el-Cummâr” rummân vezinde hûrmâ göbeği didikleri nesneye dinür ki hûrmâ ağaclarınıñ teplerinde olur ak ve lezîz ve ta'mî süde ƙarîbdır. شحم النخل وشحمة النخلة dahî dirler. “el-Hülâs” zîhâbû'l-'âkl ma'nâsınadur. Yuķalu: رجل مَهْلُوس، أي مجانون Bu meşel kedd-i yemîn u 'araķ-ı cebîn ile cem' olmuş mâl vârs-i câhile tevârûş eydikde ȳarb ve īrâd olunur. Niteki şâ'ir br maķûle mâl ȳakında dimişdür:

المرءُ يَجْمَعُ وَالرَّمَانُ يُفْرَقُ
وَيَطْلُبُ يَرْقَعَ وَالْخَطُوبَ تَمْرَقُ

Ya'nî insân mâlı cem' ve iddîhâr ider hâlbuki zamân veya muktežâ-yı hâl anı vâris-i ser-fikâr elinde yaḥûd âhir-i şüretle perişân eyler. Ba'zı kimse vardür ki ȳaftâne yeme urur hâlbuki yine dûşvârlîk anı çâk çâk eyler. Mîşrâ'-ı sâñî meşel maķâmınd isti'mâl olunur.

جَمَاعَةٌ عَلَى أَقْدَاءِ

Cemâ'atun 'alâ aķzâ'

Ma'nâ-yı meşel اجتماع بالأبدان وافتراق بالقلوب olmak üzre mervîdür. el-aķzâ' կazâ cem'îdür ve կazâ կezât gelür. Ve bu ma'nîyde resûl ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem "هُدْنَةٌ عَلَى دَخْنٍ" buyurmuşlardır. Bu meşel žamîri eżâ ile mâ-lâ-mâl olup zâhirde şafâ-yı bâl izhâr eyleyen kimse ȳakında ȳarb ve īrâd olunur. Murâd içi başka tîsi başka dimekdür.

جاءَ بِالضَّحْكِ وَالرِّيحِ

Cā' be-ed-đihh ve el-rīh

“ed-Dihh” İbnü'l-A'rābī ķavlince güneşiñ nūr u žiyāsına dinür ki zemīn üzere vaķi' olur. Ve منه الحديث لا يقعد احدكم بين الضح و الظل فانه مقعد الشيطان [338a] dihh aşlā sütresi olmayup şahṛā gibi açık ve bāriz ve zāhir yere dinür. Ve dā'imā güneş toķunur olan maħaldur ki günü ta'bīr olunur. Yuķalu: جاءَ بِالضَّحْكِ وَالرِّيحِ أَيْ بِمَا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ وَمَا جَرَتْ عَلَيْهِ يَا نَī filan üzerlerine güneş tōğup ve üzerlerine yel esen nesneleri alup geldi ki murād emval-i keşire götürdüğini iş'ārdur. Ammā Ezherī'ye göre “dihh” fi'l-asl duħħādur. Ebü'l-Heysem ķavlince aşlı vaħħdur yuķalu وَضَحَّ يَضْحُكُ وَضُوحاً vāv həzf olunup andan 'ivaż şedde naşb olunmuşdur جاءَ بِمَا ظَهَرَ وَمَا خَفَى murād olunur bu meşel māl-i keşir yaħūd 'aded-i vefir ile gelen kimse içün ḋarb ve īrād olunur.

جاءَ بِالطِّمِّ وَالرَّمِّ

cā' belṭamm ve el-ramm

“et-Timm” baħr ma'nāsinadur. Ve İbnü'l-Enbārī ķavlince mā'i keşire dinür ve “er-rimm” șerā ma'nāsinadur. Ve Ezherī ķavlince tamm feth ile olmaç gerekdir ki zikr olunan ma'nāyadur. Ve 'Arablar tamm lafzını zikr idüp pek ferāvān nesne murād iderler. يقولون جاءَ فلان بالطم والرم أي بالبحري والبرى او الرطب واليابس أو الماء والتربة او بالمال الكثير. Bu meşel dahil meşel-i sābiķ mişillü māl-i keşir ile gelen kimse haqqında ḋarb ve īrād olunur.

جاءَ بِالقَضْنِ وَالقَضِيضِ

Cā' be-lķažż ve el-ķažiż

“el-Ķadđ” çäkıl taşınıñ ufagına ve “el-ķađid” iricisine denmekle burada kebīri olsun sağiri olsun geldi dimekdür. Yāħud fūlān küçük büyük ķavmiyla geldi ma'nāsi murād olunur.

جاءَ [الْقَوْمُ] قَضَيْهِمْ بِقَضِيهِمْ

Cā' e[l-ķavmu] ķađuhum bi-ķađīđihim

Sibeveyhi ķavlince ķađuhum maşdar üzere naşb ile cā'izdür. Niteki şā'ir dimiğür: [338b]

وجائت سُلَيْمٌ قَضَاهَا بِقَضِيهِمْ

وَجَمَعَ عَوَالَ مَا أَدْقَ وَالْأَمَّا

Ve ķale's-Şemmāh:

أَتَتْنِي سُلَيْمٌ قَضَاهَا بِقَضِيهِمْ

ثُمَسَّخَ حَوْلِي بِالْبَقِيعِ سِبَالْهَا

جاءَ الْقَوْمُ قَضَاهِمْ بِفَتْحِ الضَّادِ ķađd ve ķađd cümle ma'nāsına musta'meldür. Yuķalu: dādın fethine göre hāl mecräsına cārī olan maşdardan olur ve žammına göre bedel olur ve ba'žilar 'indende ķađd kāşş ma'nāsınınadur ki ism fā'ildür ve ķađd makđūd ma'nāsınınadur ya'nī ķađd bir tā'ife üzereine 'asker şalmaķ ma'nāsına olup burada zūr zāir ve şavm şā'im ma'nāsına olduğu gibi ķađd ma'nāsına ve ķađd makđūd ma'nāsına olmağla hācim ve mehcūm ya'nī 'ale'l-'umūm geldiler dimek olur.

جَاؤْا قَضَانِي وَقَضِيضاً

Cā'ū ķađđen ve ķađđen

el-Kışşa burada birden 'ibāret ve el-ķađid cümleden kināyet olmak üzere rivāyet olunmuşdur.

جاءَ وَقَدْ لَفَظَ لِجَامَةً

Cā' ve ķadd lefz licāmehü

Ey mechūdā 'atşā ve a'yā' ya'nī fūlān şusuz ve yorğun ve fürūmānda ve 'āciz olduğu hālde geldi diyecek mahalde kelām-ı merķūm īrād olunur.

جاءَ وَقَدْ قَرَضَ رِبَاطَهُ

Cā' ve ƙadd ἑرde ribāṭehü

"el-Ribāṭ" kitāb vezninde gerek dābbe maķūlesi olsun ve gerek anuñ ġayrī nesne bağlanacak şey'e dinür ki baġ ta'bīr olunur. Cem'i rubuṭ gelür żammeteynle ve ḫarż қat' ma'nāsınadur. [339a] Ve fi'l-aşl āhū ḥibālesini kırmak ve kesmek ma'nāsınadur. Ammā ḫarżu'r-ribāṭ muṭlaqan ölmek ve yāħud ölümcül olmak ma'nāsınadur. Yuķalu: قرض رباطه اذا مات او اشرف على الموت ƙarżu'r-ribāṭ muṭlaqan ölmek ve yāħud ölümcül olmak ma'nāsınadur. Ya'nī fūlān mevt derecesine ḫarjb olduğu hälde geldi diyecek yerde kelam-ı merkūm īrād olunur.

جاءَ عَلَى غَيْرِإِلِّي الظَّهِيرَةِ

Cā'e 'alā ḡubeyrā'i'z-zahri

"el-Ġubeyrā'" ġabrab taşgħiridür arż ma'nāsınadur. أي جاء ولا يصاحب غير أرضه التي يجيء ويذهب فيها، يكنى بها عن الخيبة، قال الأزهري: هذا كقولهم "رجع ذُرْجَهُ الْأَوَّلُ، ورَجَعَ عَوْدَهُ عَلَى بَنَتِهِ" ورجع على أذرّاجه كل هذا إذا رجع ولم يصب شيئاً

جاوريَنا وَاخْبُرِينَا

Cāvirīnā ve aħbürīnā

Ruvātdan Yūnus bu meſeliň mevrid ü menše'i ḥakkında şu vechile tezyīn haclegāh-ı rivāyet ve mütercim bī-biżā'at daħi ruħsār-ı 'arūs me'tidēn şu vetħre ile ber-dāşte-i tutuķ-ı ḥikāyet eyler ki ezmīne-i ḫadīmede rical-i 'Arab'dan iki kimse ḫażā' en mā ittefaq nisādan bir cemīleye dildāde ve anuñ şu'le-efrūz-ı dil ü cān olan tennūr-ı 'iṣk u sevdāsına üftāde olup

شرح این آتش جان سوز نگفتن تا کی

سوختم سوختم این سوز نهفتن تا کی¹³

neşideseyle rāz-ı nūħufetleriň aşıkār ve sermaye-i şabr u ḫarārlarıň bāhте-i nerd-bāzī-i 'iṣk-ı yar eylemişler idi. Rāvi eydür: Faḳaṭ bu 'uşşāk-ı meerü'l-meżākdan biri fi

¹³ Vahşî-i Bâfkî, Mevlânâ Şemsüddîn (Kemâlüddîn) Muhammed Vahşî-i Bâfkî (ö. 991/1583): گزیده اشعار ترکیبات شرح پریشانی

متقدمة العين **هـ** haddi zātihi cemīl ve vesīm ve digeri bi'l-'aks hīle-i cemālden 'ātil ve 'ārī demīm idi fakat hūb-rūy olan hemīse maḥbūbe-i ma'sūkayı mürğ-i per nā-rişte gibi hībāle-i izdivācına düşürmek sevdāsila خبناك عاشرينا وانظرى الينا neğamātiyla zen-i mubāhāt ya'nī [339b] bizim ile ülfet ile yüzümüze bağ dimegi murād, ve digeri dahi aña tekaddüm eyleyerek mezbūre-i dil-ārāmī āhū-yı pā-bestə gibi تله imtizācına götürmek içün kelimātiyla ibraz-ı hüsn-i maḳālāt, ya'nī bize komşu oluñ ki bizim 'ināyetimizi aňlarsınız dimegi i'tīyād eylemiş idi. Ma'sūka-ı mezbūre egerçi her bār bu iki muhālifü's-siyāk olan maḳālātı istimā' ile içlerinden birini iħtīyār eylemek istedikce 'andelīb-i re'y ü efkāri riyāż-ı talebde hüsn ü cemāl üzere tayerān eyler idi. Fe-ammā bunuñ şūret-i zāhirde her çend hüsn-i şūreti mušāhede olunmakda ise de belki ķubħ-1 sīreti ve onuñ ķubħ-1 hey'eti mu'āyene kılınmakda ise de hüsn tīynetī vārdur deyü mūlāħaza ve kitāb ķavlini müṭħala'a eyler idi. Zīrā insāniñ şūretek olan hüsnī insāna sūdbahş olmaz eger tabī'ati ķabīħ olursa ve ħubħ-1 şūret çendān mažarret īrās eylemez eger enderūni melħiħ olursa niteki şā'ir dimišdür:

بس خوبروی هست که بس بد شیم شود

بس زشت روی هست که عالی هم شود

أهل خرد نظر بدرون می کنند بس

نادانرا برون کسان ملنزم شود

mezbūre bir gün bu iki 'āşıķı hedef-i niqāl-i imtiħān żīmnında dāmen der-meyān ve ba'de'l-imtiħān mütebeyyinü'l-imtiħān olanı her ɻangısı olur ise olsun endāħte-i kūše-i nīsyān eylemeğe hemān teşmīr-i sā'id-i himmet-i bī-pāyān eyledi.

بأول قم احتياط اربيش

که بس سود ندهد ندامت زخویش

كل تجربت در ڪلستان شکفت

که الحزم سوء الظن امد بکفت

ya'nī eger cemīlü'l-vech tab'an ɻabīħ-ṣīret ve yaħūd ɻabīħu'l-vech cemīl-tīynet ise dām-i izdivācına gerden-bend olmaġla iħtīyār gösterdi. Pes li-celi'-l-iħtibār onları da'vet iderek teceübət arzūsiyla her birine bir deve ɣebħ ve naħr eylemesini emr eyledi. Pes onlar dahi ma'sūkalrınıñ [340a] ferman-cān-1 muṭā'ına iżħār-1 muṭāva'at birle menzillerine varup birer deve ɣebħ ve naħr eylediler. Ol ħilālde mezbūre tebdīlū'ş-şekl

idüp gūyā li-ecli'l-ekl cemīlü'l-vech olan kimseniñ civārına geldi gördü ki fi'l-hakīka bir deve zebh eylemiş ammā kimseye lahmından değil üstühvānından bile bir pāre vermeyerek bir ķidre vaż' eylemiş ve kendüsü ķidriñ nezdinde turup laħs-i desem ve ekl-i şeham ider gördükde ve ol hīnde mezbūruñ احْتَفِظُوا كُلَّ بِيَضَاءٍ لِّيَهُ ya'nī bu deveniñ cümle şahminiñ benim içün hifz idin nidāsını istimā' eyledikde mezbüre berāy-ı tecerübet dest-i isti'ṭāmī āstīninden bīrūn eyledi. Pes ol kimse onun ma'sūkası olduğından bī-haber olduğu hälde deryūze kiyāsiyla aña seyl-i cezürden ya'nī deveniñ vi'ā'-i ķađibinden hāsılı ekle şayān ve şālih olmayan mez̄mūm bir mahalinden bir miğdār virilemsini emr eyledi. Orada bulunanlardan biri mevzi'i ma'huddan bir miğdār şey hātūnuñ қaş'asına vaż' eyledi. Gūyā hışsesine hışşe işabet eylediğinden nāşī hātūn du'ā-yı ziyāde bād ile oradan inşirāf eyleyüp giderek ol demīmü'l-hilka olan kimseniñ deve zebh eylediği mahalle vāşıl oldu ve gördü ki ol kimse deveyi cānān yolunda cān gibi ķurbān idercesine ķurbān eylemiş lahmını taksam ider ve her bir su'āl iden kimseniñ is'āf mes'üliyle kısmetden maḥrūm eylemez. Pes mezbüre dahı ke-mā fi's-sābiķ bir miğdār lahm ṭelab eyledikde ḥarīf emr eyledi cezür-ı mezbūruñ atyeb mahallinden bir ħayli miğdār lahm ol hātūnuñ kezālik қaş'asına vaż' eylediler. Hātūn ol lahmı dahı alup du'ā u senā'-künān menziline revān oldu. Ve ol gice kendü kendüye muṭāla'a ve mulāhaża eyleyüp ve cemīliñ عاشِرِنَا didigine āgāh ve ol diğeriñ جَوَرِنَا وَانظَرِي الْيَنَا kelāmınıñ ǵavrine mutṭali' olup cemīlü'l-vech olan kimseniñ be-ǵāyet bahīl ve ṭab'an rezīl ve hülken ȝemīm ve tīyнетен demīm olduğunu bi'z-zāt tefehhüm ve nef sine dahı tefhīm [340b] eyledi. Ammā demīm olan şahş şāhib-kerem ve 'ālī-himem aħlākan cemīl ve cibilleten celīl olduğunu teferrüs eyledi. Çünkü şabaħ oldu bu cemīl ve şakīl 'azīz ve sefil yerlerinden қalkup maħbūbeleri nezdine geldiler. Ve beyan-ı hāl eylediler. Hātūn hemān bundan murādı iħtiyār iħtibār olduğunu beyān birle қaş'aları meydāna çıkardı ve ey cemīlü's-sifat bahīlü's-simāt işte seni bu şüretle meħakk-i imtiħāna urdum. Lākin sīretini şūretine muvāfiķ ve ħulkiniñ hüsnine muṭābiķ şüretde görmedim pes seni kendüye zevc iden hātūn yüzüne bākmaġla ķarnı ṭoymaz. Pes bir ādemiñ muķārini ħub-rūy telħ-gūy olmağdan ise bir kerim-i zişt olmak ezher-i cihet evlā ve enseb ve eħrā ve aşvabdur diyerek demīmi zevciyete ķabūl eyledi. Min ba'd kelām-ı merkūm beyne'l-'Arab meşel olmağla ķabīħü'l-manżar cemīlü'l-mahber olan kimseler ħakkında ċarb ve īrād olunur oldu.

جَرِبِي تَقْلِيه

Cerribī teklih

Bu mesel ‘Arablarıñ “ahbür takläüh” kavilleri қabilindendür. Қale’l-mü’ellif: أَخْبُرْ تَقْلِيهً ”أي إن جَرِبَتْه قَلْيَتْه لَمَا يَظْهُرْ لَكَ مِنْ مَسَاوِيهً“

جَلَدَهَا بِأَيْرِ ابْنِ الْغَزِيرِ

Celedhā bi-’Eyri İbni’l-Ğaze

Ebu’l-Yakzān қavlince İbnü’l-Ğaze’den murād Sa‘d el-Eyādī’dir ammā İbnü’l-Kelbī қavlince ism-i İbnü’l-Ğaze Hars’dur ve ricāl-i cāhiliyyeden vāfir metā’ şāhibi bir kimsedür ki beyne’l-‘Arab mesel olmuşdur. Қale’ş-şā’ir:

أَلَاكَ الْأُولَى كَانَ ابْنُ الْغَزِيرِ مِنْهُمْ

وَلَا مِثْلُ مَا كَانَ ابْنُ الْغَزِيرِ يَصْنَعُ

يَمْسِحُ صَلْعَاءَ الْجَبِينِ ثَرَى لَهُ

فَمَدَا يَشْقُّ الْفَرْجَ مَا لَمْ يُوَسِّعَ

والهاء في "جلدها" كناية عن المرأة وهي إذا جلدت بمثل ذلك لا تألم [341a] Қale’l-mü’ellif: Қale’l-mü’ellif: Huşul-i murād için bir nesneyi ta’kīb eyleyen kimse hakkında ԁarb ve īrād olunur.

جَارٌ كَجَارٍ أَبِي دُوَادٍ

Cārun ke-cāri Ebī Dāvūd

Ebī Dāvūd beyne’l-‘Arab hüsn-i mücāveretde ԁarb-ı mesel olmuş bir kimsedür. ‘Arablar “ke-cāri Ebī Dāvūd” dirler. Niteki Kays bin Züheyr dimişdür:

أَطْوَفَ مَا أَطْوَفْتُ ثُمَّ آوَى

إِلَى جَارٍ كَجَارٍ أَبِي دُوَادٍ

Ve Tarfet bin el-‘Abd dahı bu bābda dimişdür:

إِنِّي كَفَانِي مِنْ أَمْرٍ هَمَّتْ بِهِ

جَارٌ كَجَارٍ الْحُدَاقِيُّ الَّذِي اتَّصَافَ

Burada hüzâkîden murâd yine Ebî Dâvûd'dur ve hüzâk İyâd'dan bir batındur.

جَعْلَتُهُ نُصْبَ عَيْنِي

Ce 'altuhu nuşbe 'anyî

النُصْبُ: بمعنى الموصوب، أي جعلته منصوباً لعيني، ولم أجعله بظاهر، يعني لم أغفل عنه. يضرب في الحاجة يتحملها المَعْنُونُ بها.

جَاءَ تَضِبُّ لِشَهْ عَلَى كَذَا

Câ'e tedibû lişetühü 'alâ kezâ

“ed-Dabb ve ed-dabîb” seyelân ma'nâsinadur. Bu mesel şiddet-i hîrs u tama' esnâsında ya'nî be-ğâyet hâris ve tamâ' olanıñ şiddet-i tama'ı ve hîrsı hînde darb ve ırâd olunur. Niteki Biş işbu şî'rinde dimişdür:

وَبِئْوَ ثُمَّرْ قَدْ لَقَنَّا مِنْهُمْ

خَيْلًا تَضِبُّ لِثَائِنَاهَا لِلْمَغْنَمِ

[341b]

جَاءَ بِأَذْنِي عَنَاقٍ

Câ'e bi-üzüney 'anâk

“el-'Anâk” dâhiye vü āfet ve kîzb ü bâtil ma'nâsinâdur. İbnü'l-A'râbî ķavlince 'Arablar “câ'e bi-üzüney 'anâk'ı-l-arzî” dirler. Bir âdem kîzb-i fâhiş geldiği zamânda yahûd ҳaybet ü ҳusrân ve dâhiye-i bî-pâyân ile vürûd eylediği ahîyânda “‘anâke'l-ärz” Fârsîde siyâh-gûş didikleri câneverdür. Türkîde қarakulâk dirler. Cânevâr-ı mezbûr dâ'imâ arslan öñünde gidüp arslanıñ ҳabercisi olmaǵla aña mülâzim-i esed dirler. Hemîşe fazla-i şayd-ı şîrî ekl ider. Bu cihetle dâhiye ve emr-i şedîd ü fazî'den kinaye idereler. Ve “‘anâk” zîkr olundığı cehile ҳabet ü ҳusrân ve nevmîdî ma'nâsına isti'mâl olunur. Yukâlu: جاء بالعنق والعنقة أي الخيبة

جَاءَ نَاسِرًا أُذْنِيَهِ

Cā’e nāṣiren ’üzünhi

‘Arablar bir ādem tāmī’ olduğu ya ‘nī kendüsünde tama’ mevcūd olduğu hälde vürûd eyledike kelam-ı merkūmū īrād ve tezkār iderler.

جَعَلَ كَلَامِيْ دَبْرَ أُذْنِيَهِ

Ce’ale kelāmī debre ’üzüneyhi

Bir ādem bir ādeme iltifāt eylemeyüp andan teğāfūl gösterdikde ‘Arablar kelām-ı merkūmū īrād iderler.

جَدَعَ الْحَلَالُ أَنْفَ الْغَيْرَةِ

Cede’al-helālü enfe’l-ġareti

Hecāc bin Minhāl ķavlince bu kelām ḥadīṣ-i merfū’ olmak üzere mervīdür ki Resūl-i ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ħażretleri ħayru’n-nisā’ ħażret-i Fāṭimatū’z-zehrā’ ile mažhar-ı tekrim-i hel etā [342a] ‘ale’l-marīzi rażiyallāhu ‘anhumā leyle-i zifafında īrād buyurmuşlardır erbāb-ı siyer raḥmehumu’llāh ķavlince tārīħ-i tezvvüç-i ‘Alī veli hicret-i seniyyeniñ ikinci senesinde şüret-nūmā vü müncelī olduğunu taşrıħ eylemişlerdir ki şehr-i recebü'l-ferd vāsiṭatū'l-‘akd ‘akd u nikāh ve zi'l-hiccesinde maḥrem-i serāperde-i zifaf olmuşdur. Ve ol seyyidü'l-evliyā’ ‘Alī el-Mürteżāniñ o zamān sinn-i şerīfi yirmi bir yıl beş ay ve Seyyidetü’n-nisā’ Fāṭimatū’z-zehrā’niñ on beş yıl beş ay yāħud altı buçuk ay olduğu rakm-zede-i kilk-i bedāyi’-nigār-ı ʂūkkātdur. Vallāhu te’alā a’lem.

جَاءَ يَضْرِبُ أَصْدَرِيَهِ

Cā’e yaḍirbu aşdereyhi

Ey menkibeyhi. Mesel-i mezbür ca’e yaḍirbu “esdereyhi” ve ‘alā ķavlın “ezdereyhi” ‘unvānlarıyla daħi mervīdür. Kāle’l-Mü’ellif: جاءَ فَارَ غَالِمٌ يَقْضِنُ طَلْبَتَهُ، وَالْأَصْلُ فِي الْكَلْمَةِ السَّيْنِ، وَلَا تَقْرَدُ، وَفِي كَلَامِ الْحَسْنِ فِي الْأَشْرِ: يَضْرِبُ أَصْدَرَيْهِ وَيَخْطُرُ فِي مَذْرُوْيَهِ. “el-Aşderān”

tesniye bünyesiyle şudğaynının ya ‘nī cebhe ile ķulāk beynde tūlūn ta‘bīr olunan ‘užvūn altında vāki‘ iki țamara ıtlāk olunur. Bu meşel bir ħușüşdan tehī-dest ve me’yūs olduğu hālde ‘avdet iden kimse ҳakkında ڏarb ve īrād olunur ki me’yūs olan kimse ‘ādetā maħall-i mezbürünü ڏarb eylerek yāħud ķaşıyarak gelür. جَاءَ يَضْرُبُ أَسْدَرِيهِ أَيْ عَطْفَيْهِ وَمَنْكِيَّهِ Ya ‘nī “fūlān keżālik hācet ve merāmından maħrūm ve tehī-dest geldi” diyecek yerde īrād olunur. Zīrā asderān keżālik gözde iki țamarlara ıtlāk olunur. Göz țamarı olacaktur her biri asderdür vəhn ü ža‘fları sebebiyle gözüñ ħirelenmesine sebeb olur. Ve iki omuza daħi asderān ıtlāk olunur. Gözlerden gelen țamarlar i‘tibārayla. Pes bu maħalde [342b] “ṣād” ile ve “zā”-yı mu‘ceme ile zebān-zeddür. Niteki beyān olunmuşdur. Zīrā bu üç ҳarf biribirine mu‘ākib olurlar. İntehā.

جَاءَ بَعْدَ الْتَّيَا وَالْتَّى

Cā’e bī‘de'l-leteyā ve'l-letī

“el-Leteyyā” “el-letī” kelimesiniñ taşgīridür. İkisi daħi şiddetden kināyetdür. Yāħud dāhiye-i mütenāhiyyeden ‘ibāretdür ki “ed-düheyim ve'l-lüheyim ve'l-ħuveyhiet ve'l-fuveymiyet” kabīlindendür ki cümlesi tekbīri īrād iden taşgīrdür ve dāhiyeden ‘ibāretdür: Қāle'l-Mü’ellif: وَهُما عَلَمَانَ لِلْدَاهِيَةِ وَلَهَاذِ اسْتَغْنَيَا عَنِ الْحَلَةِ قَالَ الشَّاعِرُ

وَلَقَدْ رَأَيْتُ ثَائِيَ الْعَثَيِيرَةَ كُلَّهَا

وَكَفَيْتُ حَائِنَهَا الْتَّيَا وَالْتَّى

جَاءَ يَجْرُّ رِجْلِيهِ

Cā’e yecürru ricleyhi

Bu meşel müşkalen gelen bī-ķudret-i bār ҳakkında ڏarb ve īrād olunur ki ayagını cerr iderek geldi dimekdür.

جاء بورگن خبر

Cā'e bi-verikey һaberin

Ya'nī ahīran һaber-i şabit ü şahīh ile geldi makāmında isti'māl olunur. Zīrā verik müte'ahhīretün 'ani'l-a'ażādūr. Ma'nā-i şahīh "etā bi-һaberi ḥakk" dimekdür. el-Verik vāvin fethī ve kesriyle ve'l-verik ketif vezninde bedende uyluğuñ üst tarafına dinür ki uca ve kemiğine uca kemiği dinür iki taraflı olur, ikisine verikān dinür lahm ve şahmıyla Türkide kınāk ve oturarak yeri ta'bīr olunur ki. 'Arabīde elye ve Fārsīde sürīn ve surūn dinür ve bu mü'ennesdür cem'ī evrākdur ve minhu yüksālu: الْقَوْمُ عَلَيْ وَرَبِّهِ وَاحِدٌ أَيْ مُتَّفِقٌ كَمَا يُقَالُ سَاقُ وَاحِدٌ bu takdīre göre bu meşel içre zikri sebkat eyleyen verek ehl-i luğat 'indinde muhtelifün fihi olmuşdur. Fe-te emmül. [343a]

جاء ثانِيَا مِنْ عَنَانِهِ

Cā'e sāniyā min 'inānihi

İbn-i Rifā'a կavlince bir insān hācetine muktedir olamadığı hälde geldikde, ammā ġayrilere göre hācetini kažā eylemiş olduğu hälde vārid olan kimse ḥakkında ḍarb olunur. Կavl-i şānī 'inde'l-cumhūr mer'ī olmağla aşdakdir

جَوْعُ كَلْبَكَ يَتَبَعْكَ

Cevvī' kelbeke yetba'ke

Bu meşel "Ecci' kelbeke yetba'ke" 'unvāniyla dahi mervī olup kilāhume't-takdīr nā-şayeste olan kimseye taḥammülünden ziyāde yüz virlimemek yāhud le'īm olan kimseler ile mu'āşeret eyleyüp lākin te'āmūl hūşūsuna girişmemek hūşūsunda tenbīhen ve yāhud le'īm ile muvāneset eyleyen kimse ḥakkında ḍarb ve tezkīr olunur. Ruvātdan Mufazzal կavlince ibtidā kā'il-i meşel mülük-ī Hīmyer'den bir melikdür. Hīkāyet iderler ki melik-i mezbür zimām-ī idāre-i ḥükümeti eline aldığı günden i'tibāren yek-ser şāh-rāh-ī 'adāletden 'udūl ile efkārını vādī-i ژulm u ta'addīye tesvīk ve esās-ī binā-yı hūrriyet-i 'āmmeyi tīše-i iğtidār ile keyfe-mā yeşā' vīrān u temzīk eyler. Ve gūyā zīr-i һavza-ī idāresinde bulunān efrād-ī milel 'indinde ڭۈلەك كاڭلۇغام بىلەن ھەم اضلۇ կابىلinden eşedd-i şüretle erzel olmağla ve gūyā zu'minça bu ahālī mücerred mezra'a-1 vāsi'a-1 'ālemde

yalnız tuḥm-eşān-ı dah̄l ü nef̄ olmak için yaratılmış gāvān u ḥarān-ı bār berdār meşābesinde bulunmağla her bār ḥużūzāt-ı nefsāniyye ve şehevāt-ı şeytāniyyesi kʊşūr-ı pür kʊşūrunuñ itmāmı žimnında ellerinde bulunan ǵalleyi niçe niçe ǵawl-i nā-ma'kūl ve nām-ı nā-fercām ile aḥz u ǵaşb ve dāne dāne cem̄ eyledikleri hırmən-i şervet ü sāmāni hemiše selb iderek bir anda şabr u ḫarār-ı re'āyāyi zulm-āzmāy [343b] gibi hebā'en menşūr ve cev cev dūşirilen tūde-i sīm ü ʐehebde lemħat'ül-başarda ǵal̄ u ǵam̄'ına bezl̄ i naķdīne-i maķdūr eyler bir medhūr-ı menfūr olmağla zamānında müctehid-i mā-berīd ve māl-ı dünyā çeşm-i ḥāk akindesin seyr idememekle dā'imā na'ra-zen-i هَلْ مِنْ مَزِيدٍ bir dīv-i merīd idi.

برخوان دهر دست ارادت مکن دراز

کآلوده کرده اند بز هر این نواله را

Giderek mezbūruñ ʐulm u i'tisāfi bir ǵäyete bālıg oldu ki ḥalk kendüsinden ezer cihet müteneffir ü dil-gır ve ḥān-ı ʐulm u siteminden tā-be-gelū dil-sīr oldukları ecilden taraf taraf "kārd be-üstühvān resīd" mesel-i sā'iri zebān-zed-i ḥalk pür güft ü şinīd olmağa başladı. Bu eṣnāda keheneden ba'žıları melik-i mezbüre ǵaber virdiler ki ey melik şehr ü deşt āgāh ol ki āb ez-ser güzeşt ekdiğini biçmek zamānı ve ǵazdigiñ čāha düşmek evānı taķarrüb eyledi. Şöyle ki bī-çāregān-ı ahālī yek-bār hencār-ı muṭāva' atdan ǵurūç ve silm ǵuǵyāna vülūc u 'urūc ile seni hedef-i nāhic-i intikām ve şamşām-ı ḥūn-āşām ile ǵatl ü i'dām ideceklerdir.

بر انداز بیخی که خار آورد

بپور درختی که بار آورد

diyerek hem aḥbār-ı ḥāl ve hem naşīhat tarīkiyle 'arż-ı mā fī'l-bāl eylediler. Hālbuki melik-i mezbür onlarıñ aḥbārından ǵaflet ve kemā kān gürk-i ḥūnħār gibi bī-bāk ve teħāsī hānmān-ı ra'iyyeti ḥarāb eylemeşe sa'y u himmet eyler idi. Zehī himmet rāvī eydür: Melik-i mezbūruñ bir ǵātūnı olup kehene-i merkūmenün akvālı ǵātūn-ı mezbūruñ sem'ini ǵar' eylemekle zevcine ǵiṭāben:

همایی چون تو عالی قدر حرص استخوان تا کی

دریغ آن سایه همت که بر مردار افکندی

Neżīdesile söze āgāz eyleyüp ey melik ben bu zīr-dest-i itā'atinde ve dā'ire-i ḥavza-i [344a] riyāset ü istiṭā'atında bulunan benī beşeriñ menfa'at-ı şahsiyyeñiz üçin hukūk-ı müslime-i şahsiyyeleri nesyen mensiyyā hükmine konulduくça bunlarıñ aḥvāl-i

melal-iştimāline merhamet ve bi'l-āhīre bundan tevellüd idecek mazarratdan zātiñizi viķayet ve fevķa'l-hadd tarafına rahm u şefkat eylerim. İmdi ġāyet mā fi'l-bāl ne siħ yansun ne kebab. Zīrā bunlar bu 'ayş-ı teng içre direng eyledikçe hāl dū-reng ve mevcūd hāzā' in-i iftiħarīn olan yevākīt u cevāhirūn her biri پاشرل يراز birer seng olur hāvfim budur ki arada kanlar akar ceng olur cünki bunlar el-ān ve kemā kān bize etbā'dur fakať 'ahd-i karibde ya'nī hālleri terfih ve ķadrları tevkīr olunmaz ise cümlesi bizim içün sibā' ve žibā'dur hāvf iderim ki bu etbā' mānend-i sibā'-ı güribāna hayatını çāk çāk ve cevher-i nefsi girānmāyeñizi ālüde-i hūn u hāk el-hāsil nağş-ı żulm u mazarratını kezlek- bağı u tuğyān ile şahīfe-i zemīnden hākk u pāk eylerler. Pes

Misra¹⁴

عاج واقعه پیش از وقوع باید کرد

fehvāsinca şimdiden bu dā'-ı 'uđālūn devāsı taħarrī olunmak elzem 'inde'l-'uklā' müsellemdir. Ma'lūmdur ki gürbe-i dilgīr 'āciz ü ķaşīr olunca şīr-i dilir ve güncišk-i miskīn dūçār-ı ye's olunca şāhīn olur.

لَا تَحْفَرْنَ صَغِيرًا فِي مُخَاصِمَةٍ

إِنَّ الْبَعْوَضَةَ تُذْمِنُ مُقْلَمَةَ الْأَسْدِ

Beyt:

مبین خرد خودیشته نیشدار

که نمودار کفت برپیش دار

diyerek naşīħata ibtidār ve

عبرت زجاج دارا برکیر جدا را

آخر زفرق دولت افتاد تاج دارا

neşidesiyle mezbūrı intibāha ictisār eylediysede melik-i mezbūr 'arż-ı rū-yı kibr ü ġurūr idüp جو ع كلك يتباعك ya'nī kelbini aç bırak ki ardınca gele ve saña tābi' ola diyerek ġatūnuñ pendini redd eyledi min ba'd bu kelām [344b] beyne'l-'Arab meşel olarak irlsäl olundı rāvī eydür: Pes melik-i mezbūr bu vetire-i tīre ile bir müddet dahil cālis-i mesned-i hükümrānī olup bu hīnde eṭrāfindan ba'żi düşmanlar ser ber-āverde-i feyfā-yı veġā olduklarında melik-i mezbūr bu mazarretiñ mülkünden def'i żimninda ahāliyi üzerlerine

¹⁴ Misra kelimesi metinde ئ kısaltmasıyla verilmiştir.

iğzā' ve iğrā' eyledi. Pes onlar dahı gidüp düşmanla bir çok perhāşdan şoñra müzafferan ve muğtanimen mu'āvedet eylediklerinde melik-i mezbür bularıñ iğtinām eyledikleri mālı ḫalıl ü keşir naķır ü kıtmır her ne ise ellerinden alup kimesneye bir nesne takṣīm eylemedi bī-çāreleriñ terhin-i cān-ı şīrīn ile muķābilinde aldıkları ḡanīme ile yine bir tākım ḥazā'ız-ı nākīsa-ı şehvāniyyeniñ ikmāline mübāderet ü şarh-ı hāmāniyü't-ṭarḥ āmālinüñ tecdīd-i esās u erkānına müsāra'at eyledi. Pes zīr-destān me'yūs u nevmīd hużūr-ı melikden inşirāf ve

ولو أُنْصَفَ الدَّهْرُ فِي حُكْمِهِ

لَمَّا مَلَكَ الْحُكْمَ أَهْلَ النَّقِيْصَةِ

diyerek yek-diğere iştikā-yı i'tisāf ve el-āhīrū'l-emr işbu

وَالْمَوْتُ خَيْرٌ لِلْفَقِيْتِ

مِنْ عَيْشِهِ عِيشَ التَّبَهِيمَةِ

تَقْنَادُهُ بُرَأَ الصَّنَعَا

رَإِلِيَّ الْعَظِيمَةِ وَالْهَضِيمَةِ

وَبِرَى السَّبَاعِ تَنْوِيْشَهَا

أَيْدِي الضَّبَاعِ الْمُسْتَضِيْمَةِ

ebyāt-ı ḥikmet-āyatı me'ālini i'tirāf eylediler. Rāvī ḥikāyet ider melik-i mezbürün ol zamān bir birāderi var idi ki ȝikri mürür eyleyen bāzār-ı kārzār içre onlarıñ emīri bulunduğu ḥaysiyetle onuñ yanına gidüp mā naħnu fihden bess ü şekvā ve kendüleri melik-i mezbür üzre ḥurūca müheyyā oldukların şu vechile īmā eylediler ki biz gerçi ḥurūc-ı 'ala's-sultān re'yetini berdūş ü niyet izmihlāl ile cūş ve ḥurūş idecegiz lākin bu ḥānedāñınıza meyl ü muħabbetimiz olduğu ecilden ḥaftān-ı imāreti ve bürde-i itā'ati cenābiniziñ dūş-ı liyākatñiza [345a] ilbās ile size tabi'iyyet gösterecegiz şu կadar ki bizim mes'ülümüzü is'af ve bize inşāf eyle ve müsāvīmizden iğmād eyle didiklerinde birāderi mezbür dahı gördü ki bunlarıñ āteş-i baǵy u i'tidāları reşāşe-i mev'iża ile münṭafī olmaz. Pes kendüsü dahı hevā-yı riyāsete tābi' olup birāderiniñ ɻatlini tecvīz eyledi. Ahālī lā-ubālī bu bābda yek-dil¹⁵ ve yek-cihet olarak oradan ḥareket ve 'ale'l-'umūm melik-i mezbür üzre hücūm ve aħż-ı se're müsāra'at eylemeleriyle yādigārnī tīše-i kīn ile eyvan-

¹⁵ Ya'nī bi'l-cümle esāfil ü ağālī.

1 ‘ayş-1 zindegānisiñ keşān ber-keşān kā‘an şafşafan vīrān u berbād ve gūyā tāk-1 nikü-nisārına naşş olunmak üzere bu şī‘ri inşād eylediler:

رَأَيْتُ الْدَّهْرَ مُخْلِفًا يَدُورُ
فَلَا حُزْنٌ يَدُومُ وَلَا سُرُورُ
وَشَيْدَتِ الْمُلُوكُ بِهِ قَصُورًا
فَلَمْ تَبْقَ الْمُلُوكُ وَلَا الْقَصُورُ

hāşıl-1 kelām ol meliküñ girībān-1 hayatından tutup pençe-i hādimü'l-lezzāta tāpşurdılar ve seyl-i belāyi başdan aşurdılar.

هرکه درراه خلق دام نهاد
عاقبت هم خوش بدام افتاد
شاخ نیکی سعادت آرد باد
کل نجیند کسی کی کارد خار
چون یقین شد جزای نفع و ضرر
نیکونی کهن که نیکی آرد بار

Pes mezbür katlı olunup lāşesi ortada tururken ‘Amir bin Cezīme nām bir kimse oradan eşnā-yı mürürden melik-i mezbūruñ dünki salṭanatını ve bugünkü mezelletini mulâhaşa ve

لِيْسُ النَّعِيمُ وَلَا الشَّقَاءُ بِدَائِمٍ
لَا بُدُّ لِلْأَقْبَالِ مِنْ ادْبَارٍ
سَلَمٌ إِلَى الْاِقْدَارِ امْرُكَ تَسْتَرِحُ
مَا هَذِهِ الدُّنْيَا بِدَارٍ قَرَارٍ
وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَامِرٍ لِحَكْمِهِ
وَمَنِ الْمَحَالُ دَفَاعٌ حَكْمُ الْبَارِيِّ

[345b] dekāyıkını te’emmül eyler iken hātırına merķumuñ muķaddemen söyleyüp istimā‘ eylediği جوع كلب يتبعك kelāmı һuṭūr eylemekle hemān ol sözi cerh ma‘ražında ربما اكل كلب مؤدبه اذا لم يبل شبعه kelāminı īrād ve kelb қarnı ṭoymadıkça mürebb̄isini ekl ider dimeği murād eyledi.

سک جو باشد کرسنه بى اشتباه

صاحب خودرادد همجون بلنڭ

كرسکى دارى مراور اسىر كن

ورنه جون شيران بتو آيد بىنڭ

Min ba 'd İbn Cezîme' nüñ bu kelâmî daňı beyne'l-'Arab meşel olmuşdur.

جَعْلَتْ مَا بِهَا بِي وَأَنْطَلَقَتْ تَلْمِزُ

Ce'alet mā bihā biye ve intalekat telmizü

Aşl-ı meşel budur ki bir ādem bir hâtûna mülâkî olduğu esnâda her naşılsa onuñ mevzi'-i ma'hûdını görmüş idi. Hârîfiñ bu hâlde dîk-i şehveti galeyâne ve kendüsü tevkâna gelüp ber-takrib hâtûna taķarrub eyleyerek işinin bitürmiş idi ba'dehü kendüsine nedâmet 'araż olup hâtûnı ta'yîb ve tekdir ve beni bu fi'le sen tergîb eyledin diyerek taħcîl ve ta'yîr eylemeğe başladı. Hâtûn bu hâle vâkîf olunca behey ādem ne 'acîbdür ki sen benimle işini bitirdüñ ve ez-cümle bu fi'li icrâya sen ālet olduñ ya'nî إنما عَيْتَنِي بِمَا وَأَنْتَ أَوْلَى بِهِ مِنِي صنعت diyerek bu fi'lde ta'yîr ü tevbîh olunmağa elyaç olan sensin hâkk kendü yedinden olduğu hâlde hârîfiñ yânından inşirâf eyledikde hârif جَعْلَتْ مَا بِهَا بِي وَأَنْطَلَقَتْ تَلْمِزُ dimekle kelâmî beyne'l-'Arab meşel olmuşdur ki kendü nefesinde vâki' olan 'ayb ve naķışayı görmeyüp yâhud ol 'aybı ile sâ'iri ta'yîr eyleyen kimse hâkkında žarb ve īrâd olunur.

جَلَ الرَّفْدُ عَنِ الْهَاجِنِ

Celle'r-refdü 'ani'l-hâcini

[346a] "er-Refd" қadeh ma'nâsına nadur 'alâ қavlin büyük қadehe dinür tefâg gibi جَلَ الرَّفْدُ عَنِ الْهَاجِنِ "el-hâcin" şol nâkaya dinür ki henüz ufaq iken doğurmuş ola. Bunuñla dîmek murâd olunur. Bu taķdîrce bir emri taşgîr eyleyüp hâlbuki dahâ қavîsini icrâya կâdir olmayan kimse hâkkında darb ve īrâd kîlinur ba'zılara göre aşl-ı meşel budur ki bir қavmiñ bir nâka-ı hâcini olup toğurmuşdi ve her-bâr lebeniyle refd imlâ olunur idi. Mürür-ı zamân ile nâka yâşlandıkda sûdini az virmeğe başlayınca nâkanıñ ehli çobana hîtâben nolaydı ki bu nâka evvelki gibi südiyle refdi imlâ eylemez didiklerinde çoban

جَلَّ الْهَاجِنُ عَنِ الرَّفِيدِ dimekle kelāmī beyne'l-'Arab meşel olmuşdur fakat Ebū 'Amr ı kavlince aşl-ı meşel olmaktadır ki қalılık'ı-hayr olan kimse hakkında darb ve īrād olunur.

جَاءَ يَجْرُّ بَقَرَهُ

Cā'e yecürru bekaraḥu

Ey 'ayālehü. Burada bakar ile 'ayal kināyet olunur. Zīrā ṭā'ife-i nisā' mahall-i ḥars ü zer'dür. Niteki bakar ya'nī öküz ḥars u zer'a ālet-i mahşüş olmuşdur. Fi'l-ḥakīka öküz vāsiṭasıyla bir tarla sürülmekçe oraya çoban zer' olunmaz. Bu taqdīr zirā'at ve hīrāset için bakarıñ üçüdü elzemdür. Ve zirā'at bi'l-cümle hīrfet ve şan'atiñ muğaddemidür ki pīşe hazret-i ademdir.

الْجَحْشَ لَمَّا فَاتَكَ الْأَعْيَارُ

el-Cahṣe lemmā fāteke'l-a'yāru

Ebū 'Ubeyd ı kavlince meşel-i mezkür 'الجحش لما بذك الأعيار' unvāniyla mervidür و 'ibāresiyle müfesserdir. Bu meşel hācetiniñ mādūnında ba'zı hācet ile ḫanā'ati ihtiyār ile 'azīzü'n-nefs olan kimse hakkında [346b] bu meşel darb ve īrād olunur.

عزيز النفس من لزم القناعه

ولم يكتف لمخلوق قناعه

نفضت يدي من طمعي وحرصي

وقلت لفاقي سمعا وطاعه

ونصب الجحش بفعل مضمر، أي اطلب الجحش: Kāle'l-mü'ellif:

جَاءَ كَخَاصِي الْعَيْرِ

Cā' e ke-ḥāṣi'l-'ayr

Ba'zılara göre bu mesel müsteħiyyen gelen kimse ba'zılara göre vech-i istihyādan yanında bir şey olmadığı hälde 'uryān olarak gelen şahîş hakkında ḍarb An خاصي العير يُطْرِق رأسه عند الخصاء يتأمل في كيفية ما يصنع، وكذلك المستحي olunur. ƙāle'l-mü'ellif: يكون مُطْرِقاً، ووجه آخر وهو أن عليه الناس يترفع عن ذلك ويستحي منه، قال أبو جرش

فجاءت كخاصي العير لم تحل حاجة

ولا عاجة منها تلوح على وشم

جَاءَ بِإِحْدَى بَنَاتِ طَبَقِ

Cā' e bi iħdā benāti ṭabak

Bintü tabak "sulahfāt" ma'nāsinadur ki murād ƙaplu[m]baġa olacakdur 'Arablar zu'm iderler ki bu bint-i ṭabak ṭoħsān ṭoħuz yumurta yumurṭlayup cümlesi ƙaplumbağ'a çıkar ancak yüzüncü hayye zuhür ider. Bu cihetle āfet ü dāhiyeye iżlāk olunur. Bu mesel emr-i 'azīm ile gelen kimse hakkında ḍarb olunur. Sulahfāt cem'i selāħif gelür ve Ebū 'Ubeyd rivāyetden hikāyet ile selahfet ve sulahfāt cümle ehl-i luġat 'indinde hā iledür faķat İbn-i 'Udūs ƙavlince "hā"sızdur ve ḥayvān-i merķum 'acāyib mahlūkātdandur. Ba'zı rivāyete erkeğinüñ iki aleti vedişisinüñ iki ferci vardur. Beyzasına bağa bağa [347a] yavru iħrāc ider. Ve hayye ile aralarında 'adāvet-i ṭabi'iyye vardur. Ve arkasına bu yüklenmiş olduğu ƙalḳan münāsebetiyle hayye oña nīš-i ẓafer iriṣdiremez ve derisi ġāyet şedīddür. Onu kimse iṣiramaz. Niteki şā'ir dimiṣdür:

لَا هُوَ ذَاتٌ فِي اَحْرَسٍ

تَطِيلُ مِنَ السُّعْيِ وَسُوَا سَهَا

تَكُبُّ عَلَى ظَهَرِ هَاتِرِ سَهَا

وَتَظَهَّرُ مِنْ جَلْدِهَا بِأَسَهَا

اَذَا لَحَدَ اَقْلَقَ اَحْشَاهَا

وَضَيقَ بِالْخَوْفِ اَنْفَاسَهَا

تَضُمُّ اِلَى نَحْرِهَا كَفَهَا

وتدخل في جلدها راسها

Bu ebyāt қaplumbaǵanıñ vaşfindadur.

جَاءَ الْقَوْمُ كَالْجَرَادِ الْمُشْعِلِ

Cā’e'l-ķavmu ke'l-cerādi'l-müş‘ili

يأي مترقبين يا‘nī cerādū'l-müş‘il her bir tarafa müteferrik olan çekirgeye dinür.

Ķale's-şā'ir:

والخيل مشعله في ساطع ضرم

كأنهن جراد أو يعسيب

Bu meşel ‘Arabların جاء القوم كالجراد المنتشر қavilleri қabılindendür.

جَاءَ فُلَانُ كَالْحَرِيقِ الْمُشْعِلِ

Ca'e fulān kelħarikü'-müs‘eli

Burada “müs‘al” ‘ayniñ fethiyedür. Musri‘ ve ġażbān ma‘ nāsınadur. Ya‘nī fulān kimse ħarik ġażbān ve musri‘ gibi geldi diyecek kelam-ı mezbür isti‘ mäl olunur.

اجْعَلْ ذَلِكَ فِي سِرِّ خَمِيرَةٍ

İc‘al zālike fī sırrı hamireti

Bu meşel işlediğini ketm ve iħfā ile hattā bir kimse bilmesün diyecek mahalde īrād olunur. [347b]

جَاءَ بِالْشَّوْكِ وَالشَّجَرِ

Cā’e bi's-șevki ve's-șeceri

Fülān kimse şevk ü şecer ile geldi dimekdür ki bu meşel bir kimse kesir olan nesne ile yāhud ceyş-i ‘azīm ü vefir ile geldi diyecek yerde darb olunur.

جَاؤَ الْحِزَامُ الطَّبِيَّينَ

Cāveze'l-hizāmü't̄-t̄ubyeyni

“et-Tuby” tānın kesri ve zammi ve bānın sükunuyla ḥuff ve ȝilf ve ḥāfir şāhibi hayvānlarıñ ve yırtıcı cānavarlarıñ memleriniñ emziklerine dinür ki süd meşānesidir. Cem’ī aṭba’ gelür. Me’āl-i mesel: Ya’nī ȝolan şıryılıp inerek iki memleri bile tecāvüz eyledi. Nāka ȝadd ve vüs’ünden ḥāric yürüyüp fūrū-mānde olmağa ƙarnı içeri geçüp ve ȝolan şıryılıp inerek memlerini tecāvüz eylemiş olur. Bir māddeniñ müşkil ve şiddeti müntehāya bālig oldukda ḍarb olunur. Mü’ellif eydür: Ḥażret-i ‘Osmān bin ‘Affān raziyallāhu te’ālā ‘anhu maḥṣūr olduğu esnāda Ḥażret-i ‘Alī kerme’allāhu vechehu bu vetşe üzre bir kağıd yazmışlar idi: **أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ السَّيْئَنَ قَدْ بَلَغَ الرُّبُّى، وَجَاوَزَ الْجَزَامَ الطُّبَيْبَيْنَ، وَتَجَاوَزَ**
الْأَمْرَ بِى قَفْرَهْ، وَطَمَعَ فِي مَنْ لَا يَدْفَعُ عَنْ نَفْسِهِ.

وَإِنَّكَ لَمْ يَفْخُرْ عَلَيْكَ كَفَاحِرُ

ضَعِيفٌ، وَلَمْ يَغْلِبْ أَكَيْ مُثْلُ مُغَلِّبٍ

ورأيت القوم لا يقترون دون دمي.

فان گُنْت مأكُولًا فُكُنْ أنت آكلٌ

وَالْأَمْرَةُ كُنْتِي، وَلَمَّا أُمْزَقَ

Hażret-i ‘Osmān ibn-i ‘Affān’ıñ şehādeti bahşinde akvāl-i keşire vārid olmağla tafşılı “Bābü'l-yā”da “Yevmü'd-dār” kelāmı zeylinde naşş-ı şahīfe-i tezkār olunur in sā' allāhu te'ālā. [348a]

جَاحِشَ عَنْ خَيْطِ رَقْبَتِهِ

Cāheşe ‘an hayti rakabetihi

“Haytu’r-rağabe” boyunda olan murdār ilik didikleri beyaz uzun nesneye dinür. Yukālu: جاھش فلان عن خیط رفتہ وہ النخاع. Bu mesel fī nefesi'l-emir dāfi' olan kimse hakkında darb ve īrād olunur. Mü'ellif ‘aleyhi'r-rahme “cāheşe” kelimesini “caḥş”dan olmak üzere nigāste-i şahīfe-i tezkār eylemişdir. ‘el-Caḥş” deriye işabet iden nesneyi soyup sıyrılmak ma'nasınadır. ‘Alā ḥavlin bu tırmalamağıdan aşağıca ķaşınmakdurdur ve yāhud tırmalamağından ziyādedür kaziyup gidermekdür. Yukālu: بخش الجلد بخشًا من النبایب

أصحابه شيء فجحش وحده أي قشره ومنه **الثالث** إذا سححة وقشرة من شيء يصيغه أون كان كالخدش.
الحديث فجحش شقه الأيمن والداعع عن نفسه يجحش ويحش

جاء القضا ضاق فضا

Cā’ e'l-każā dāka'l-fezā¹⁶

“Każā geldiği vakit fezā teng olur.” Ya'nī każaya bir nesne ha'il olmaz ve każadan firār mümkün olamaz diyecek mevk'i de īrād olunur.

اذا جاء القضاء عليك خطبا

فطلب نفسا بما فعل القضاء

وعذ بالله عند نزول شر

فإن الله يفعل ما يشاء

Beyt:

بوقت نفاذ قضا و قدر

همه زيركان كور گرددن و كر

جاء بقرني حمار

Cā’ e bi-kařney himārin

“el-Ķarn” boynuza itlak olunur revk gibi. “Himār” ma'lum olan hayvânın ismidür ki Fârisîde ħar-‘Arab meşeldür ki [348b] ان الحمار لا قرن له beyne'l-‘Arab ve laqâgħ dirler ki merkebiñ boynuzı olmaz dimekdür. ‘Arablar didikleri vakitde جاء بالكذب didiklerinde bizim zırva te'vîl götürmez meşelimizi kezâlik murâd eylerler ve yine diyecekleri mahalde جاء بما لا يمكن ان يكون dirler. Hâşılı mümkün olmayan nesneyi bir tâkim kizb ü dürûğ ile derece-i imkâna götürmeye sa'y eyleyen kimse hakkında īrād olunur.

¹⁶ Mecmau'l-Emsâl'de إذا حان القضاء ضاق القضاء şeklinde geçmektedir.

جَاءَ بِبَنَاتٍ غَيْرِ

Cā’ e bi-benāti ḡayrin¹⁷

Bu meşel kizb ü bātil ile ve ḥaḳīkat-i ḥāle muğayir şüretle gelen kimse ḥakkında ḫarb ve īrād olunur. Gūyā kendü kızları olmamağa kendü kızlarımıdur diyerek ḡayrūn kızlarını istiṣḥāben gelmiş ola ki esāsı dürüğdan ‘ibāretdür.

اذا ماجئت بنات غير

وان وليت اسر عن الذهابا

اجْرٌ مَا اسْتَمْسَكْتَ

İcri mā istemsekete

Bu meşel şerden firār idüp herebden firār idemeyen ve kezālik herebe bālig olan kimse ḥakkında ḫarb ve īrād olunur.

جَمْعٌ لَهُ جَرَامِيزَك

Cemmi’ lehü cerāmīzeke

“Cerāmīzü’r-recül” insāniñ cesed ü a’żāsına dinür. Bu meşel ‘amelde cidd ü cehd ile emr eyleyen kimse ḥakkında ḫarb ve īrād olunur. Ve “cerāmizü’s-ṣer” öküzungüñ ķavā’imine dinür. Yukālu: ضَمَّ الثُور جَرَامِيزَه لِيَثُ، قَالَ الْهَوَّلِي يَصِفُ حَمَارَ وَحْشً

وَأَصْحَمَ حَامِ جَرَامِيزَه

[349a] حَزَابِيَّةَ حَيَّدَى بِالْدَخَانِ

اجْعَلْهُ فِي وِعَاءٍ غَيْرِ سَرَبٍ

İc’ alhu fī vi’ā’i ḡayri serebin

Ebū ‘Ubeyde ķavlince bu meşel kitmān-ı esrār ħušüşında tezkār olunur. Қāle’l-mü’ellif: أَصْلَهُ فِي السِّقَاءِ وَالسَّائِلِ، وَهُوَ السَّرَّابُ يَقُولُ: لَا تُثْبِدْ سَرَّابَ إِبْدَاءَ السِّقَاءِ مَاءَهُ، وَتَقْدِيرُهُ: اجْعَلْهُ فِي وِعَاءٍ

¹⁷ Mecmāu ’l-Emsāl’de جَاءَ بِالشُّفَرِ وَالبَّقْرِ وَبَنَاتٍ غَيْرِ şeklinde geçmektedir.

غير سَرِبٍ ماؤه. لأن السَّيَّلان يكون للماء. Ma'lüm o ki kitmān-ı esrār akdir akadem-i adābdur ve ifşā-yı rāz nā-şavābdur. Niteki şā'ir dimişdür:

چنان باید اهنگ کردار تو
که کس ره نیابد باسرار تو
سکندر که با شرقیان حرب داشت
در خیمه کویند در غرب داشت
جو بهمه بزا ولستان خواست شد
چپ اوازه افکند از راست شد
درین کار کس باتو انباز نیست
جز تو ترا محرم راز نیست
اگر جز تو داند که رأى تو چیست
برین عقل و همت بباید کریست
منه سر خود باکسی درمیان
که محرم نه بینی ز اهل جهان
بگشتم در اطراف عالم بسی
نديدم زياران محرم کسی

Hikāyet olunur ki İskender ba'zı esrārını կurenāsından birine ifāde ve emr-i muhāfażatı bābında mübālağa eylemiş idi. Kazārā ol kimse ol sırrı fāş idüp keyfiyet İskender'e ma'lüm olduğda hükemādan birine ifşā-yı sırr eyleyen kimseniñ cezāsı nedür didikde ḥakīm istīzāḥ mādde idüp Sikender vuķū'ı söyledikde ḥakīm

چون تو نتوانی کشیدن بار خود
یار اگر نکشد منج ازیار خود

neşidesiyle cevābdāde olup pes “Ey Sikender evvelā saña cezā eylemek lāzımdur. Zırā insān kendü sırrını muhāfaża idemediği takdīrde āħiri naşıl hifz idebilür” dimişdür.

سر خود راهم تو محرم شو که محرم یافت نیست
همدم خود باش خود زیرا که همدم یافت نیست

دوستی يك روی ويک دل جستم از پیر خرد

[349b] كفت بگذر کان چه می جویی بعالم یافت نیست

جَشِمْتُ إِلَيْكَ عَرَقَ الْقِرْبَةِ

Ceşimtü ileyke 'arağa'l-kirbeti

Ayiتكلفت لك ولاجلك أمراً صعباً شديداً Ma 'lūm ola ki 'Arablar "Ceşime'l-emru" dirler bir işde külfeat ü şiddet vāki' oldukça. Bu bāb-ı rābi'dendür. Tafşīl-i meşel bābü'l-kāfda mezkürdür. Mü'ellif 'aleyhi'r-rahme dahi oraya ta'līk eylemişdir.

أَجْنَاؤُهَا أَبْنَاؤُهَا

Ecnā'uhā ebnā'uhā

Ebū 'Ubeyd kavlince "el-ecnā'" "cünāt" ve "el-ebnā'" "bünāt" ma'nāsına olup müfredi "cān" ve "bān" gelür. Aşl-ı meşel budur ki mülük-ı Yemen'den gazā vü perhāş zimininda bir mahalle 'azīmet eylemek murād eyleyüp yerine kızını tahlīf eylemiş idi. Melik-i mezbūruñ ḡaybūbeti esnāda ehl-i memleketiñ re'y ü ittifākıyla melikiñ kızı kezālik melikiñ mekrūh 'add eylediği ve te'sisinden halkı men' etdiği bir bināniñ bunyānına şurū' eylemekle 'ahd-i ḫarībde ikmāl eyledi. Vaqtā ki pedri melik-i mezbūr 'avdeti esnāda ol bināyı gördükde ve sebeb-i te'sisinden su'äl eyledikde a'yān-ı memleketiñ re'y ü ittifākıyla kızınıñ yapdurmış olduğu ma'lumi oldukça hedmine emr idüp **أَجْنَاؤُهَا أَبْنَاؤُهَا** dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olarak ırsāl olunmuşdur. Min ba'd sū'i meşveret ve re'y hüsüsunda ve bir kimse bi-ḡayri rü'yet bir şeyi yapup şoñra nağzına muhtac ve 'ameli fāsid oldukça darb olunur oldu. Kāle'l-mü'ellif: **وَمَعْنَى الْمَثَلِ: إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا** على هذه الدار بالهدم هم الذين عمروها بالبناء.

الْجَرْعُ أَرْوَى وَالرَّشِيفُ أَنْقَعَ

el-Cer'u ervā ve'r-reşīfū enka'u

[350a] "er-Reşīf" emīr vezinde şuyu dudaklarıyla ceküp içmeğe dinür ve "er-reşīf" rānının fethiyle şuyu şorup emerek içmek ma'nāsınaadur. Yukālu: **رَشَفَ الْمَاءَ وَرَشِيفَ رَشَفًا**

مَنِ الْبَابِ الْأَوَّلِ وَالثَّانِي وَالرَّابِعِ إِذَا مَصَّةٌ emşälde “er-reşfü enka‘u” dahi vārid olmuşdur ki şuyi az az içmek şusuzluğu teskīn eylemekde. Pek mu’essirdür dimek olur bu taķdīrde “er-reşfü enka‘u” meseli kanā‘at ve iktīfāya tergīb ma‘razında ve ‘alā ķavlin terk-i ‘acele ile tedrīc ve te’ennī žimīnīda darb olunur. Niteki emşäl-i ‘Acem’de dahi “ta‘cīl nikū-nist” dirler ve ‘amel-i ḥayri istiṣnā’ iderler: “Ta‘cīl nikū-nist meger der-‘amel-i ḥayr”

تسكين الماء للعطش، أي أن الشراب الذي يُترَشَّفُ قليلاً “el-Cer” bele‘ahu nāsidur. “en-Naķ” قليلاً أَطْغَى للعطش وأنجع وإن كان فيه بطعم “el-Cer” bele‘ahu nāsidur. Ya‘nī şuyu azça azça içmek ‘atşı ķātī’ dür. Hukemā ekser yürek ağrısı şuyı birdenbire içmekden hāşıl olur deyü ittifāk eylemişdür. Binā‘en ‘aleyh şuyı azça azça içmek nāfi‘ dür. Aşl-i “naķ” luğatde irkılmış şuya dinür. إِنَّهُ لِشَرَابٌ يُتَرَشَّفُ أَقْعُدْ meşeli ol esās üzerine binā olunmuşdur. Umur u aḥvāl dīde olan kimse hakkında īrād olunur. Ve kezālik “naķ” şuya ķandırmaç ma‘nāsinadur ki meşeli andan tevvilid eylemişdür. “Ervā” ve “enka‘u” أَسْرَعْ رِيَا ma‘nāsinadur ki ‘Arablar سُمْ ناقع dirler sābit ma‘nāsi murād iderler. Ba‘zi ķavle göre ma‘nā-yı meşel المعيشة أَبْلَغْ وَأَدْوَمْ من الإسراف فيها ile emr eyleyen kimse hakkında darb ve īrād olunur.

جَمْلُ وَاجْتَمِلُ

Cemmil ve içtemil

“el-Ceml” iç yağını eritmek ma‘nāsinadur. Yuķalu: ve içtimāl dahi ol ma‘nāyadur. Yuķalu: [اجتمل الشحم اذا اذابه كذا ويقال جملت الشحم واجتمله اي اذابته] 350b] cemmlle kelimesi teşdīd ile olduğu hälde keşret ve mübālağa içündür bu meşel hasb ve reħā ve sa‘ada vakī‘ olan kimse hakkında darb ve īrād olunur.

جَلْبَ الْكَتِ إِلَى وَئِيَّةٍ

Celebe'l-ketti ilā ve'iyyetin

“el-Kett” kesüb ve cemū‘ olan kimseye dinür. “el-Ve’iyet” mere’tü'l-hafūz نصب "جلب" ma‘nāsinadur ki bir emirde mütevāfiķin için darb olunur. Kāle'l-mü’ellif: على المصدر: أي اجلب الشيء جلب الكت.

جمالك ان لا تفعل كذا

Cemälükə en lā tefa‘ale kezā

Ya ‘nī şöylece eylemek sana şeyn ü naķīşa īrāş ider olmayla anı işlemeyüp cemäl īrāş idecek fi‘le mülâzemet eyle zīrā cemäl, kemâl vezninde bir ādem ħalq u ħulkı güzel olmaç ma‘nāsinadur. Yukālu: جمال الرجل جمالا من الباب الخامس اذا صار جميلا ba‘žilarin beyānına göre aslı cemâle idi kesret-i isti‘mâlden nāşı “hā”da taħrif olunmuşdur.

جَرِيْثُهُ كَيْلَ الصَّاعِ بِالصَّاعِ

Cezeytuhu keyle’s-ṣā‘i bi’s-ṣā‘i

اذا كافأت الاحسان بمثله والإساءة بمثلها قال الشاعر:

لا نألم الجرح ونجزوبي به الاع

داء قبل الصاع بالصاع

Bu meşel mükâfât ve ihsânda müşliyle ve isâ’etde kezâlik ‘ayniyla cezâ görenler hakkında darb ve īrâd olunur.

جَاءَ بِالْهَيْلِ وَالْهَيْلَمَانِ

Cā‘e bi’l-heyli ve’l-heylemāni

Bir kimse bir mahalden mâl-i keşîr ile ‘avdet eylemiş olsa ‘Arablar “Cā‘e bi’l-heyli ve’l-heylemāni” dirler. [351a] Ve kezâlik “Cā‘e fûlânün bi’l-heyli ve’l-heylemāni” dirler ki fûlân kimse elinde havâ olduğu hâlde geldi dimegi murâd iderler. Bu evvelki beyâniñ židdidür. Zîrâ “heyl” seyl vezninde “ve’l-heylemâni” iki kelimelerdir mâl-i keşîr ma‘nâsinadur. Ammâ Ebû ‘Ubeyd ɻâvlince ɻum ile rûzgâra dinür. Ve ba‘ži rivâyete göre “heylümâni” žamm-ı lâm “haykûtâni” vezninde. Ve ba‘žiları “heyl”den gelür “fa‘lümâni” veznindedür didiler. Ya‘nî fûlân kimse ɻum ile rûzgâr ile geldi dimekden murâd anların ‘adedince mâl ile geldi dimek olur ki lâ yu‘addu velâ yaħsâ dimekden kinâyedür. ɻâvl-i sâniye göre heyl ve heylemâni boş ve havâ ma‘nâsına müsta‘meldür.

جَاءَ بِالْتُّرَهِ

Cā’ e bi’t-turrehi

“et-Turreh” müfreddür cem’ī turrehāt gelür bu қabilden olarak ‘Arablar: “Cā’ e bi’t-tehātihī” dirler ki “tehāt” “tehtehenüñ” cem’idür lüknet ma’näsindur. Niteki şā’ir Қutāmī işbu şī’rinde dimişdür:

ولم يكن ما اجتنبنا من مَوَاعِدِها

إِلَّا الْهَاهِةَ وَالْأَمْنِيَةَ السَّقَمَا

Aşma’i қavlince turrehāt caddeden ġayri teşa‘ub eyleyen turuk-1 şıgar ma’näsindur ki vāhidi turrehedür Fārsī mu’rrebidür bāṭil olan nesne içün isti’are olunmuşdur.

جاء بالترهات البسابس

Cā’ e bi’t-turrehāti’l- besābis

“Cā’ e bi’t-turrehāti’l- besābis” dahi dinür şıfat olarak ve izāfet idilerek cā’izdür. “et-Turrehātū’l- besābis” şıfatdur Turrehātū’l-besābis izāfet iledür beyhude ve bāṭil dimekden ‘ibāretdür. “Besābis” besbesiñ cem’idür ki otsuz ve şusuz çole dinür. Pes burada turrehāt kelimesi te’kīd olur ki pek beyhude ve bāṭil dimek olur. [351b]

جاء بالترهات الصحاصح

Cā’ e bi’t-turrehāti’ş-şahāsiḥ

Bu dahi “cā’ e bi’t-turrehāti’ş-şahāsiḥ” ‘unvāniyla mervidür şıfat ve izāfet ile cā’iz olur niteki ʐikr olunmuşdur ki esmā’-i bāṭildandur. Leyş қavlince جئت بالكذب والباطل ve Aḥves қavlince “turehe” müfreddür cem’ī “terārīh” gelür. Қale’s-şā’ir:

رُدُوا بَنِي الْأَعْرَجَ إِلَيِّي مِنْ كَثِيرٍ

قُلَّ الْتَّرَارِيَهُ وَبُعْدُ الْمُطَلَّبُ

Pes “turrehātū’ş- şehāsih” mutlakā bāṭil ve beyhūde nesneye dinür. Yukālu: مَدْهُبٌ مَدْهُبٌ
 أَهْلُ السُّنَّةِ هُوَ الْمَدْهُبُ الصَّحِيحُ وَهُوَ الْحَقُّ الصَّرِيحُ وَسَائِرُ الْمَذَاهِبُ تُرَهَّاتُ صَحَاحٍ لَا سَدَادٌ وَلَا صَحَاحٌ أَيْ
 Ebu'l-Kāsim Maḥmūd bin 'Ömer bin Muḥammed İbn 'Ömer el-
 Havārzimî ez-Zemahşerî Keşşaf cāru'llāh el-'allāme tecāvezallāhu bu misali “mezheb-i
 ehl-i ‘adl” ‘unvāniyla şebt-i cerîde-i mubâhât eylemişdür. Zīrā kendisi mu‘tezilden
 olmağla mezheblerine mezheb-i ‘adl tesmiye eylemişlerdir. Lâkin ǵarîbdür ki işbu
 dakikayı կat'an pîş-i nażar-ı tedkîke almamışdur. Zīrā bu taķdîrce mezhepleri fer' ve
 ehl-i sünnet mezhebi aşl olur. Çünkü ‘adl ve ‘alemiyyet ‘illetleriyle ma‘ülen ǵayr-ı
 münsarif olur. Hikâyet iderler ki Zemahşerî sâmeħa'llāhu te'ālā şahîhan mu‘tezili'l-
 i'tikâd ve ǵa-āyet muta'aşşib olmağla i'tizâl ile mübâhî idi ve bir mahalle gitdiği zamân
 ben Ebu'l-Kāsim mu‘teziliyim der idi. Fakat Ekmelü'd-dîn hâsiye-i Keşşaf'da
 mezbûruň mu'ahhiren mezheb-i mu‘tezilîden rücû'unı beyân ider. Naķ olunur ki tefsir-i
 Keşşaf'ı te'lif eyledikde һuṭbesini الحمد لله الذي خلق القرآن unvâniyla beyân eylemişdi.
 Ba'dehü ba'žilar tarafından vukû bulan ta'rîz üzerine ol mahalle yazmışdur. Ve hâlbuki “ce'ale” kelimesi dahi mu‘tezile ‘indinde kezâlik һalk
 ma'nâsınadur. Ve ba'žilar bunı cerh idüp Zemahşerî ol maķâma القرآن yazdı dimişler ise de ba'žilar dahi bunı külliyen cerh idüp Zemahşerî cemî-i
 һuṭbelerinde mezhebini taşrıh idüp կat'ā ketm ü iḥfâ eylemezdi ve bellki mezhebiyle
 mübâhât eylemek de'bi ve 'ādeti idi dimişlerdir. Yine hikâyet iderler ki mezbûr لَا
 انَّ اللَّهَ لَا آيَتٌ يَسْتَخْيِيْ آنَ يَضْرِبَ مَنَّا بَعْوَضَهُ فَمَا فَوْقَهَا
 bu üç beyti naķş-ı şahîfe-i tezkâr eylemişdür:

يامن يرى مد البعض جناها

في ظلمة الليل البهيم الاليل

ويرى مناط عروقها في نحرها

والمخ في تلك العظام النحل

اغفر لعبد تاب عن فرطاته

ما كان منه في الزمان الأول

Ba'ži riāyete göre ebyât-ı mezkûre fâżıl-ı nihrîr-i mezbûruň nigâste-i seng-i
 mezâri idilmiştir. 'Alâ rivâyetihî bu beytler naķş olunmuşdur:

الهـى قد أصـبحت ضـيفـك فـي الثـرى

ولـلـضـيفـ حقـ عـندـ كـرـيمـ

فهپ لی ذنوبی فی قرای فانها

عظيم ولا يقرى بغير عظيم

Fâżıl-ı mezbûr fenn-i tefsîr ve һadîş ve naḥv ve luğat ve beyânîn imâm-ı büzürgvârı olup el-ħak ‘aşrînî ferîdi ve zamânîn vahîdi idi. Te'lîfâtı lâ-yu'ad ve lâ-yahşâdur: Tefsîr-i Keşşâf ve Dekâyiku'l-Luğa ve Esâsü'l-belağa ve Rebî'u'l-Ebrâr ve Müteşâbihü Esâmi'r-Rüvât ve'n-Neşâyiħu'l-Kibâr ve'n-Neşâyiħu's-Sîgâr ve Dâlletü'n-Nâşid ve'r-Râ'id fi'n-Nâhv ve Ru'ūsü'l-Mesâ'il fi'l-Fîkh ve Şerħu ebyâti Sibeveyhi ve'l-Müstaķşâ fi'l-Emsâl. Taħrîr-i bī-nażîr-i mezbûruñ te'lifât-ı meşhûresindendir. Hikâyet iderler ki Mustaķşâ'yı Câmi'u'l-Emsâl mü'ellif-i nâdirü'l-miṣâl ebu'l-ma'ānî imâm Meydânî'ye rağmen te'lîf eylemişdür. İmâm es-Süyûṭî Ṭabâkâtu'n-Nuhât nâm kitabında beyân ider ki Zemahşerî Mecma'u'l-Emsâl'i muṭala'a eyledikde [352b] mü'ellifi olan mezbûr Meydânî'ye hased idüp Meydânî lafzı üzerine bir һarf-ı "nûn" ziyâde eyleyüp "nemîdânî" dimışdır. Ma'lûmdur ki "nemîdânî" lafz-ı Fârsîdür bunuňla Zemahşerî ¹⁸ الّذِي لَا يَعْرِفُ شَيئاً dîmeği murâd eylemişdür. Mü'ellif Meydânî merhûm buňa muṭħali' olduňda Zemahşerî'niň te'lif-kerdesi olan ba'žî kitâblarına isminde olan "mîm" i "nûn" a ibdâl ile "Zenħşerî" deyü yazmışdur. Bu ise zevcesini bey' iden kimseye dinür ki қavâd? murâd olunur. Ba'žîlar "serî" "şîra" kelimesinden tevriyedür dimişlerdür lâkin aşl "zen haşrî" den tenkît olunmuşdur. "Haşrî" kelimesi isti'mâl-i 'acemde ġayru'l-ceyyide olan ħâtuna dinür ve haşr evbâş gürühundan müctemi' olmuş tâ'ife-i bi-'âr u hayâya dinür. Pes yâ'-i nisbet olundığı taķdîrde Zemahşerî'nüň ħâtûnu zen haşrîdür ya'nî ġayr-ı şâliha olmaǵla mecma'-ı evbâşîn revnek-fezâsî bir câf celb (جاف جلب) dîmek olur. Rivâyet iderler ki Zemahşerî andan şoñra Mustaķşâ'yı te'lif eylemiş ise de ikmâlinde şoñra Mecma'u'l-Emsâl ile mukâyese eyledikde Meydânî'yi kendüsinden fâzilter bulup haķîkaten ol te'lif-i bī-nażîri pîş-i nażar-ı taħsîne almışdur. Ve öyle bir kitâb-ı nefîs üzerine Mustaķşâ'yı te'lif eylediğine nâdim ü peşîmân olmuşdur. Li'llâhi'l-hamdu ve'l-minne öyle bir ešer-i nefisiň şikeste beste tercemesini daħi bu 'abd-i 'âciz-i bī-behre muvaffaq olmuşdur. Hâzâ min-fażli'llâh. Mervîdür ki Zemaheşrî Eb'ü Mužar mürîdânindur ki anuň mersîyesinde dimışdır:

وقائلة ما هذه الدرر التي

تُساقطُها عينيك سِمْطِين سِمْطِين

¹⁸ Hiçbir şey bilmeyen.

فَقِلْتُ هُوَ الدُّرُّ الَّذِي قَدْ حَشَا [بِهِ]

أَبُو مُضْرِبٍ أَذْنِي شَاقَطٌ مِنْ عَيْنِي

Zemahşerî'nün bir ayağı olmamagla Keşşaf tesmiye olunmuşdur. Ba'žilar mezbûr tıfl iken bir bâmiñ sağından düşüp şikest oldukça kat' olunmuşdur dimişlerdir. Ba'žilar H̄ârzem'e gider iken şiddet-i şitâ münâsebetiyle toDate ba'dehü kat' olunmuşdur dimışdır ve kendüsinden [353a] sū'âl olundukda zamân-ı şabâvetinde bir serçenîn ayağına rişte bend eyleyüp ba'dehü kopardığı cihetle vâlidesi inkisâr idüp ba'de zamân li-ecli'l-tahşîl Buğârâ'ya gider iken atdan düşüp kırlamağla kat' olundığını beyân inmişdür. Ve mezbûrûn maskaṭ-ı re'sî Zemahşer didikleri mahal olduğu ecilden oraya nisbet olunmuşdur. Târîh-i velâdeti dört yüz altmış yedi senesindedür ki H̄ârzem kurâsından zîkr olunan Zemahşer'de olup intikâli beş yüz otuz sekiz senesinde Cûrcâniye-i H̄ârzem'de vâki' olmuşdur. Rahîmehu'llâhu te'âlâ.

جَرَى فُلَانُ السُّمَّةَ

Cerâ fulânün es-summete

أي جَرَى جَرَى السُّمَّةِ، فحذف المضاف يقال: سَمَّةُ الفَرْسُ يَسْمُعُوهَا، إِذَا جَرَى جَرَى لَا يَعْرِفُ الْإِعْيَاءَ، سَمَّهُ "el-Cerâ" cîmin fethiyle sur'atle murûr ve güzerân eylemeğe mevzû'dur. Pes "sümme" kelimesi cem'dür niteki Rü'be nâm şâ'ir dimışdır:

يَا لَيْتَنَا وَالدَّهْرَ جَرَى السُّمَّةَ

أي يجري جَرَى السُّمَّةِ التي لا تعرف الإعياء، ويروى

لَيْتَ الْمَنَّا وَالدَّهْرَ جَرَى السُّمَّةَ

أراد المَنَّا، فحذف كما قال الآخر:

وَلِبِسِ الْعَجَاجَةِ وَالْخَافِقَاتِ

ثُرِيكَ الْمَنَّا بِرُؤُوسِ الْأَسْلَنْ

aşlu's-sümme ve المعنى ليت المنايا لم يخلقها الله ولم يخلق الدهر - أي صروفه - حتى تمتلك بعثيقي luğatde cem'dür müfredi "sâme"dür ki seğirtmekden aşla ta'ab u fütür ve 'acz gelmez olan hayvâna dinür. Mû'eddâ-yı meşel fulân kimse sur'atle mürûr eyledi dimekdir ki serî'u'l-cereyân olan nesne hakkında darb ve ırâd olunur.

جَرَى فُلَانُ السُّمَّهِي

Cerā fulānün el-summehā

[353b] Bu mesel meşel-i sâbık misillüdür. “es-Sümmehā” sîniñ žammı ve mîmiñ teşdîdiyle muhâtu’ş-şeytân ma’ násinadur ki şeytân örümecgi ta’bîr olunur. Kizb ü dûrûg ma’ násinadur ve beyhûde vü bâtil nesneye dinür. Ve minhu yûkâlu: **دَهَبَتْ إِلَيْهِ السُّمَّهِي إِذَا** جَرَى فُلَانُ السُّمَّهِي ya’ nî develer târmâr olup her biri bir tâglıdı gitdi. Yûkâlu: **عَلَى غَيْرِ أَمْرٍ يَعْرُفُهُ** ve **وَالْمَعْنَى جَرَى فِي الْبَاطِلِ** “es-Sümmeyhâ” muşâggar bünyesiyle ve mîmiñ teşdîd ve tehfîfiyle ve “es-sümmeyhâ” kezâlik teşdîd ve tehfîfle bunlarda kizb ve beyhûde ve bâtila dinür “sümme” gibi ki “sâme” lafzından cem’ olur imdi cerâ fulânün es-sümme ve cerâ fulânün es-sümmehâ siyâk-1 vâhid üzere mestellerdür ve “sâme” perâkende olan develere dahî dinür.

جَدَعَ اللَّهُ مَسَاعِمَهُ

Cede’ a’llahu mesâmi’ahu

Bu kelâm insân üzerine bed-du’â maķâmında īrâd olunur. Ve “l-mesâmi” misma’iñ cem’îdür ki üzñ ma’ násinadur. Fârisîde gûş dinür. Cem’ ile ifâdesi hâvlinden nâşidür. ‘Arablarıñ **غَلِظُ الْمَشَافِرِ، وَعَظِيمُ الْمَنَاكِبِ** didikleri misillüdür “ced’ an lehu” dahî dinür “akrân hâlkân” dindiği misillü.

جَاءَ بِأَمِ الرُّبَيْقِ عَلَى أَرْيَقِ

Câ’ e bi-ümmi’r-rubeyki ‘alâ ureyk

Ebû ‘Ubeyde ķavlince “ümmü’r-rübeyk” ăfet ü dâhiyeye itlâk olunur. Ve ba’zılara göre ăfet ü dâhiyenîñ künyesidür. Yûkâlu: **وَقَعَ فِي أَمِ الرُّبَيْقِ** ey ed-dâhiye. Ureyk zübeyr vezinde bir mevzi’ ismidür. Ve ureyk evrak lafzından muşggardur niteki esved muşggârında süveyd dinür egerçi muşggâri vüreyk olmakdur lâkin vâv hemzeye ibdâl olunmuşdur ve evrak fi’l-aşl karamtîk tüylü ve yâhud remâdîyü’l-levn ya’ nî kül renklü olan deveye dinür. Ta’zîm içün taşgîr idüp dâhiye-i ‘azîmeye vüreyk itlâk eylediler bu meşel **جَاءَنَا بِأَمِ الرُّبَيْقِ عَلَى أَرْيَقِ** unvâniyla dahî meştûrdur ve dâhiye-i ‘azîme ile [354a] mefsûrdur. Aşma’î ķavlince ‘Arablar zu’m iderler ki gûyâ bir ădem bir cemel-i evrak

üzere bir gūl-beyābānī görüp kelām-ı mezbūrı īrād eylemekle beyne'l-'Arab mesel olmuşdur. Bu hālde ümmü'r-rübeyk mevhūm olan gūl-i mezbūruñ kūnyesi olmuş olur.

جَاءَ بِالرَّقْمِ الرَّقْمَاءِ

Cā'e bi'r-rekimi'r-rekmā'

“er-Rekim” dāhiye ma'nāsınadur ve “er-rekmā” te'kīd içindür ki جاء بالداهية meseli қabılindendür. Ve Yuķalu: mü'ellif وَقَعَ فِي الرَّقْمِ الرَّقْمَاءِ إِذَا وَقَعَ فِيمَا لَا يَقُولُ بِهِ 'aleyhi'r-rahme “rekim”i gerçi kesr-i kāf ile ẓabṭ eylemiş ise de ba'zılar ketif vezinde bi't-tahrīk ve bi'l-feth ẓabṭ itmişlerdir. Ve 'Arablar “cā'e bi'r-rekimi” dirler keşir ma'nāsını ifāde iderler.

أَجَنَّ اللَّهُ جِبَالٌ

Eccenna'llāhu cibālehü

Aşma 'ī қavlince ma'nā-yı mesel “ecenna'llāhu cibilletehu” olmalıdır. “Cibillet” hilkat ma'nāsınadur. Ammā mü'ellif bunuñla “imāte” murād eylemişdir. Ecenna'llāhu emātehu'llāhu ma'nāsınadur. Defn olunup setr olundığı i'tibarıyla ve Aşme'i'den mā 'adası “eccenna'llāhu cibālehü” olmak üzere ittfāk eylemişdir. Cibāl ma'lūmdur evhaş-ı mahal olduğından ekşer cin ṭā'ifesi sākin olurlar. Ecnān қaranlık bāşup bir nesneyi setr eylemek ma'nāsınadur Yuķalu: ecennehü'l-leylü izā seterehü. Ve meyyiti tekfīn eylemek ma'nāsınadur Yuķalu: Ecenne'l-meyyite izā kefenehü. Ve pinhān olmak ma'nāsınadur Yuķalu: Ecenne 'anhu izā istetere. Ve bir ādemi deli eylemek ma'nāsınadur Yuķalu: Ecennehu'llāhu fe-hüve mecnūn. Felā tekul mücinnün kemā yuķalu eħabbehü fe-hüve muħibbüñ.

جَاءَ بِرَأْسِ خَاقَانَ

Cā'e bi-re'si hākān

Bu meseliñ zikri bābū'l-bā'da meseli zeylinde murūr eylemişdir. [354b]

جَاءَ السَّيْلُ بِعُودٍ سَبِيلٍ

Cā'e el-silü be-'üden sebī

أَيْ غَرِيبٍ جَلَبهِ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ. Bu meşel bi-ğäyet dür u naziḥ olan içün ḫarb ve īrād olunur.

جَأْوِرْمَلْكًا أَوْ بَحْرًا

Cāvir meliken ev bahren

يُعْنِي أَنَّ الْغَنَى يُوجَدُ عِنْدَهُمْ Ya'nī gınā melik ile bahre maḥşūsdür ki onlara mücāveret mūcib-i şerbet ü sāmāndur ve onlar ehl-i gınādur gınāyi onlardan taleb eylemek gerekdir. Melikden murād melik-ħaşlet ve bahrden murād deryā-dil olan ȝāt-ı cūd u seħāvet kimsedür. Bu meşel bu maķüle feriște-nihād ve semāħat-nejād olan kimselerden haşb u sa'a iltimās iden kimse hakkında ḫarb ve īrād olunur. Şî'r:

هوش داری این سخن را کوش دار

مت ولا تطلب معاشنا من لئيم

دست خواهش بر کسی می کن دراز

چون ملک یا چون بحر باشد کریم

جُدِيدَةٌ فِي لُعْبَيَةٍ

Cüdeydetün fi-lu'aybetin

Tekbīri mutazammın olan taşğırdür. Ey جَدْ سُتْرِ فِي لَعْبِ ma'nāsınadur. 'Arablarıñ meselleri ƙabılindendür. Zırā la'b oynamak bāzīden ma'nāsınadur ki maķşad şahīha däl olmayan iş işlemekden 'ibārtedür. "Cidd"iñ muķābildür.

جَلَاءُ الْجَوَزَاءُ

Cilā' ü el-cevzā'

"el-Cevzā'" hamrā' vezinde burūc-ı felekiyyeden bir burcuñ ismidür. "Cevzā'" beyzā'u'l-vasat koyuna dinmekle aña taşbīhen burc-ı merkūma itlāk olundı. Ve 'Arablar "cilā' ü el-cevzā'" [355a] şol kimseye dirler ki ra'd u berk gibi çäka ve görleye ve yāhud ibtidā rīh-i şedid gibi esüb savurup ba'dehü sākin ü sākit ola. Bu meşel ibtidā-yı emerde teva''ud ile görünüp ba'dehü bir nesne işlemeğe muğtedir olmayan kimse hakkında çarb ve īrād olunur. Taķdīrū'l-meşel "teva''adehü cilā'e'l-cevzā" fe-huzife li'l-'ilmi bihi.

جَاءَ بِمُطْفَنَةِ الرَّضْفِ

Cā'e bi-muṭif eti'r-radfi

أي جاء بأمر أشد مما مضى. أي جاء بالداهية أنسنتا التي قبلها فأطفأت حرارتها. اصل الرضف حجارة وفي حديث حذيفه رضى. Bu meşel umūr 'izāmda ḍarb ve īrād olunur. ma'nāsinadur. الله عنه حين ذكر الفتن فقال أنتكم الدهماء ويروى الرقيطاء نرمي بالشنف والتي تليها ترمي بالرضف bu meşel bāb'ül-ḥāda daхи zikr olunur in şā'a'llāhu te'ālā.

جَاءَ أَبُوهَا بِرُطْبٍ

Cā'e ebūhā bi-ruṭebin

İbtidā kā'il-i meşel Şehem bin zi'n-Nābīn el-'Abdī nām bir kimsedür. Hikāyet iderler ki mezbür za'īfū'r-re'y ve mefşūl ü meftür idi. Ma'a-mā-fih bir zamān yānına կavminden bir nefer alup Arż-ı Nabīt'a toDate gitmiş idi. Hālbuki bundan murādı orada havasında olduğu Nabtiyü'l-aslı bir cāriye olmağla anı almak ve tezevvüç eylemek idi. Ve cāriye-i mezbüre ise be-ğāyet ḥaṣnā' ve müsteṣnā' idi. Hālbuki կavmi Şehm'i bu efkārdan geçürmek isterler idi niteki birāderi Muḥārib bu bābda dimişdür:

لَمْ يَعْدُ شَيْهِمْ أَنْ تَزُورَجْ مَثْلَهِ

فَهُمَا كَشِيهْمَةُ عَلَاهَا شَيْهِمْ

وَرَسُولُهُ السَّاعِيُ إِلَيْهَا تَارَهُ

جُعْلُ وَطُورَا عَضْرَ فُوطُ مَلْجَمْ

[355b] ba' dehü Şeyhem mezbüreyi tezevvūc eyleyüp mezbüre ile berāber oldığı hālde ķavmi tarafına sā'ir oldu. Hattā gelüp içilerine girdi. Ol zamān ķavminiñ lā'imlerinden biri merkūmı lev̄m eylemek üzere hāzırlanmış idi bir de mezbūr ile mezbüreyi gördükde işbu şī'ri inşād eylemişdür:

أَلْمَ تَرَنِي أَلَّمْ عَلَى نَكَاحٍ
 فَتَاهَ حُبُّهَا دَهْرًا عَنَانِي
 رَمَثْتِي رَمِيَّةً كَلَمْثُ فَوَادِي
 فَأُؤْهِيَ الْقَلْبَ رَمِيَّةً مِنْ رَمَانِي
 فَلَوْ وَجَدَ ابْنُ ذِي التَّابِعَيْنِ يَوْمًا
 بِأَخْرَى مِثْلَ وَجْدِي مَا هَجَانِي
 وَلَكِنْ صَدَّ عَنِهِ السَّهْمُ صَدًا
 وَعَنْ عُرْضٍ عَلَى عَمْدَ أَتَانِ

Pes ķavm bu şī'ri istimā' eyledikde mezbürenüñ mezbūruñ küfvi olduğunu istidlāl idüp ta' arruzdan şarf-ı nażar eylediler. Zīrā nehyleri şayed küfvi değilse mülāḥazasıyla idi. Bunun arasından bir müddet şoñra cariye-i mezbürenüñ pedri olduğu maḥalden bir miğdār ruṭab ve temr alup anları ziyārete gelmiş idi çünkü hediyelerini 'arz eyledi Şeyhem ruṭabdan bir miğdār ekl eyledikde ve ruṭab lezzet ü ḥalāvet-bahş-ı dimāğı olukda 'ömrinde ekl eylemediği cihtle ḥalāvetine ta'accüb eyleyüp olduğu maḥalden çıkararak ķavmi meclesine duħūl ile "Cā'e ebūhā bi-ruṭebin" dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olmuşdur. Min-ba'd ḥakīr ve yesīr nesne ile rāžı ve kāni' olan kimse hakkında ḫarb ve īrād olunur.

جَنَيْتُهَا مِنْ مُجْتَنِي عَوِيصٍ

Ceneytuhā min-müctenā 'avīṣ

Ayi من مكان صعب أو بعيد Bu meşel "ceneytuhā min-müctenā 'arız" 'unvāniyla dahı zikr olunur. "el-'avīṣ" şedīd olan āfet ve dāhiyeye dinür. Yuķalu: داهية عويص أي شديدة: امر عويص أي صعب düşvār işe dinür. Yuķalu: امر عويص أي صعب düşvār işe dinür. Yuķalu: ركب العويص أي الشدة: ve pek şulb olan [356a] ṭopraqa dinür ve sert ve şarb ve

dürüst mekāna dinür. Yuğalu: مکان عویص ای شئر ve dilkü yollarına dinür ki eğri büğri olur hile-kär hayvân olmağa anda sâ'ir cânvarlarıñ süluki pek güç olur.

جئنی به من حست و پسٹ

Ci' nī bihi min-hassike ve bessike

أي انتِ به على كل حال من حيث شئت، وقال أبو عمرو: أي من جهْدك، ويقال: لأطلبنَه من حسِّي وبسيِّ،
أي من جهْدي، وينشد:

ثَرَكْتُ بَيْتِي مِنَ الْأَشْيَاءِ قَفْرًا مِثْلَ أَمْسِ

كل شيء قد جمعت من حسني وبلي

“el-Ḥass” ihsāsdandur ki ȝan ve gümān eylemek ve bulmak ve bilmek ve görmek
ve bir nesnenün hareketini yāḥud şavtını hiss ve derk eylemek ma’ nāsinadur. نقول احسست.
تقول احسست. ve’l-bess” tefrīk ma’ nāsinadur. Yukālu: الشئ اذا ظنناه ووجدته وبصرته وعلمه ووجدت حسه
يوجد حسه ve Ebū Amr’uñ beyānı üzere “bess” cehd ve ṭākat ma’ nāsinadur. بحسبت المال في البلاد أي فرقته
Ve uuķalu: جاء به من بسه أي من جهده ويقولون جاء به من حسه وبسه
لا طلبته من حسي وبسي أي من جهدي: وطاقتى ya’nī կudretim yetişdiği kadar elbette anı taleb iderim. Mesel-i mezbür min
‘assike ve bessike ‘unvāniyla daхи mezkürdur. Mü’ellif қavlince ‘ayn hādan bedel olmak
cā’izdir ve ‘ass taleb ma’ nāsinadur. Tekülü: جيء بالمال من عسك وبسک: ya’nī her nereden
وبسک أي من حيث تدركه برفقك olur ise olsun taleb ile hemān [356b] getür. Kāle’l-mü’ellif:
من ابس بالناقة اذا رفق بها عند الحلب او من حيث انتبأت أي تفرقت يضرب في استفراغ الوسع في الطلب حتى
يعذر.

جاء يَنْفُضُ مِذْرَوِيْه

Cā' e yenfuđu mizreveyhi

“el-mizrevān” mīmiñ kesriyle iki ādemiñ kıynāgınıñ uclarıına dinür müfredī yokdur ‘alā կavl مذری Mizrā müfredīdur ve teşniyesinde mizreyān dirler meklā teşnīyesinde mikleyān didikleri gibi ve mizrevāni’r- re’s başıñ iki tarafına itlāk ve mizrevāni’l-kays yāyiñ yukarı ve aşağı bāşlarından kiriş uclar geçirecek yerlere dinür ki

iki ucları olacakdır” *ya'nī* با غیان متهدداید أي من يقال جاء فلان بغض مذروبه أي با غیان متهدداید *bağy ve tā'addī* گشیدیلا تهدید eyleyerek geldi ve bu ma'nā-yı evvelden ve ma'nā-yı ahîrden muhemedi bir ademi min ġayr hâkîket tehdîd ve tū'îd eyleyen kimse hâkkında darb olunur.

جَاءٌ بِالشَّعْرَاءِ الزَّبَاءِ

Cā'e bi's-şa'rā'i'z-zebbā'

“eş-Şa'ra' ve ez-zebbā'” şedîd ve münker olan dâhiyeye ıtlâk olunur. Yuķalu: داهية الزباء أي شديدة lugatde “ezeb” kelimesinden mü'enneşdür. İst ve mak'ada ıtlâk olunur. keşiretü's-şa'r olduğu için bu cihetle tüylü cānavara taşbîh olunmuşdur. وفي حديث الشعبي وقد سئل عن مسألة فقال زباء ذات وبر لو سئل عنها أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم لعنة لهم يضرب للداهية يجنيها الرجل على نفسه.

جَدَّكَ لَا كَدَّكَ

Ceddüke lā keddüke

”يلوی بالرفع على معنى جدك يغنى عنك لا كدك، ويلوی بالفتح أي ابغ جدك لا كدك“ el-Kedd bir işde renc ü şiddet çekmek ma'nâsına nadur ki lâzîmdur. [357a] Yuķalu: كـالـرـجـل فـي الـعـمـل كـدا işde renc ü şiddet çekmek ma'nâsına nadur ki lâzîmdur. [357a] Yuķalu: من الباب الأول اذا تعب وقع في الشدة ومنه يقال حصل بجدك لا بكدك i tâli'iñle hûşûle geldi yohsa emek çeküp sa'y u zahmetiñle hâşıl olmadı.

جَلِيسُ السُّوءِ كَالْقَيْنِ إِنْ لَمْ يَحْرِقْ ثُوبَكَ دَخْنَهُ

Celîsü's-sū' ke'l-ķayni in lem yaħriķ sevbeke deħħeneħü

Bu mesel naşihatı mutazamdur zîrâ “ķayn” “ayn” vezinde temirciye dinür ya'nî sū'-i celîs ve karîn bir temirci kabîlinden ki aña yakın olan adem eğer yanmazsa dahî sevbi müdaħħan olur pes bu taķdîrde sū'-i karînden biri olmak lâzîmdur niteki şâ'ir-i ‘Acim bu bâbda dimiştir:

حضرکن از قرین بدکه در عربتکه امكان

مجرم زشتی یکر و هزار آیینه رسولشد

Ya'nī 'ibret ki imkānde sa'ā ve cahd eyleyüp sū'-i ƙarīnden һazer ile zīrā bir kabīh şüretüñ cürm ü kabāhatıyla hezār mir'āt-i mücllā rüsvā olmuşdur. Zīrā sū'-i ƙarīn be-ğāyet zişt-rūdür her ƙangi āyine gibi şāf ve mücllā meşreb kimseye yakın olursa muğteżā-yı ṭabī'ati anı dahi kendüsi gibi rüsvā vü rezīl eyler.

نبش عقرب نه ازیی کین است

مقضای طبیعتش این است

Pes bu takdırce lāzıma ȝimmet o makûle һidād kabılinden olan sū'-i muğārinden һazer üzre olmakdür eğer āteşı bakmazsa dahi ȝevbeni ber-bād u rüsvā ider niteki şā'ir bu bābda te'kīd ü tahzīr-gūne dimışdır:

زینهار از قرین بد زنهار

وَقِنَا رَبَّنَا عَذَابَ النَّارِ

[357b]

جَاءَ بِالضَّلَالِ ابْنُ السَّبَهْلِ

Cā'e bi'd-đelāli ibni's-sebehleli

"Es-sebehlel" sebaglel vezinde ve murādifidür ki yaraksız ve silâhsız fâriğ ve mücerred kimseye dinür 'alā ƙavlin bir kimseyi mühtem eylemediğinden aşlā mübâlât eylemeyüp bī-bāk u perva şalını bulanı gezer ademe dinür yâhud dünayevî ve uȝrevî hîç bir 'amel müştagil olmayup hemîşe beṭâl ve bī-kâr kimseye dinür ki aylâk ta'bîr olunur.

جاءَ فَلَان سَبَهْلًا أَيْ سَبَغْلًا أَوْ مُخْتَلًا فِي غَيْرِ مَكْثُرٍ أَوْ لَا فِي عمل دُنْيَا وَلَا آخِرَةٍ وَمِنْهُ قَوْلُ عَرَبِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنِّي لَا كَرِهُ أَنْ أَحْدَمَ سَبَهْلًا لَا فِي عمل دُنْيَا وَلَا فِي 'ya'nī aylâk olup umûr-ı dünayā vu āhîrete sa'y eylemeyen ve һalķıñ ked-i yemîn u 'ark-ı cebîni ile hâşıl eylediği nesneden ta'ayyûş arzûsunda herze kerd bī hâşıl ya'nī min küli'l-vücûh bâṭîl olan kimse cümle 'indinde mezmûmdur

ای دل باطل زمانی از کریبان سر برآر

نیستی از مورکم از شوق شکر بر برآر

نبض هر خاری که می جند درین صبرا نکر

اذکر بیان فنا جون برق سر دیکر برآر

بردر در دلها جن می کردی برای حیه
 دست کن بر جیب خود جون غنجهکل زر برآر
 بیش نیسلن جون صدف تاکی دهن خواهی کشود
 دم جو غواصان کره کن از جکر کوه ر برآر

جاء بدَبَى دَبَى، وَدَبَى دُبَيْنِ

Cā'e bi-debā debeyyin ve debā dübebbehyni

أي جاء بالمال الكثير “Debā” debiyy-i evveld dāliñ fethī ve elifin կاشıyla ve şānī semā’ vezninde ve “debā” dübebeyn-i sānīde teşnīye bünyesiyle kelime-i mürekkebdür ve fert ü keşret mevkii’inde isti‘māl olunur zīrā debā çekirgeye dinür. Ve debā dehnā’ nām maḥalde çekirgesi pek çok [358a] bir mevzi‘iň ismidür ki çekirge yatağıdır ve teşniye tekrarı müteżammindür gūyā mevzi‘-i mezbürüň çekirgeleri ‘adedince keşir dimekdür. Ve debā ‘alā կavlin ھerde çekirgeye dinür ki mürād çekirge yavrusı ola olacağdur henüz pervāz ider olmaya müferdī debāh gelür didiler niteki Rāciz işbū şī’inde dimışdır:

كان حرف قرطها المعقوب

على دباء او على يعسوب

وفي حديث صلى الله عليه وسلم دبا يأكل شداده ضعافه حتى تقوم الساعة

جاء بالهئ والجي

Cā'e bil-hey'i ve'l-cey'i

جحّات جحّات Ey bi’t-ta‘āmi ve’ş-şerābi. Emevī կavlince bunlar ismlerdür zīrā ‘Arablar dirler ve kezälilik dahı dirler evvelkini deveyi şuya ve ikincisini ‘alefe da‘vet eyledikleri vakit isti‘māl iderler bu taķdīrce birisinden ta‘ām diğerinden şarāb murād olunur ve ba‘żilar ‘indende bunlar hāniñ ve cīmiñ keseriyle talaffuz olunur. قال المؤلف واما قولهم او كان ذلك في الهي والجي فهذا بالفتح وانشد

ما كان على الھئ

ولأ الجي امتداحيكما

أي لم أندحك لجرّ منفعة

جَعْلْتَ لِي الْحَابِلَ مِثْلَ النَّابِلِ

Ce‘alte liye’l-ḥābile misle’n-nābili

“El-ḥābil” şāhib-i ḥibāle ma‘nāsinadur ki “ḥibāle” tuzāk dimekdür ya‘nī şaydi tuzağ ile şayd iden kimseye ḥābil dirler ve “en-nābil” şāhib-i nebl olan kimsedür ki kezalik şaydi nebl ile ya‘nī ok ile şayd ider ammā bu mevzi‘de ḥābil sedā ve nābil luğme dimekdür meşel-i mezkür اختلط الحابل بالنابل meseli қabilindendür. [358b]

جَفَ حِرْكٍ وَطَابَ نَشْرُكٍ، أَكْلَتِ دَهْشًا وَحَطَبْتِ قِمْشًا

Ceffe hicruki ve tābe neşruki, ekelti deheşen ve haṭebti kımışen

Ruvātdan Yūnus bin Habīb rivāyet eyler ki bu meseller bir ḥātūnuñ қavlindendür ki tevriye şan‘atını şāmildür. Aşlı budur ki ḥātūn-ı mezbūruñ bir birāderi ve bir de hemşiresi olup bunlarıñ dağı birer kızları var idi bir gün biraderinüñ kerimesi ve hemşiresinüñ kızı kendüsini li-ecli‘z-ziyāre gelmeleriyle mezbüre bunları talṭif ve ikrāmdan şoñra hīn-i rūcū‘lerinde ḥātūn birāderinüñ kerimesine hīṭāben “ceffe hicruki ve tābe neşruki” didi kız bu sözi eteğin yāhud ķuçağıñ dā‘ima ķuri olsun göz yaşı işābet eylemesün güzel şöhert taħṣil idesin dimeğe ħaml eyleyüp mesrūr memnūn oldu. Pes hemşiresinüñ kızına hīṭāben dağı “ekelti deheşen ve haṭebti kımışen” didi. Mezbüre bu kelāmı dehşetle ekl-i ṭa‘ām idemesin dimek ʐann eyleyüp ma‘yūs ve mahzūn oldu. Rāvī-i hikāyet edür çünkü bu duħterān me‘yūs ve şādān hānelerine revān oldular mezbüreniñ birāder-zādesi hānesine dāhil olduðda vālidesi onı mesrūr görüp sebebinden sū‘äl ol dağı īrād-ı mekāl itdi ey kızım ‘ammeniñ bu sözi mu‘aleldür seniñ ħakkında bir nev‘ inkisārdur zīrā onuñ bu sözden murādı çocukların olmasun zīrā çocuğu olan ḥātūnuñ ağuşı dā‘ima yaş olur ve onlarıñ қoķularını şem eylemeyesin dimekdür didi bu tarafda sözi bi‘l-beyān iżħār-ı hüzn eyledike vālidesi ey kızım mahzūn olma bu saña bir du‘ādur ki murādı çocukların çok olsun ġavġa ve nizā‘ ve dehşetle ekl-i ṭa‘ām idesin şoñra ol çocukların seniñle māl da‘vāsına teşebbüς eylediklerinde münāza‘ada қalasin ya‘nī cümleñiz mu‘ammer olasiñiz dimeği istemişdür didi ba‘dehü bunlar beyne‘l-‘Arab meşel olaraq қalmışdur. [359a]

جَدَّ صَفِيرُ الْحَنْظَلِيٌّ

Cedde şafīrū'l-ḥanżeliyyi

Ayi aşl-ı meşel budur ki biri Benī Sa‘īd’den ve diğeri Benī Henzele’den iki kimse bi’l-ittifāk zebyeteyn ya‘nī arslan şayd eylemek için iki çukur hafr ile her birisi bir hufreye iħtīfā ve beyinlerinde şaydi gördükleri zamān şafir urmak üzere muķāvele eylediler. Vaqtā ki merd-i Hanżelī üzerine bir esed murūr eyledi merd-i Hanżelī esedi ayāğından tutdukda hemān arslan pençesiyle mezburi ḍarb eylemek şüru‘ idince bī-ċare Hanżelī şayha-ı şedīde ile şayha eylemeğe başladıkda merd-i Sa‘dī “cedde şafīrū'l-ḥanżeliyyi” didi ya‘nī bu şefir cedīddür beynimizde mün‘akid olan şafir ħilaf degildür dimegi murād eyledi min-ba‘d kelām-ı mezbür beyne'l-'Arab mesel olup şerr ü mazarrat kendüsine ħakīkaten takarrub eylemiş kimse ħakkında ḍarb oldu.

جَرْعٌ وَأَوْشَالُ

Cera‘ü ve ’evşalün

“El-cer” fer‘ vezninde şuyi yudum yudum içmek ma‘násınadur.

Yukālu: “el-veşl” ʈağdan yāħud kayadan sızup akan azca şuya dinür ki қatreleri biribirine muttaşıl olmaya. Hāşılı mā'-i қalile iṭlāk olunur ve ‘alā rivāyetihi қalil olan māla daħi ve ħali za‘if ve fakīr ve gedā olmak ma‘násınadur. Meşel-i mezkür müsrif ve mübezzir olan kimse ħakkında ḍarb ve īrād olunur.

جَاءَ الْقَوْمُ اُوْشَالُ

Cā'e'l-ķavmu evşalen

“El-evşal” hemze-i meftuhe ile ȝikr olunan veşl kelimesinüñ cem‘īdur ki tamla tamla [359b] sızup akan şuya dinür bu münāsebetle biri biriniñ ardınca қatār gibi vürud iden kimselere iṭlāk olunur ‘Arablar kelām-ı mezburi īrād iderler ve ba‘żis1 ba‘żisına teb‘iyet iderek geldi dimegi murād iderler.

جَالِنِي أُجَالَكَ فَالدَّمْسُ مِنْ فِعَالِكَ

Calinī ucālike fe'd-demsü min fi 'ālike

من قولهم جلاء عن الوطن جلاء اذا
“Cālinī” mücälātdandur ki mübāreze ma' nāsinadur.
دمست عليه الخبر أي كتمته يقول بارزني للعداوة: Yuķālu:
أبارزك فشأنك المخاتله

جَلَّرُوا لَوْ نَفَعَ التَّجْلِيزُ

Celezū lev nefə'a't-teclizü

“El-celz” bıçāk ve kamçı makülesiniň şapını deve siñiriyle şarup bağlamağa
جلز مقبض السكين وغيره جلزا اذا حزمه بعلاء البعير وكذلك التجليز اي احکموا
ما' nāsinadur. Yuķālu: امرهم لو نفع الاحکام يعني هربوا ولكن القدر الحق بهم ولم ينفعهم الحذر

سَنْجَرِبُكَ إِذْنُ

Se-nücerribüke izen

Aşlı meşel budur ki bir şahsiň giribān-ı hayatıni pençe-i hādimü'l-lezzät çäk çäk
واأخاه eylemiş idi ol kimsenüñ bir biraderi olup ol esnāda baña eyleyerek ve ağlayarak
سنجر بك اذن dir idi pes mütevefā-yı mezbūruñ īhātūni الا اني اعظم جردانا منه
dimekle kelāmi beyne'l- 'Arab meşel olumuşdur ki min-ba'd şübhesi tahtında olan emri
iddi 'ā eyleyen kimse hakkında ḍarb olunur oldu [360a].

جَدَ لَامِرِي يَجِدَ لَكَ

Cidde li-imri'i yecidde leke

Ya'nī seniň içün cidd ü cehd eyleyen hakkında cehd ü cidd eylemek hilye-i şifat-
ı insāniyyedendür dimesek mevkii'nde bu meşel ḍarb ve īrād olunur nitiki 'Arablar
احب dirler ve emşäl-i 'Acemde dahı "ankes ki torā ḥayr kon ū-rā" vārid
olmuşdur.

الجَذْبُ أَمْرًا لِلْهَزِيلِ

El-cedbü emre' ü li'l-hezili

Bu meşel evā'il-i hālinde fakīr ve nevā olup ba'dehü bir māla işābet iderek tūgyān eyleyen kimse hākkında ḍarb ve īrād olunur ki lisānimizda şoñradan görme dirler.

جَرْئُ الشَّمُوسِ نَاجِزٌ بِنَاجِزٍ

Ceryü's-şemūsi nācizün bi-nācizin

Bu meşel emrinde ta'cīl eyleyüp ḥayr u şerre bir demde kādir olan kimse hākkında ḍarb ve īrād olunur.

اجْعَلْنِي مِنْ اَدْمَةِ اَهْلَكَ

İc'alini min udmeti ehlike

"El-udmet" žamm-ı hemze ile hāsimlik ve yaķınlık ma'nāsinadur. Yuķālu: بِنَهْمَا اتختنه ادمة اي وسيلة ma'nāsinadur. Bunda fetehātle de cā'izdür. Tekūlu: اَدْمَة ادمة اي قرابة ووسيلة ma'nāsinadur Yuķālu: بِيَتْهُم ادمة اي خلطة وموافقة mü'ellif bu kelimiyi وخلطه والفت موافقت vesile ma'nāsına aħż eyleyüp kurb ile tafsīr eylemişdür. اجعلني من ادمة اهلك اي اجعلني من. خاصتهم .

اجْعَلْ مَكَانَ مَرْحَبٍ نُكْرًا

İc'al mekān merħabi nükren

أي اجعل مكان بشرك وتحيتاً قضاء الحاجة

[360b]

أَجَاءَهُ الْخُوفُ إِلَى شَرِّ شِمْرٍ

Ecā' ehü'l-ḥavfū ilā şerri şimmirin

“Elce’ehü” şerr-i şedidi īrād eyleyen ḥavf ma‘nāsinadur.

جَارَكَ الْأَدْنِي لَا يَعْلَمُ الْأَقْصَى

Cāreke'l- ednā lā ya'lüke'l-akşā

أي احفظ ادنى جارك لا يقع علىك ولا على لومك الأقصى

جَبَابٌ فَلَا تَعْنَ أَبْرَا

Cibābün felā ta'ne ebrā

“El-cibāb” cimād ma‘nāsinadur lākin şahīh olan cibāb cebün cem‘īdur ve cüb
وفي الحديث ان دفين النبي صلى الله عليه وسلم في قبره الذي يفتحه
ve kezälilik cüf dahı dinür ma‘nāsinadur cübbü’t-ṭal‘ at h̄urmāniñ ibtidā çıķān çiçeğiniñ kabugu çıkdirıdan şoñra
جعل في جب طلة
içine iṭlāk olunur وابرا تلقين وإصلاح النخل
ba‘žılara göre bu mādde ebreden
me’hūzdur ki iğneye dinür mertebe-i evlāda dişi h̄urmā ağacını erkek h̄urmā ṭal‘ıyla
اشراماڭ ما‘nasa isti‘māl olundı gūyā ki erkekden berabere alup dişiyeye idhāl ider bu
cihetle dişi h̄urmayı ıslâh eylemekle meyveye қalur ba‘dehü zer‘ ve sā’ir eşcār ıslâhında
يضرب للرجل قليل الخير أي هو جباب ولا طلع فيه فلا تعني في إصلاحه
dahı isti‘māl olunmuşdur

جَدُّ امْرِئٍ فِي قَاتِهِ

Ceddü imri'in fī կā'itihî

“el-fā’it” bedeni tutacak mikdārı ya‘nī beden-i insāni
أي يتبين جدك في قاتك الذي يفوتك
anuñla sedd-i ramaq eyleyecek gıdā ve tüşeye dinür. [361a]

جَاءَتْهُمْ عَوَانًا غَيْرَ بِكُرٍ

Cā'ethüm 'avānen ḡayre bikrin

Ey müstahkemeten ḡayre za 'ifetin حربا وداهية عظيمة “el-'avān” seḥāb vezinde şol cenge dinür ki muğaddem bir def'a dahi uğraş olmuş ola ki murād def'a-i şāniye olan cenk ve kıtaldür gūyā ki def'a-i ülā bikr olur Yukālu: وقعت بينهم حرب عوان وهي من الحروب التي قوتل فيها مرة.

جَاءَ بِالْتِي لَا شَوِي لَهَا

Cā'e bi'l-letī lā şevā lehā

“Eş-şevā” ‘aşa vezinde ellere ve ayaklara ve eṭrāf-i bedene ve başın kāsesine dinür Yukālu: أصاب شواه أي قحف راسه جاء بالتي لا شوي لها أي جاء بالداهية التي لا تخطئ او التي لا طرف لها ولا نهاية

جَبَانٌ مَا يَلُوِي عَلَى الصَّفِيرِ

Cebānün mā yelvī 'ala's-ṣafīr

مايلوي أي ما يعرج لشدة جبنه على من يصرف به Bu meşel ziyāde cebān olan kimse hakkında darb ve īrād olunur.

أَجْرِ الْأُمُورَ عَلَى أَذْلَالِهَا

Ecri'l-ümüre 'alā ezlālihā

جاء به على: El-ezlāl rifk ve sühület ve teyessür ve ıslāh ma'nāsınadur. Yukālu: دعه على اذلاله أي حاله وأنشد أبو عمرو للخنساء اذلاله

لتجر المنية بعد الفتى الـ

غمادـرـ بالـمحـوـ اـذـلـالـهـ

Ve vech u semt ve üslüb ma'nāsına müsta'meldür bu iki ma'nāda müfredī mesmū' degildür lakin mü'ellif 'aleyhi'r-rahme 'alā vücūhihā 'ibāretiyle tefsīr

eylemīdür. Yūkālu: جَاءَ عَلَىٰ اِذْلَالِهِ أَيْ عَلَىٰ وَجْهِهِ ve mecārī ve mesālik ma' nāsinadur.
أمور الله جارية اذلالها أيعلى ماريها

[361b]

الْجَمَلُ مِنْ جَوْفِهِ يَجْتَرُ

El-cemelü min cevfihi yecterrü

Ya' nī deve derūnundan geviş getürüp kevşer ba' zı mahalde bu meşel الجمل من
unvāniyla görülmüşdür ki kendü kesbetinden ekl iden kimse içün yāhud intifā' eylediği nesneden kendüye زارا gelen kimse hakkında darb ve īrād olunur.

جَاءَ نَافِشًا عَفْرَيَّةً

Cā'e nāfişen 'ifriyetehü

Bir ādem gažbān olarak geldiği esnāda 'Arablar bu kelāmı irād iderler "el-'ifriye" dik ya'nī ḥoroz ma' nāsinadur 'alā kavlin boynunda olan uzun tüylere dinür.

جَاءَ بِالشُّقْرِ وَالبُقْرِ وَبِبَنَاتِ غَيْرٍ

Cā'e bi's-suķkari ve'l-buķkari ve bi-benāti ġayri

Ba' zı rivāyetde bu meşel "cā'e bi's-suķkari" 'unvāniyla dahî mezķür ve ātīde mestûrdur ve 'Arablar bunula جاء بالكلام المغير عن وجه الصدق dimegi murād iderler ve yine "cā'e bi'l-kizbi's-ṣarīḥ" diyecekleri mahalde kelām-ı merķumi īrād eylerler.

جَاءَ فُلَانْ بِالصُّقْرِ وَالبُقْرِ وَالصُّقَارِيِّ وَالبَقَارِيِّ

Cā'e fulānün bi's-suķkari ve'l-buķkari ve's-suķkari ve'l-buķkari

"El-buķkarā" bāniñ žammi ve kāfiñ teşdīdiyle ve rāniñ fethiyle yalan söze ve āfet ve dāhiyeye dinür ve "el-buķar" dahî dāhiye ma' nāsinadur. Şaķkār kettān vezinde herkese la'n ve nefrin ider olan bed-zebān kimseye dinür ve deyyūse ve kezzābe dinür.
ومنه الحديث لا يقبل الله من الصقور يوم القيمة صرفا ولا عدلا وهم الديوث القواد على حرمه وكذاب

[362a] وَفِي الْحَدِيثِ كُلُّ صَفَارٍ مَلْعُونٌ وَهُوَ اللَّعَانُ لِمَنْ لَا يَسْتَحِقُ ya^{nī} müstehak olmayan kimseye la‘n ve nefrīn idenler mel‘ündur dimek olur zīrā şakkār müstehak olmayan kimseye la‘n ve nefrīn iden kimseye dinür ve bu kelime “sīn” ile dahi mervīdür.

جَاءَ وَفِي رَأْسِهِ خُطْةٌ

Cā’e ve fī rā’sihī ḥuṭṭatūn

“El-ḥuṭṭat” hāniñ žammıyla kişişa ve dāsitāna şebīhe hālete dinür ve işe ve maşlaḥata dinür kār ü bār ta‘bīr olunur. Yuķālu: عرض عليه خطة أي امر وحاجة cehl ve nādānīye dinür Yuķālu: ve ḥuṭṭat A‘rāba maḥsūs bir la‘b adidur ve ḥuṭṭat hatt̄ lafzında ism olur naḳṭan nukṭat gibi ki yazılmış yazı dimek olur ve umūr ve meşālih olan ‘azm ve iķdāma dinür Yuķālu: له خطة على الأمور أي اقدام ve ḥuṭṭat bir kemter keçiniñ ismidür قبح الله معزى خيرها خطة meseli andan ma‘ḥūzdür ve ba‘žılara göre ḥuṭṭat nefsu'l-emirde vāki‘ olan hācet ma‘nāsınada isti‘māl olunur.

جَاءَ بِصَحِيفَةِ الْمُتَلَمِّسِ

Cā’e bi-ṣehīfeti'l-mütelemmis

Bir kimse dāhiye ile geldikde ‘Arablar kelām-ı merķūmı īrād iderler ve bir kimse hayr ve nef’ine cahd ü sa‘y eylerken kendüsini helākına yā bir nev‘ zararına sebeb olan nesneyi hāmil olduğunu yā irtikāb eylediği nesneye şahifetü'l-mütelemmis dirler mütelemmis şu‘ara-yı cāhiliyyetden bir şā‘ir-i bī-nażīrdur Beni Ḍab‘dan ismi Cerīr bin ‘Abdü'l-Mesīh olup ḥavāhir-zādesi Tarfet bin el-‘Abd ile Ḥīre meliki olan ‘Amr bin Münzir bin İmri‘ü'l-Kays müşāħabetine gelüp ba‘dehü ba‘żī ‘arża binā'en bunları Bahreyn ve ‘Ummān’da ‘āmil olan müka‘bere қatl eylemek için göndermekel Mütelemmis firār ve Tarf'a қatl olunmuşdur. Tafṣīli bābū's-ṣāddā zikr olunur in şāa'llāhu te‘ālā. [362b]

جَاءَ كَفُ الْخَضِيبٍ

Cā’ e keffü'l-hedībi

“El-keffü'l-hedib” bir kevkebüñ ismidür ki ehl-i fen ‘indinde mu’tenādur mahşuşan seyrini takvīm iderler kemāl-i һumretinden anuňla kināye olunmuşdur һavâşıdandur ki bir kimse anı bilüp bir ādeme gösterse min ba‘d beyinlerinde olan ülfet ve müvâneset mübdddel-i bugž u ‘udvān olur ki meşel-i mezbûr iftirâkda Ԁarb ve īrâd olunur.

جَعَلَ اللَّهُ رِزْقَهُ فَوْتَ فَمِهِ

Ce‘ala’llâhu rizkahu fevte femihi

أَيْ جَعَلَهُ بِحِيثِ يَرَاهُ وَلَا يَصُلُّ إِلَيْهِ

جَنْدَلَتَانِ اصْطَكَّتَانِ

Cendeletāni iştaketā

يضرب للقرنين يتobao لان

جَرِيْثُهُ حَذُو التَّغْلِ بِالثَّغْلِ

Cezeytühü hazve’n-na’li bi’n-na’li

Bu meşel mükâfatiñ ve müsâvâtında Ԁarb ve īrâd olunur.

جَارُهُ لَحْمُ ظَبِي

Cârühü lahmü ȝabyi

Bu meşel ‘indinde ȝınā olmayan kimse hakkında Ԁarb ve īrâd olunur. Kâle’ş-şâ’ir:

فجارك عند بيتك لحم ظبي

وجاري عند بيتي لا يرام

جَمَالُكَ

Cemāleke

أي الْرَّمْ مَا يُورِثُكَ الْجَمَالَ، يعني أجمل ولا تفعل ما يُشينُك muğadimen beyan olundığı [363a] ‘Arablar dirler ki iğrādur ya‘nī şöylece eylemek saña şe’n ve naķīża irāş ider olmağla anı işlemeyüp cemāl irāş idecek fi‘le mülāzemet eyle dimekdür.

جَاءَ صَرِيمَ سَحْرٍ

Cā’e şerīme sahrin

Bir ādem bir maşlahatdan īyisen ve hā’iben ‘avdet eylese ‘Arablar kelām-1 merķūmu īrād iderler bu ķavl İbnü'l-‘Arābī'ye göredür. Şi'r:

أَيْذَهْبَ مَا جَمَعْتَ صَرِيمَ سَحْرَ

طَلِيفًا إِنْ ذَا الْهُوَ الْعَجِيبُ

Ammā mü’ellife göre şarīm bi-ma‘nā maşrūmdur ve aşl-1 şarīm kesilmiş nesneye dinür. Yukālu: شيء صريم أي مجنون مقطوع وقول العرب جاء صريم سحر أي خاتماً آيساً burda “sahr” sīniñ fethiyle akciğere dinür ben andan nevmid oldum diyecek yirde inkta’ sahrī dirler.

جَاءَ بِذَاتِ الرَّعْدِ وَالصَّلَيلِ

Cā’e bi-zāti’r-ra‘di ve’s-şalili

“Er-ra‘d” seħābdan mesmū‘ olan şavta dinür ki gök gürüldeyerek seħābı mevzi‘-i ma‘mūre sevk ider niteki hādī ya‘nī naġamātla deve sūren kimse hīdā’ ile deveyi sürüp götürür ve ‘Arablar Zeyd fulānı va‘id-i şedid ile tehdid ve taħvif eyledi diyecek yerde dirler “teħeddede” ma‘násına ve fulān hātūn zib ü zinetle tezeyyün eyledi diyecek mahalde ر ع د ت ف ل ا ن ة و ب ر ق ت dirler “teħassenet ve tezeyyenet” ma‘násına ammā fi‘l-aşl zātu’r-ra‘d ve’s-şalil muṭlaqān ḥarb ve kītālden kināyedür ve şalil felç āvāzıdır ve muṭlaqan şavt ma‘násinadur. Yukālu: صَلَّ الشَّيْءَ صَلَيلًا مِنْ الْبَابِ الثَّانِي إِذَا صَوَّتْ pes bir kimse şerr-i va‘r ile geldikde bu meşel ḋarb ve īrād olunur.

جَاءَ ذَاتُ الرُّوْأَدِ

Cā' e zātū'r-revā'idi

[363b] Bir kimse āfet ü dāhiye ile geldiği zamānda īrād olunur. Zīrā zātū'r-revā'id āfet ü dāhiyeye dinür.

اجْعَلُوا لَيْكُمْ لَيْلَ أَنْقَادَ

İc'alü leylküm leyle enkade

Bu meşel maķām-ı taħzīrde ḥarb ve īrād olunur. “Enkade” ānifen beyān olundığı üzere ƙunfez ya'nī kirpi didikleri һayvāna dinür ki geceleri қaṭ'an nevm eylememek anun ṭabī'atındandur.

جَاؤَا عَلَى بَكْرَةِ أَبِيهِمْ

Cā'ū 'alā bekreti 'ebihim

Bu meşeli ‘Arablar “cā’et hevāzinü ‘alā bekreti ebihā” ‘unvāniyla dahı zikr iderler ya'nī fūlān kimseler pederleriniñ bekre devesi üzere geldiler. Ebū 'Ubeyd ƙavlince deveden bekır, insānda genc oğlān ve bekre genc kız ve ƙalūś cāriye ve ba'īr insān ve cemel recül ve nāka һātūn menzilesindedür ve yine Ebū 'Ubeyd ƙavlince meşeli mezbürden murād ƙavm cem' olup geldiğinde bekri beyninde қaṭ'an iħtilaf vāki' olmadı demikdür һaġħiġatde bekre devesi yokdur ve ba'žilar göre bekre mü'enneşdür ve bekır müzəkkəridür ibilden genc olanına dinür bu taķdīrce ƙilletle tavşīf olunmuş olur ya'nī bekreniñ taħammül ideceği miķdār geldiler dimek olur ve ba'žilar 'indinde bekre şu dolabı қoğalarına dinür o һälde ba'žısı ba'žısınıñ 'akabince geldi dolab қoğalarınıñ deverānı gibi nesaķ-ı vāhide üzere ve ba'žilar bekre ile ṭarīk murād iderler bu taķdīrce ma'nā-yı mesel چاؤ على طريقة ابيهم أي ينتقلون أثره dimek olur چاؤ على طريقة ابيهم İbnü'l-A'rabi ƙavlince bekre gürūh ve cemā'at ma'nāsinadur. Yukālu: چاؤ على بكرتهم وبكرة ابيهم أي باجمعهم bir bekre kifāyet ider dimekdür. Lākin ƙavl-i İbnü'l-A'rābī cümleden mülāyimdir aşlı-ı meşel budur ki [364a] selefde bir ƙavm қatl olunup babalarınıñ bekre devesi üzere

yükledilüp götürülmüşdür pes kelām-ı mezbūr onlar hakkında īrād olunmağla min ba‘d mesel olmuşdur.

جَئْتَ بِأَمْرِ بُجْرٍ وَدَاهِيَةٍ نُكْرِ

Ci’te bi-emri bücrin ve dāhiyetin nükrin

“El-bücr” emr-i ‘azīm ma‘nāsınadur ve bücrī dahı bu ķabilindendür cem ‘ī bücārī gelür.

جَذَّ اللَّهُ دَابِرَهُمْ

Ceza’llāhu dābirehüm

أَيْ اسْتَأْصِلُهُمْ وَقْطَعَ بَقِيَّتِهِمْ، يَعْنِي كُلُّ مَنْ يَخْلُفُهُمْ وَيَبْرُرُهُمْ، وَقَالَ
آلُّ الْمَهْلَبِ جَذَّ اللَّهُ دَابِرَهُمْ
أَمْسَوْا رَمَادًا فَلَا أَصْلُّ وَلَا طَرَفٌ

قوله تعالى فقطع cezz қat‘ ma‘nāsınadur ve ‘d-dābir arkaya dinür أي لا اصل ولا فرع
داير القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين ya‘nī şirk ve ‘isyān ile nefislerine ʐulm iden қavmin
arkası geldi ya‘nī helāk oldu ol Allāh Te‘ālā‘ya hamd olsun ki ol ʐālimleri helāk eyledi.

جُرْفٌ مُنْهَالٌ، وَسَحَابٌ مُنْجَانٌ

Cürüfun münħälün ve seħabün müncälün

Ma‘lūm ola ki ‘Arablar keyfe fülānün deyü birisinden sū‘al olundığı zamān eger
cürüfun münħäl deyü cevāb-dāde olurlar ise ‘aklı ve һazm u iħtixātı yokdur dimeği
murād iderler ve cürüf luġatda seyl suyunuñ kazdıgı mahalle dinür
ومنه المثل فلان يبني على ve “el-munħäl” münħar ma‘nāsınadur. Yukālu:
هُنْلِهِ فَانْهَالُ، أَيْ صَبَبَهُ فَائْصَبَّ، وَالسَّحَابُ الْمَنْجَالُ: الْمَنْكِشَفُ، يَرَادُ أَنَّهُ لَا يَطْمَعُ فِي خَيْرٍ

جَاؤُا عَنْ آخِرِهِمْ، وَمِنْ عِنْدِ آخِرِهِمْ

Cā’ū ‘an āhirhim ve min ‘indi āhirhim

[أي لم يبق منهم أحد إلا جاء 364b]

جَذْبُ السَّوْءِ يُلْحِي إِلَى نُجْعَةِ سَوْءٍ

Cedbü’s-sū’i yülcı’u ilā nuc’ati sev’in

يعني أن الأمور كلها تتشاكل في الجودة والرداة، فإذا كان جذب الزمان بلغ النهاية في الشر ألجأ إلى شر نجعة ضرورة.

جَاءَ يَفْرِي الْفَرَيَ وَيَقْدُ

Cā’e yefirī el-fery ve yeķudu

أي يعمل العجب اجاد العمل ve esra’ olan kimse hakkında bu meşel darb ve īrād olunur mü’ellife göre “feriyy” kelimesi fa’il bi-ma’nā mef’üldür ve “firiyy” kesr ile taḥyyür ma’nasınadur dihiş gibi ve aşıl lugatda қat’ ve şakk ma’nasına müsta’meldür kezälilik қadd daхи bu ma’nayadur قوله "يفرى الفرى" أي يعمل العمل يفرى فيه أي يتحير من عجيب الصنعة فيه، ومنه قوله تعالى لقد جئت شيئاً فريا أي شيئاً يتحير فيه ويتعجب منه.

جَزَاهُ جَزَاءَ شَوْلَةَ

Cezāhu cezā’e şevlet

“Şevlet” nāsiha bir hâtûn ismidür ki zikri mukaddemen sebkat eylemiştir. Bu meşel cezā’e Sinimmâr meseli կabılindendür gerek Şevle olsun gerek Sinimmâr ikisi daхи yekdiğere müşâbih olan sū’-i cezā ile cezalanmışdır ya’nî һayr işleyüp ceza’-i şer görmüşlerdir. Kâle’ş-şâ’ir:

جَزَّتْنَا بُنُو لَخْيَانَ أَمْسِ بِفَعْلِنَا

جَزَاءَ سِنِمَارِ بِمَا كَانَ يَفْعُلُ

Sinimmâr mi’mâr sâlefü’z-zikre dinildiği gibi lügat-ı Hüzeyl’de sârika itlâk olunur ve ta’ife-i Hüzeylî şol kimse ki gice ھâb eylemez olursa ana Sinimmâr dirler

cünki sāriķ olanlar dahi gice uyku ile zamāniñ geçirmeyüp şunun bunun hānesini şoymakla muttaşif oldukları ecilden Sinimmār dinmişdür aşıl ķillet-i nevmden me'ħūzdur. [365a]

جَاءَ كَانَ عَيْنِيهِ فِي رَمْحَينِ

Cā’ e ke’ enne ‘ayneyhi fī rumħayni

Ḩavfı ve yāħud ġażabından nażari müştedd olan kimse hakkında bu meşel ḥarb ve īrād olunur ki gūyā gözleri mızräk üzerine saplanmıştır.

جَاءَ تُرْعَدُ فَرَانِصُهُ

Cā’ e tür‘adu ferā’iṣuhu

“El-ferīṣ” emīr vezninde boyun damarlarına dinür ki қat’ ile helāk olur müfredi ferīşatdur ve ḥayvānda ve insānda boş böğür ile küreğīñ miyānında olan damarlardur ki dā’imā ve ḥāşşaten ḥavf ve ḥaşyet zamānında tiril tiril ditretir ve beyne’s-ṣedā olan lahma dinür ve merc‘u'l-ketf ma'nāsına dahi müsta'meldür ve bunlara ferīşetān dirler bir insān ḫorkduķda muṭlaķā ditrer ola meşel-i mezkür her bir nesneden iżhār-1 feza’ eyleyen cebān hakkında ḥarb olunur.

جَاءَ يَتَخَرَّمُ زَنْدُهُ

Cā’ e yeteħarremü zendühü

Ya'nī bir kimsenüñ ġażabı sākin olsa ‘Arablar kelām-1 merķumi īrād iderler. Ve teħarreme zendü fūlān dirler ġażabı sākin oldı dimegi murād iderler. Yukālu: معناه جاءَ يَتَخَرَّمُ زَنْدُهُ ba' żi nüshada يرکبنا بالظلم والحق، فإن صح هذا فهو من قولهم "تَخَرَّمُهُ الْدَّهْرُ" و "اخترمهم" أي استأصلهم. جَاءَ يَتَخَرَّمُ زَنْدُهُ vārid olmuşdur.

جَلِيلَةُ يَحْمِي ذَرَاهَا الْأَرْقَمُ

Celīletün yaḥmī zerāha'l-’arkamu

“El-celîl” şumâm ve “ez-żerâ” kenef ma’ nâsınadur bu meşel ķavî ve şedîd olan kimseye tekennüf ve ilticâ eyleyen za’if hâkkında darb ve irâd olunur. [365b]

الجَارُ ثُمَّ الدَّار

El-cār sümm el-dār

Bu կալ meseli կաբիلindendür bunlarıñ ikisi dahi Nebiyyi Ekrem şalla' llāhu 'aleyhi ve sellem һајretlerinden mervīdür: قال أبو عبيدة: كان بعض فقهاء أهل الشام يحذّث بهذا الحديث، ويقول: معناه إذا أردت شراء دارٍ فقلْ عن جوارها قبل شرائها murād eylediğiñ zamān կable'l-iştirā civārından sū'äl ve istikṣā eyle zīrā sū'-i cār terki-i dār itdirir dirler niteki şā'ır dimişdür:

وقائلة الى مال دارك بعثتها

لا أنت محناج ولا انك مفلس

فقلت لها قل، ملامك و اقصرى

بجبر انها تغلب الديار وتبخس

Ya'nī gūyā bir kimse şā'irden sū'äl eylemiş muhtac ve müflis olmadığıñ hälde ne içün därını bey' ve füruht eylediñ cevābında şā'ir der ki melāmeti kaşr ve ḳalīl eyl zīrā dārlarıñ ḡalī ve ḥasīs olmuş komşusu iledür eğer cār denī olursa hāne müşterā dūn ve eğer hemsāye 'ālī-māye olursa hāneniñ kıymeti efzūn olur. hikāyet iderler ki bir kimse bir sarāyıñ ya'nī bir ḥaneniñ 'aḳd-ı bey'inde mütereddid olmuş idi tā'ife-i Yehūd'dan biri zuhūr idüp ben bu mahelenüñ mine'l-ḳadīm kethübəsi ve bu hāneniñ hem-sāyesi bulundığım cihetle bu hāneniñ meziyyetini benden sū'äl eyle ve bu tereddüdden şarf-ı enzār ve almak ḥuşūşuna ḥaşr-ı efkār eylemek gerekdür ki hiç bir gūne 'ayb ve naķīsası yokdur didikde ol ādem bildi ki bu Yehūdī hem-sāye-i şermāyesidür cevāba taşaddī eyleyüp belī didiğüñ gibi cümle-i naķīsadan vārestedür lakin bir büyük 'aybı vārdur ki cümle-i ḥüsniyātını izāle ider o da seniñ gibi bi sū'-i cāre müləsik olmasıdır diyüp gūyā bu si'ri inşād eylemişdür [366a]

خانه‌ای را که چون تو همسایه است

ده درم سیم کم عیار ارزد
لیکن امیدوار باید بود
که پس از مرگ تو هزار ارزد

جَلِيفُ أَرْضٍ مَأْوِهُ مَسُوسٌ

Celîfû aržin ma'uhu mesüsü

“El-celîf” қurâkılık seneye dinür ki yer yüzünde ھubûbât olmaz ola. “el-mesûs” azdadandur pek tatlu ve hoş-güvâr ve şâfiî şuya dinür. Tekûlu: ey شربت ماء موسا أي عنبا ‘azben sâfiyen. Bu meşel itlâkı güzel olup zât-ı yedi kalîl olan kimse hâkkında darb ve īrâd olunur.

جَذْبُ الزِّمَامِ يَرِيظُ الصِّعَابَ

Cezbü’z-zimâmi yerîdü’ş-şî‘âbe

Bu meşel ibtidâ-yı emrde ‘arz-ı rûyı ibâ eyleyüp mu’ahharen muṭî‘ ve râm u münkâd olan kimse hâkkında darb ve irâd olunur.

جَدَّ جَرَاءُ الْخَيْلِ فِيْكُمْ يَا قُثْمُ

Cedde cirâ’ u'l-hayli fîküm yâ kusatmu

Bu meşel beyne'l-ķavm şerr ü şûr iltihâm eyledikde darb ve irâd olunur.

جُلُوفُ زَادِ لَيْسَ فِيهَا مَشْبُعٌ

Cülûfû zâdin leyse fîhâ meşba‘u

“El-cülûf” cilfiñ cem’idür. Vi’ânîn ʐarfina dinür ve “el-meşbi” şeb‘ ma’nâsınadur. Bu meşel bir emri takallüd eyleyüp lâkin ‘indinde ǵinâ olmayan kimse hâkkında darb ve irâd olunur.

جَاءَ بِطَارِقَةَ عَيْنٍ

Cā’ e bi-ṭarifeti ‘ayni

أي بشيء تتحير العين من كثرته. Ya‘nī bir kimse keşretinde nāṣī göze hayret virecek bir nesne ile gelse kelām-ı merkūm īrād olunur. Yuğalu: عين مطروفة اذا أصيب طرفها بشيء [366b]

جَاءَ يَسُوقُ دَبَىْ دُبَيْنِ

Cā’ e yesūku debā dübeyyeyni

أي يسوق مالاً كثيراً، وأنشد:

باتت وبات ليلها دبى دبى

أي ليلها ليل شديد

جَاؤَا بِالْحَظِرِ الرَّاطِبِ

Cā’ū bi’l-haziri’r-raṭbi

Nāsdan keşret üzere geldiler diyecek maḥalde kelām-ı merkūm īrād olunur. Kāle’ş-şā’ir:

أعانت بنو الحريش فيها بأربع

وجاءت بنو العجلان بالحظر الرطب

“el-hazır” şol ağaclarla ve çalılara dinür ki onlar ile ağıl çevilir ve yaş tikenliklere ıtlak olunur. Ekseṇi anuñla ağıl yapdıklarıçın ve bu ma‘nādandur ki ‘Arablar fūlān gücü yetişmeyecek ‘uhde-i tāb u ṭākatından ḥāric-i keyfiyyete dūcār oldu diyecek yerde وقع ma‘nāsinadur kezālike nemīme ve nakl-i maķāl ve اوقد في الحظر الرطب dirler. Yuğalu: si‘āyetle ilķā-yı fitne vü fesād eyledi diyecek yerde dirler. kezālike bir ādem māl-i keşir ya جاء بالحظر الرطب للنمام والكذاب لانه يستوقد بنمائمه نار العداوة nāṣ-ı keşir yāhud bir kizb-i şenī‘ ü beşī‘ getürdikde dirler جاء بالحظر الرطب dirler ve ‘Arablar ma‘nāsinadur ve امال او الناس او بالكذب المتشبع kezālike nemīmeyi murād iderler ve aşlı el-hazır ḥaṭab ma‘nāsinadur ki ḥaṭab dahı

nemīmeye dinür ḥammālete'l-ḥaṭab ḫavl-i ṣerīfi sā'iye ve nemāmelikden kināyedür isti'āre vechiyle nemīmeye ḥaṭab ıtlāk olunmuşdur ve ḥammālete'l-ḥaṭabdan murād

Ebū Leheb'in zevcesi olan Ümmü Cemīl'dür nemīme ile meşhüre bir cīsedür ve dā'ima ḥaṭab cem' eyler idi gūyā nās beyninde īkād-ı nā'ire-i fitne ve şūruş eylemek için 'Arablar beyne'n-nās nemā'im ile meşy eyleyen ve ḥalķ arasına [367a] ilkā-yı fesād ve fitne eyleyen kimseye ḥaṭab ḥamālı dirler. Kāle's-ṣā'ir:

من البيض لم تصطد على ظهر لأمه

ولم تمش بين الناس بالحطب الرطب

جَاءَ بِمَا صَأَى وَصَمَتْ

Cā'e bi-mā şāye ve şamete

'Arablar şā'eye yeş'eyu şu'iyen dirler. Ba'dehü ḫalb olunup şā'e yeşi'u didiler. Cā'e yecī'u ḫabīlindendür. Bu mesel 'Arablar'ın تلخ العقرب وتصى ķavilleri misillidür "şā'eye" kelimesile şāt ve ibl ve "şamet" lafızıyla ʐeheb ve fiğda murād olunur ve yāhud ḥavyvān ve cemād irāde kılınır ve bundan keşir nesneye intikāl iderler meşelā جاء بما صاى وصمت dirler جاء بالشئ الكثير ma'nāsına virirler. Meşel-i mezkūr kıssası ātide mezkūr olan Kaşīr bin Sa'd'in akvālindendür Zibāy'a hūtāben جئتكم بما صاى وصمت dimişdür ve bikkülli şey'in dimeği murād eylemişdür.

جَاءَ بِمَا أَدَّتْ يَدٌ إِلَى يَدٍ

Cā'e bi-mā eddet yedün ilā yedin

Bu mesel ḥabīs ve ḥüsran zamānında ḫarb ve īrād ve te'kīdü'l-iḥfāk murād olunur.

جَبَتْ خُثُونَةً دَهْرًا

Cebbet ḥutūnete dehren

"El-cebb" ḫaṭ' ve "el-ḥutūnet" müşāheret ma'nāsinadur ve "Dehr" bir kimsenin ismidür. Hikāyet iderler ki merķum Dehr ḫavminiñ ġayri bir ḫavmden li-ecli'l-izdivāc

bir hātūn alup ba' dehü hātūni 'aşiretinden қat' eylediği esnāda işbu kelāmī īrād eylemekle beyne'l- 'Arab meşel olmuşdur ki қat'ı icāb eylemyen sebeb ile munqaṭı' olan her bir kimse hakkında darb ve īrād olunur. [367b]

جَرْجَرَ لَمَّا عَضَّهُ الْكَوْب

Cercere lemmā 'addehü'l-kellūbu

"El-cerceret" şavt ma'nāsınadur "el-kellüb" meşelü'l-kullāb 'alā vezn rummān mihmāza dinür ki taḥrīfle mahmız didikleri sivri temirdür ekşer rā'iğ olan kimselerün hakkında olur bindikleri dābbeyi dürtmek içindür ekşer çizmeleriñ ökse tarafına üstüvār iderler bu meşel 'Arablarıñ درب لما عضه التفاف meşelleri қabılindendür ki 'izzet ve imtinā'dan şoñra zillet ve hüzün' şahibi olan kimse hakkında darb ve īrād olunur.

جَدْكَ يَرْعَى نَعْمَك

Ceddüke yer'ā ne'ameke

Bu meşel miḍyā' u'l-mecdūd olan kimse hakkında tekellüm ve īrād olunur.

جَاءَ بِالْحِلْقِ وَالإِحْرَافِ

Cā'e bi'l-hilki ve'l-ihrāfi

"El-hilki" hāniñ kesriyle māl-i keşire itlāk olunur ki māl-i keşir ile gelen kimse hakkında meşeldür.

جَدُولَهُ صَادَفَ تَيَارًا

Cedülehü şādefe teyyārā

"El-cedül" nehr-i şagīr ma'nāsınadur ve "et-teyyār" mevc-i bahre itlāk olunur bu kelām bir ādeminiñ 'ayşı münağgaş oldukça īrād olunur ki cedūlī ya'nī nehr-i şagīr masābesinde olan dirliği mevc-i havādis-i rüzgāra müşādif oldu ان ریحه لاقت اعصارا kelāmī қabılindendür.

جَاءَ عَلَى نَاقَةِ الْحَدَاءِ

Cā'e 'alā nākati'l-ḥazzā'i

"El-ḥazzā'" şol çabuk nākaya ve sā'ir dişi ḥayvāna vaşf olur ki rüzgār gibi [368a] sur'a atla mürür idüp aşlä bir nesne ilişür ve irürşür olmaya Yukālu: ناقة و فرس حداء أي سرعه: ba'żı üdebāniñ dünyāya ḥazzā' ıtlāk eylemeleri bu ma'nādandur cünki dünyā sur'at üzere mürür ider serī' olan ḥayvānıñ sur'atı müşillū bi sebātdür ve gāyeti fenādür niteki şā'ir dimişdür:

انما الدنيا فناء

ليس للدنيا ثبوت

انما الدنيا كبيت

نسجه العنكبوت

كل ما فيها لعمرى

عن قليل سيفوت

ولقد يكفيك منها

أيها الطالب قوت

ve yine lisan-ı üdebāda dünyāya şirkü'r-redā dinür mevkif-i helāk olduğu ecilden
Kāle'l-Harīrī

ياختطب الدنيا الدنيا

انه شرك الردا

دار متى اضحك

في يومها ابكت غدا

وذا اطل سحابها

لم ينتفع منه حدا

غارتها ما تتقضي

واسيرها لا يفتدا

كم مزدهى بغزورها

حتى بدا متمراً

جَعْلَتُهُ نُصْبَ عَيْنٍ

Ce 'altühü müşbe 'ayni

bu أي جعلته منصوباً لعيني ولم أجعله بظاهر يعني لم أغفل عنه "En-nüşb" bi-ma 'na'l-mansūb meşel zamān-ı hācetde ḫarb ve īrād olunur.

جَرْحُ الْعُجُمَاءِ جَبَارٌ

Cerhu'l-'ucemā' cebbār

Bu kelām hadīṣ-i şerīf olup 'ucemā' behīme ma'nāsınadur zīrā behīme tekellüme kādir değildir ve her kimse ki tekellüme kādir olmaya müzekkerine a'cem mü'enneşine 'ucemā' dirler ve "cebbār" demī heder ma'nāsınadur hadīṣ-i [368b] şerīf cerh-i behīmede kışāş olmadığını ifāde idüp ma'a mā fīh bir kimseyi taḥkīr ve tezīl murād eylerlerse 'Arablar "cerhu'l-'ucemā' cebbār" dirler.

جَرَأَدَةُ الْعَيَارِ

Cerādetü'l-'ayyār

"El-'Ayār" meşhür bir feres ismidür 'alā ḫavlin 'Ayār öñ dişleri gedik bir ādem olmağla bir gün bir zinde melah tutup li-ecli'l- ekl ağızına atıldıda mezkür cerād merkūmuñ dişiniñ gediginden hezār zahmetle rehāyāb olmağla cerādetu'l-'ayār dirler ba'dehü bir taqrīb ile mažīkden ḫalāş olan kimse hakkında meşel olmuşdur.

جَزَانِي الزَّهْدُمَانْ جَزَاءُ سُوءٍ

Cezāni ez-zehdümān cezā'e sū'

"Ez-zehdümān" ḫabā'il-i 'Arab'dan 'Abs ḫabīlesinden iki birāderiñ ismidür ki birine Zehdüm diğeriñe Kerdüm dirler idi niteki şā'ir Қays ben Zühyer dimiştir

جزاني الزهدمان جزاء سوء

وَكُنْتَ الْمَرءُ يَجْزِي بِالْكَرَامَةِ

Ya'nī Zehdümān baña ķabīh cezā ile cezā eylediler hālen ben bir kimseyim ki ihsān ile cezā iderim. Bu beyt mevkî'inde hüb īrād olunur.

الجَنِينَ يَنْزَلُ مِنْ رَحْمٍ بِرَأْسِهِ وَالْقَبْرُ بِرَأْسِهِ وَالْجَيْشُ يَنْصُرُ بِرَأْسِهِ

**El-cenīnū yenzilü min raḥmi bi-re'sihî ve'l-ķabri bi-re'sihî ve'l-ceyşî
yenşuru bi-re'shi**

Ya'nī çocuk raḥm-i māderden gelürken başıyla gelür eğer ħilāfi vāki' olur ise meşime-i māderde ṭayy-ı ḥomār-ı hayatı eyler kezālik insān ibtidā ķabre başıyla nāzil olur niteki ma'lūmdur ve 'asker hīn-i vegāda başıyla manşūr ve mużaffer olur ki bundan murād ceyşün ser-kerdesi olacağdur [369a] eğer kā'idü'l-ceyş olan kimse eğer 'ākil ve kār-dīde ve neberd-ezmāy olur ise ve bahti dahi musā'ade ider ise mużaffer olur lākin tāli' māddesi bahş-i diğerdür fakat ez-cümle şart olan hüsni tedbīrdür ki 'alāmet-i zaferdür niteki şā'ir dimişdür:

بے پیکار دشمن دلیران فرست

هڙبران به ناورد شیران فرست

بے پیش پلکنان ناورد ساز

جه تاب آورد کربة موش باز

اکر صد هزاران شکر تراست

وکر ملک دنیا سراسر تراست

جو نبود سر عسکرت بھرہ مند

همیشه ازان شکر آید کرند

الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأَمَهَاتِ

El-cennetü tahtē akḍāmi'l-ümmehāt

Bu hadis rizā-yı ebeveyni kemā hiye ħakkahā taħšíle taħrīs ve iğrāda zikr olunur.
ṣ i'r:

سر ز مادر مکش که تاج شرف

کرد از راه ما دران باشد

خاک شو زیر پای او که بهشت

در قدمکاه مادران باشد

Bu taķdīrce taħšil-i rızā-yı ebeveyn mūcib-i duħūl-i behišt-i berīndür binā'en 'aleyh

جنت که رضای ما درانست

اندر ته پای مادرانست

dimişlerdür ve hadīş-i kudsīde من رضی عنه والداه فانه عنه راض vārid olmuşdur ki bir kimsenin ebeveyni ol kimseden rāžı olsa ھudā-yı 'azze ve celle dahı ol kimseden rāžı ve hoşnūd olur.

جو هر مزر پروین خشنود بود

بسی دولت و حشتمش رونمود

وشیرویه تعظیم خسر و نکرد

ازوباد نکبت بر آورد کرد

الْجَنَّةُ دَارُ الْأَسْنِيَاءِ

El-cennetü dārü'l-esniḥā'

Bu kelām-ı hikmet-nizām insānı seħāvete tahrīş ve kerem ü 'ināyete iğrā ma'razında edā olunur. [369b] Zırā cennet dār-ı eshiyā'dur ya'nī seħī olan kimselerin makrūmen vāsīdür binā'en 'aleyh şā'ir tahrīş tarīkiyle dimiştür:

توانگرا دل درویش خود به دست آور

که مخزن زَر و گنج و درم نخواهد ماند

بدین رواق زَرجَد نوشه‌اند به زر

که جز نِکویی اهل کرم نخواهد ماند

أَجْرٌ فَلَانَا دَسَنَهُ

Ācre fūlānen desnehü

ya' nī fūlānı muṣlaqū'l-`inān idüp kendü başına terk eyledi ne isterse işlesün ipini sürüryerek kezüb yürürsün dimekdür.

جئُتْ بِلْغَنْ غَيْرَكَ

Ce'tü bi-lagni gayrike

“El-lağn” bir ādemiň aşıl tekellüm eyeldiği aşıl lugatdan başka lugat ve lisāna dinür. Yukālu: **جئت بلغن غيرك اذا انكرت ما تكلم به من اللغة**

جاءَ وَقَدْ قَرَضَ رِبَاطَهُ

Cā'e ve kad karede ribātēhü

قرض “Kardü’r-ribāt” ölmek ve yāhud ölümcül olmak ma’nāsınaadur. Yukālu: ربطه اذا مات او اشرف على الموت “ribāt” dan murād ribāt-ı ķalbdur. Bu meseli ‘Arablar ölmek mertebesinde fakr hāl ile gelen ve yāhud pek keder ile vürūd eyleyen kimse hakkında īrād iderler.

جَلَوْا قَمَّا بِغَرْفَةً

Celev kammen bi-ğarefetin

“El-ğarefet” sumām ma‘nāsınadur bir nebāt-ı ma‘rūf ismidür ki semer otu dirler bi-‘anynihi dari başı ve dari şapı gibi olur. Bedevīler bunı fetik idüp hāvīd ve şemer iderlerine [370a] haşv iderler ve hūg(hevğ) ta‘bīr olunan büyüt üzerine saṭḥ iderler bunuñ tenāvüli yesir olduğından sehlü’t-tenāvül olan nesnede ḍarb-ı mesel idüp هو على طرف الثمام dirler ve “el-ğarf” rānīñ sükūniyle bir şecer ismidür onunla deri dibāğet olunur “el-ķam” süpürmek ma‘nāsınadur. Yukālu: اَسْلِيْلُو قم الْبَيْتَ قَمَا مِنَ الْبَابِ الْأَوَّلِ اذَا كَنْسَهْ mesel budur ki bir ādem bir a‘rābīden fūlān mahalde sākin ķavm ne hāldedür deyū sū’äl eyledikde a‘rābī cevaben “celev ķammen bi-ğarefetin” didi. أي جلو وتحلو عن محطتهم فخلا

dimeği murād eyledi ve “kamen” kelimesi ذلك الموضع منهم وعفت اثارهم كما يقى المكان بالغرفة

جلو جلاء كاملاً تاماً فكان مكаниهم قم
ماشدar üzerine naşb olunmuşdur. Ke'enne mezbür a'rabi
منهم قما بمكتسه dimeği kaşd eyledi.

جَهْلٌ مِّنْ لَغَانِيْنَ سُبْلَاتٌ

Cehile min legānīne sübülātin

“ El-lağnūn” medhalü'l-evdiye ya'nī vādīlere dāhil olacak mahalle dinür ve sübülât turukât ve şu'udāt gibi kelime-i cem'dür müfredi sebīl gelür ṭarīk ve şā'id gibi. Aşl-1 mesel budur ki mülük-1 'Arab'dan 'Amr bin Hind ṭay cibālinden bir cebeliñ bāşını zeyt şibg eyleyüp ba'dehü āteş ile yakımı murād eyledi pes ol zamānda bulunanlardan biri لم يعلم مشقة الدخول من سبات لغانيين سباتا جهل من لغانيين سباتا didi ve buñula merkūm beyne'l-'Arab mesel olup ba'dehü mużāyiķi murād eyledi ba'dehü kelām-1 meşakkat ve şiddetinden cāhil olduğu emre iķdām iden kimse hakkında darb olunur oldu.

جاء وفي كتفه جنية

Cā' e ve fī kitfīhi ceniyyetün

أي رداء من حز ya[’]nī ceniyye ḡaniyye vezninde şu koyunu yününden mensūc şāla ve ridāya dinür.

جَانِيْكَ مَنْ يَجْنِي عَلَيْكَ

Cānīke men yecnī 'aleyke

[370b]

bu կավլիں جنى عليه جنایة وأراد صاحب جنایتك من يجني عليك فلا تأخذ بالعقوبة غيره Yukālu: يعني الذى يلحقك منفعته هو الذى يلحقك عاره. Ebū ‘Amr Bū Cehle beyān eylemişdür. يجني علىك الشر ecvedini وتعير بقبحه أما المؤلف عليه الرحمة الذى يجني لك الخير هو الذى يجني عليك الشر dimeğî murâd eylemişdür ve ammâ “cānikе” կավլի “el-cānī leke” ma’ nāsınadur. Yukālu: جنیت له ثم تحذف: الام فيقال جنیته كما يقال كلت له وزنت له ثم تحذف الام فيقال كلته وزنته قال تعالى وإذا كانوا هم أو ورثو هم eylemişdür ve ammâ “cānikе” կավլի “el-cānī leke” ma’ nāsınadur. Yukālu: الام فيقال جنیته كما يقال كلت له وزنت له ثم تحذف الام فيقال كلته وزنته قال تعالى وإذا كانوا هم أو ورثو هم يُخسِّرونَ. أى كانوا لهم أو وزنوا لهم. قال الشاعر

و لقد جنیتک أكمؤا و عساقلا

ولقد نهيتك عن بنات الأوبر

أي جنiet لك

المولدون

El-Müvelledūn

جُدَّةٌ تَقْضِيُ الْعِدَّةَ

Ceddetün takdi'l-'iddeti

Bu mesel teşabbī eyleyen şeyh hakkında darb ve īrād olunur niteki şā'ir dimışdır.

شیئان عجیبان هما ابرد من يخ

شيخ يتصبى وصبى يتتبىخ

جزاء مُقَبِّلِ الأَسْتِ الضُّرَاطُ

Cezā'u muķabbili'l-isti'd-durāt

“Ed-durāt” batından çıķān rīhe dinür قال هي ضراط في بطنك في القرقره ما هذه الماهي
 Neyne “el-ist” dübür ma'nasınadur me'äl-i meşel muķabbilü'l-ist olan kimsenüñ cezāsı
 tızdür. Meşel-i mezbür isā'et sülük eyleyen kimse isā'etle cezālanur mevkı'inde īrād
 olunur.

جَنَّةٌ تَرْعَاهَا حَنَازِيرُ

Cennetün ter'āhā ḥenāzīru

“el-hınzır” müfredidür ki hayvān-ı ma'rūfdur. Fārisīde hūk Türkide domuz ta'bır
 iderler [371a] cem'i ḥenāzīr gelür madrib-i meşel ma'lūmdur.

جَعْلَ بَطْنَهُ طَبْلًا وَقَفَاهُ اصْطَبْلًا

Ce‘ale baṭnehü ṭablen ve ḥafāhu iṣṭablen

“Iştabl” āhūr dimekdür ki lisānimizda daхи cārīdür baṭnı ṭabl eyleyen ḥafāsını iṣtabl ider dimekdür ki ekūl olan kimseleriñ gördiği ḥaḳāretden ‘ibāretdür.

جَاهُهُ جَاهُ كَلْبٍ مَمْطُورٍ فِي مَقْصُورَةِ الْجَامِعِ

Cāhuhu cāhi kelben memṭuren fī makṣūret’l-cāmi’ i

Ya‘nī fūlān kimseňiñ cāhi makṣūre-i cāmi‘de olan kelb-i memṭuruñ cāhi gibidür. Zīrā cāmi‘lerde vāki‘ makṣūre ibtidā selātīne maḥşūs olmağla Mu‘āviye iħtirā‘ idur dimișlerdür ehād nāsdan kendüsini tefrīk ve ta‘zīm içündür bu taķdīrce bir kelb memṭūr bir cāmi‘iñ makṣūresine dāhil olsa қayyim efendileriñ elinden neler çekteceği müstaqṇī-i ta‘rīf ve beyāndur. Emşal-i ‘acemde daхи “Seg be-mescid reved cefa bīned” vārid olmuşdur.

جَوَاهِرُ الْأَخْلَاقِ يَتَصَفَّحُهَا الْمُعَاشِرُ

Cevāhirü'l-aħlāki yeteṣafeħuha'l-mu‘āšir

Derūn-ı insānīde merkūz ve meknūn olan cevāhir-i aħlākī ülfet ü mu‘āşeret aşikār ider ya‘nī aħlāk-ı nās ülfet ile ma‘lūm olur diyecek mevkī‘de īrād olunur. Yāħud mu‘āşer olan kimse cevāhir-i aħlākī teṣaffuħ ider dimek olur.

جراحات السِّنَانِ لِهَا الْتِنَامُ وَلَا يُلْتَامُ مَا جَرَحَ اللِّسَانُ

Cerāħātus-sināni lehe'l-tiyāmu velā yeltāmu mā cerħa'l-lisānu

Bu beyt emşal maķāmında isti‘mäl olunur. Ya‘nī sināniñ cerħasınıñ iltiyāmi kabildür lākin sinān-ı lisāniñ yarısı iltiyām-peżīr olması mümkün degildür. [371b]

الْجُلُّ خَيْرٌ مِنَ الْفَرْس

El-cülü ḥayrun mine'l-feresi

Ya 'nī cül fersden ḥayırlıdur ya 'nī nesye (نسیه) tarīkiyle olacak ihsān-ı keşīrden bu günki ḳalīl 'ināyet dehā ḥayırlıdur diyecek mevkī' de īrād olunur.

الْجَالِبُ مَرْزُوقٌ وَالْمُحْتَكِرُ مَلْعُونٌ

El-cālibü merzūkun ve'l-muhtekirü mel'ūnun

Ya 'nī eşyā ve sā'ireyi cālib olan kimse behime mütemetti' ve merzūk olur ve iħtikār tarīkini tutān muhtekir lā muħalle mel'ūn olur.

الْجُهْلُ مَوْتُ الْأَحْيَاء

El-cehlü mevtü'l-ahyā'

Ya 'nī ahya' olanlarıñ mevti cehldür ki cehli zem̄m ü ḳadħda īrād olunur niteki sā'ir dimiṣdür:

Kim olsa pençe-i cehle giriftār

Misāl-i mürdedür 'indimedē her bār

Ki cehlin māverāsı zulm u tuygān

Cenāb-ı Haqq'a 'isyān içre 'isyān

Meſeldür 'ālemiñ cürm ü günāhı

Ki cāhil tā'atından yig kemāhī

الْجَزَارُ لَا يَبَالِي بِكُثْرَةِ الْغَنْمِ

El-cizāru lā yübālī bi-keşreti'l-ġanem

Kaşāb olan kimse keşret-i ġanemden endiše ve fütür eylemez zīrā her bār kāri oñu ile bir işe ehil olan kimse umūrunda 'usret görse de kendüsine ḳat'an fütür getürmez muktazā-yı dirāyet ve mümāresetiyle işi başa getürür mevkī'inde īrād olunur.

جَنَّةُ الْمَرْءِ بَيْتُهُ

Cennetü'l-mer'i beytihı

Ya'nī insānların cenneti beytidür. Ya'nī beyti kendüsine cennet gibidür ki ādeme hānesinden güzel ve nefīs makām olmaz bu meşel herkese kendü hāli hoş görünüyor dimek mevkī'inde īrād [372a] olunur niteki şā'ir bu maķāma munāsib dimiştir.

هر کسی بر شعر بر فرزند خود مضمون شود

کرجه ان فرزند زشت و شعر ناموزون شود

Hikāyet iderler ki Mu'āviye ḥazretleri bādīye-nişin olanlardan bir ḥātūn izdivāc idüp bir serā-yı refi'u'l-bünyānı oña taḥṣīş eylemiş idi bir gün 'ale'l-'āde ḥātūnuň yanına gidüp henüz olduğu oṭaya dāhil olmaksızın ḥātūn-ı mezbūruň işbu ātiyü'z-zikr şı'r ile terennümsəz olduğunu istimā' idüp müte'accib oldı.

لبيت تحف الارياح فيه

أحب الى من قصر منيف

ولبس عباءة وتقر عيني

أحب الى من لبس الشفوف

وأكل لقيمة في قعر بيتي

أحب الى من اكل الرغيف

وكلب ينبح الطراق دوني

أحب الى من قط ألوف

وعلاج من بنى عمى نحيف

أحب الى من عجل علوف

hāşılı herkesiň kendü hāne ve me'vāsı kendüsine behişt-i berīn-āsādur ki "mūr der-hāne-i hod hukm-i Süylemān dāred" dirler.

الجاهل كالخنفسي اذا حركته فسي

El-cāhilü kel-ḥunfesā ızā ḥarrektehü fesā

Ya 'nī cāhil olan kimse ḥunfesā didikleri bed būy ḥayvān gibidür ki ḥareket eyledikce rā' iha-ı kerīhesi hāşıl olur. Hikāyet iderler ki bu bir böcekdir Türkide tonuzlan dirler 'ufūnetinden peydā olur 'akreb ile beyninde gūyā dostluğ olduğuçün ba'žılar ona cārīyetü'l-'akreb dirler. Künyesi ümmü'l-fesū (ام الفسو) ve ümmü'l-esved ve ümmü mahrec (البن) dür ve emşälde (البن) من خنساث dahı dirler velc (ولج) bu ḥayvāniñ ṭabī' atı muktazāsındandur niteki şā'ir dimiştir.

لَنَا صَاحِبُ مَوْلَعٍ بِالْخَلَافِ

كَثِيرُ الْخَطَاءِ قَلِيلُ الصَّوَابِ

[372b]

أَشَدُّ لَجَاجًاً مِنَ الْخَنْفُسَاءِ

وَأَزَّهِي إِذَا مَا مَشَى مِنْ غُرَابِ

el-hāşıl cāhil söylendikce cahli ḥalqa ma'lūm ve kendüsü ḫavliyle mezmūm olur niteki kelamından olur ma'lūm kişinüñ kendü mikdāri dirler. Pes cühelāniñ vücüdü değil belki tezakkürleri sebeb-i nefret ve ḡaṣyān ve 'akl içün mūcib-i ḥayret ü heymāndur niteki ḫavl-i şā'irde vārid olumşdur:

قَلندران حقيقة به نیم جو نخرندج

قبای اطلس انکس که از هنر عاریست

اطلبوا العلم من المهد الى اللحد
erbāb fiṭnat u derāyet ve aşhāb-o 'akl ü kiyāset olanlar
emrine imtisal iderler. Ve subh u mesāyi "la'alle" ve "'asā" ile geçirmezler.

'Ilmdür 'ālemleri ihyā iden

Keşf-i rümüz-ı heme eşyā iden

Ādeme mir'āt-ı şafādur 'ilm

Āyīne-i ḫalbe cilādur 'ilm

Şāhid-i güftāre virür intizām

Gevher-i ser-rişte-i 'ilm ü kelām

Çarḥı kılur şām u seher tāb-nāk

Şa‘şa‘a-ı mihr ü meh ‘ilm-i pāk

Mühce-i re’yān-ı hūdādīr ‘ilm

Memleket-ārā-yı şafādur ‘ilm

Olsa kūhen cāme vü ‘uryān eger

Ma‘rifet ehline değildür zarar

Cehl ile sen olmaya gör āşinā

Cāhil olan şahśa dinür hūnfesā

الجلاء أعظم البلاء

El-celā’ a ‘zamü'l-belā’

“El-celā’” şalā’ vezninde bir kimse vaşanından ve hānūmānından āvāre olmak ma‘nāsinadur. Yukālu: جلاء القوم عن الموضع ومن الموضع يجلوا جلوا جلو وجلاء اذا تفرقوا ya‘nī insān olduğu mahalden dūr ve mahcūr olmak a‘zam-ı belā’dur lākin mesel-i diğerde السفر وسيلة vārid olmuşdur ki mutlakā sifr vesile-i zaferdür ve ānda olan fevā’id hadd ü şümārdan bīrūndur niteki şā‘ir işbu şī‘rinde fevā’idini beyān eylemişdir. Şī‘r: [373a]

نَغَرَبْ عَنِ الْأَوْطَانِ فِي طَلَبِ الْغَيْ

وَسَافَرْ فِي الْأَسْفَارِ خَمْسُ فَوَّائِدٍ

تَرَجُّحْ هَمِّ، وَاكْتِسَابُ مَعِيشَةٍ

وَعُلْمُ، وَآدَابُ، وَصُنْحَةُ مَا جَدَ

وَإِنْ قِيلَ فِي الْأَسْفَارِ ذُلُّ وَمَحَنَّةٌ

وَقْطَعُ الْفَيَافِي وَإِكْتِسَابُ الشَّدَادِ

فَمَوْثُ الْفَقَى حَبَرُ لَهُ مِنْ حَيَاتِهِ

بِدارِ هَوَانِ بَيْنَ وَاسِّ وَحَاسِدٍ

الجنس الى الجنس يميل

El-cinsü ile'l-cinsi yemili

Cins sinse meyl ider dimekdür. Zırā cinsiñ cinsine meyli tabī‘idür. Meselā bülbül ile zāğ imtizāc idemedikleri gibi. Ve kıs ‘alā hazā el-bākī. Niteki şā‘ir

روحرا صحبت ناجنس عذابیست الیم

dimişdür. Ve yine

که از مصاحب نا جنس احتراز کنید

vārid olmuşdur.

ای فغان از بار نا جنس ای فغان

همنشین نبک جو بید ای مهان

الجود بالنفس غايت الجود

E l-cūdu bi'n-nefsi gāyetü'l-cūd

Ya 'nī cūd bi'n-nefs gāyet cūd u kemāl-i mürüvvet olmuşdur. Niteki şā‘ir bu bābda dimişdür:

هست جوا نمرد درم صد هزار

کار جوبا جان فتد آنجاست کار

Bu mesel fedākārānıı tahsīnen īrād olunur çünkü yārān-ı ḥaḳīkī cūd bi'n-nefs ile iżhār-ı cūd ve yār uğrında bezl-i vücūd eyler. Şī'r:

یاری باید چه کونه یاری باید

یاری که کره زکار من بکشاید

هر که کی جمال خویشن بنماید

زا آینه دل غبار من بز داید

ba'žı yārān vardur ki mücerred dost itihāz eylemiş olduklarını ba'žı cihetle rāḥnedār ve envā'-ı belāya giriftār iderler. Şī'r:

کرشمی یارکسی را شمار

کو بود اندر غم و شاریت یار
 دوست که در شادی و غنم نیست دوست
 زوچه شوی شاد که غم خود هم اوست
 مشرق و مغرب همه پر همد مست
 لیک از انکونه که باید کمست
 یار غرص جوی فراوان شود
 هر که کشد بار تو یار آن شود
[373b]

الجار يؤخذ بذنب الجار

El-cāru yu'ḥażu bi-zenbi'l-cāri

Terkīb-i kelāmda iħtilāf olup ba'żilar didiler. “Cār” luğatde komşu ve hem-sāye ma'nāsinadur ve ħātūnuñ fercine dinür kes ma'nāsa ve dübure dinür ist ma'nāsına. Hikāyet iderler ki bir A'rābī iştihā ve şehveti ġaleyān eylemiş olduğu hälde 'avretiniñ yanına gelüp cimā'at mübāşeret eylemek istedi ise de 'avret ol hīnde hā'iz bulunmağla i'tizār eyledi A'rābī hālet-i mezbūreyi müşāhede eyledikde

كَلَّا وَرَبِّ النَّبِيِّ ذِي الْأَسْتَارِ

أَهْتَكَنَ حَلْقَ الْحَتَّارِ

فَدْ يُؤْخَذُ الْجَارُ بِذَنْبِ الْجَارِ

diyerek tahtāniye mübāşeret eylemişdir. El-hetār zafer ma'nāsinadur ki gözde hādiṣ olur bir nev' illetdür ve kezālik hetār dübür ħalķasına dinür niteki šā'ir bu ma'nāyi beyān ȝimnında dimiştir:

جَانِيلَكَ مَنْ يَجْنِي عَلَيْكَ وَقَدْ

ثُعْدِي الصَّاحَّ مَبَارِكُ الْجَرْبِ

وَلَرْبَّ مَأْخُوذِ بِذَنْبِ قَرِينِهِ

وَأَجَا الْمُقَارِفُ صَاحِبُ الدَّنَبِ

Harīrī Maķāme-i tebrīziyyesinde . إِنَّهُ مَمْنُ يَدُورُ خَلْفَ الدَّارِ. وَيَأْخُذُ الْجَارَ بِالْجَارِ terkībini A'rābī-i mezbūruñ ķavlinden ahz eylemişdür.

جاء فلان بمتاع ابيه

Cā' e fulānün bi-metā'i ebīhi

Bu mesel cā'e "fulānün bi-kemāli ebīhi" 'unvāniyla dahi zikr olunur. **الْعَيْنُ يَفْتَخِرُ** العين يفتخر. bu kimseler vardur ki hadd-i zatında hüner ü ma'arifden birehre oldukları hälde pederleriñ kemāliyle iftihār ve mübāhāt iderler. Ol maķüleler bir mahalle gelüp de sālifü'z-zikr mübāhāta başladıklarından 'Arablar dirler gūyā pederiniñ metā'-ı kemāliyle [374a] geldi dimekdür hāşılı insān kemāli kendü nefsinde hāşıl eylemek lāzimdür yohsa pederiñ 'ilm ü kemāli saña olmaz mīrāş. Kāle's-şā'ir:

كُنْ ابْنَ مَنْ شَيْئَتْ وَاتْخُذْ أَدْبَأً

يُغْنِيكَ مَأْثُورَهُ عَنِ النَّسَبِ

إِنَّ الْفَقِيَّ مَنْ يُقُولُ هَا أَنَا ذَا

لَيْسَ الْفَقِيَّ مَنْ يُقُولُ كَانَ أَبِي

مَأْلَى عَقْلِيٍّ وَهِمَتِيٍّ حَسَنِيٌّ

مَا أَنَا مُؤْلَىٰ وَلَا أَنَا عَرَبِيٌّ

وَإِذَا انْتَمْ إِلَىٰ أَحَدٍ

فَإِنِّي مَنْتَمْ إِلَىٰ أَدْبَىٰ

Hikāyet iderler ki bir kimse 'Abdü'l-Melik bin Mervān ile mülâkî olup hīn-i mükâlemede kelimât-ı hikmet-āmizî 'Abdü'l-Melik'i Meftûn eylemkle 'Abdü'l-Melik ibnu men ente yā ǵulām deyü sū'äl eyledikde ol kimse cevâben ibnu nefsi yā Emire'l-Mu'minîn dimişdür ya'nî pederiñ kimdir deyü sū'ale ne hācet ben kendü nefsimde sa'y ve gūşış eyleyüp taħṣil-i 'ulûm u kemâl ile bu mertebe-i a'lāya nā'il oldum bu hälde ben nefsimiñ oğluyum dimek istedî. Niteki İbnu Düreyd işbu şî'rinde dimişdür:

كُنْ ابْنَ مَنْ شَيْئَتْ وَكُنْ مُؤَدِّبَأً

فَإِنَّمَا الْمَرءُ بِقَضَائِيْ كَيْسِيْ

وَلَيْسَ مَنْ تُكِرُّهُ لِغَيْرِهِمْ

مِثْلُ الَّذِي تُكِرُّهُ لِنَفْسِهِ

Ebî Muhammed el-Ķāsim el-Harīrī Maķāme-i Gürçiyyesinde lisan-ı Ebū Zeyd'den hikâyet tarîkiyle diyüp işbu şî'ri inşâd eylemişdür:

لَعَمْرُكَ مَا إِلَّا إِبْنُ يَوْمَهُ

عَلَى مَا تَجَلَّ يَوْمَهُ، لَا إِبْنُ أَمْسِيهِ

فَمَا الْفَخْرُ بِالْعَظْمِ الرَّمِيمِ وَإِنَّمَا

فَخَارُ الَّذِي يَبْعِي الفَخَارَ بِنَفْسِهِ

Müfessirîn-i 'izâm rivâyet iderler ki zamân-ı sa'âdet-i kâtirânda 'Arab ahsâb ile tafâhur iderler idi ve pederleriyle mübâhî olurlar idi binâ'en 'aleyh'â اکرمکم عن الدّلّ اتقاکم انما المؤمنون اخوة وان ayet-i kerîmesi nâzil oldu. Peygamber 'aleyyhi's-salâtu ve's-selâm hacetü'l-vadâ'da aşhâba hitâben:

انما الناس اخوة وليس عربي على عجمي فضل¹⁹ الا بالتفوى أيها الناس ان ربكم واحد وان اباءكم واحد وكلكم لآدم وآدم من تراب واكرمكم عند الله اتقاکم buyurmuşlardır. Binâ'en 'alâ zâlike Harîrî dahî 'Alî kerema'llâhu vechehü ve radiya'llâhu 'anhu:

النَّاسُ مِنْ جِهَةِ التَّمَثَّلِ أَكْفَاءُ

أَبُوهُمْ آدُمُ وَالْأُمُّ حَوَاءُ

فَإِنْ يَكُنْ لَّهُمْ مِنْ أَصْلِهِمْ شَرَفٌ

فُلَّاخِرُوْنَ بِهِ فَالْطَّيْنُ وَالْمَاءُ

[374b]

¹⁹ Paragrafin devamı [375b] nolu varagın başına yazılmıştır.

الجاهل جسور

El-cāhilü cesūrun

Ya 'nī cāhil olan kimse elbetde cesūr olur umūr-ı dīnde cehāleti münāsebetiyle cesāreti ziyāde olur ve evāmirden nevāhīyi tefrīk idemediği ecilden her emrūn ilerüsine gider.

Cehl değil midir iden ālemi

Zīr ü zeber ḥār u beter ādemi

Cehl ile cahil olur elbet cesūr

Herbir umurunda olur pür ḫusūr

Kesb-i kemāl itmeği ḫıl ārzū

Olma şakın cahil ü nā-pāk ḫū

الجزاء من جنس العمل

El-cezā' u min cinsi'l-'amel

Cezā' cins-i 'amelindendür. Ya 'nī insān her ne fi 'lde bulunur ise 'ayniyla cezāsını görse gerekdir.

اکرم نیک می کنی یابد

نیک و بد هر که می کند یابد

الجاهل عدو الله

El-cāhilü 'aduvu'llāh

Ya 'nī cāhil olan kimse düşmen-i Ḥudā'dur zīrā cehāleti sebebiyle leyl ü nehār kār u bārī ḥaṭādur. Niteki 'ālimiñ fisķı cāhiliñ 'ibādetinden evvelādur.

هر که بزندان جهالت گمست

هست گدا ور چه زرش صد خمست

مرد که از علم توانکر بود

كى نظرش بىزىر و كوھر شود

أجراً الناس على الأسد أكثرهم له رؤية

Ecre' u'n-nāsi 'ale'l-esedi ekşeruhum lehü rü' yeten

Ya 'nī nāsīñ arslana ziyāde hucūm ideni arslanı çok görüp ülfet idendür. Bu meşel mu'tād eylediği nesneden һavf ve һaşyet eylemeyen kimse hakkında Ԁarb ve īrād olunur.
[375a]

الجاهل الجاه مقرون بطالعه

El-cāhilü'l-cāhi makrūnun bi-ṭāli'ihi

Bu müşra' şā'irin işbu eş'ärında mezkürdür:

ان الزمان بأهل فضل ذواحن
يومهم مهنا كالليل في الظلم
فهل ترى عالماً دهرنا فتحت
من غمضها عينه الأعلى ألم
والجاهل الجاه مقرون بطالعه
ان النعيم يرى في طالع النعم
فافطن لسر خفي دق مأخذة
نيالبه ذو الذكا والفهم من أمم

Bu şî're muvâfiğ olarak şā'ir-i meşhûr Ebû Temâm dimişdür:

ينال الفتى من عيشه وهو جاھل
و يُكْدِي الفتى في دهره وهو عالم
ولو كانت الأرزاق تجري على الحجا
هَلْكَنْ إِذَا مِنْ جَهَنَّمَ الْبَهَائِمُ

Ve şu'arâ-yı Rûm'dan bir zât dahî dehrden şikâyet tarîkiyle işbu şî'ri inşâd eylemişdür:

Alur bir ehl-i diliñ māye-i ma‘ışetini
İder bir eblehiñ iftārına behā-yı recül
Bunā dā’ir ākāvīl kütüb-i edebiyyede mestūr olmgla burada bu ķadarla iktifā
olundi fe-te’emmül.

الجاهل يفتخر بالحظ لا بالخط

El-cāhilü yeftehiru bi'l-hazzi lā bi'l-haṭṭi

Ya‘nī cāhil olan kimse peyderpey tevārud iden hażż u naşib ile iftiħār eyler yoħsa
haṭṭ u hüner ile deģildür. Binā’en ‘aleyh şā’ir işbu şī’rinde īrād eylemişdür.

ولا تحسبو أن حسن الخط ينفعني
ولا سخاوت كف الحاتم الطائي
بل إنما أنا محتاج لواحدة
لنقل نقطة الخاء للطائي

Pes haṭṭ kelimesiniñ evvel ḥarfi olan hażż üzerindeki olan nokta ḥarf-i şanī olan
ṭā’ üzerine nakl olunursa hażż olur naşib ma‘nāsına elbette hüsn-i haṭdan fā’idelidür.
Intehā. [375b]

اجلس حيث يؤخذ بيده وثبت ولا حيث يؤخذ برجلك وثجر

İclis һaysu yu'һazu bi-yedike ve tüberru velā һayṣu yū'һazu bi-riclik ve tūcerru

Ya‘nī bir meclise dāhil olduğuñ vakit tevāzu’ idüp şol mahall ü mekānda kā’id ol
ki orada bulunan ķadr-şināslar elinden tutup ikrām ve iħtirām ile zātina lāyik makām u
mahalle iş‘ād ideler. Ve şol yerde küstahlık idüp oturma ki ayağından tutup ḥakāretle
oradan tenzil itmeyeler. Çünkü erbāb-ı kemāl kā’id-i şaff-ı ni‘al olsa dahi tarfī’ olunur
ve bī-hüner olan kimse libās-ı müste‘ār-ı nā-cesbāne iğtirāren bālā-nişān-i şandalī-i
pendār olsa yine tefcī’ ķılınur niteki şā’ir dimiṣdür:

بعثت هر آنکو فروتر نشست
بخواری نيفيد زبالا به پست

بجای بر زکان دلیری مکن
 جو سر پنچه ات نیست شیری مکن
 تقاوت کند هر کز آب زلال
 کرش کوزه زرین بود پاسفال
 خرد باید اندر سر مرد و مغز
 نباید مرا چون تو دستار نغز
 کس از سر بزرگی نباشد به چیز
 کدو سر بزر کست بی مغز تیز
 بقدر هنر جست باید محل
 بلندی و نخسی مکن چون زخل
 تواضع ترا سر بلندی دهد
 زروی شرف ارجمندی دهد

[376a]

جمال المرء في طي لسانه لا في طليانه

Cemālü'l-mer'i fī ṭayyi lisānihi lā fī ṭaylesānihi

Ya 'nī insāniñ cemāli ṭyy-i lisānı ile hāşıl olur yoħsā ṭaylesān ile deģildür. Nitiki şā'ır dimišdür:

جمال المرء الا في الطيلسان

ولكن ذاك في طي اللسان

ṭayy-i lisān ile hāşıl olan cemāl ṭaylesān ile olmaz. Eğer ṭaylesān zāhiri tezyīn eylemiş olsa bile be-heme hāl ṭayy-i lisān bātını teħallī ider.

جمال شخص نه حسن است وزلف وعارض وحال

هزار نكته درین کار وبار دلداریست

Ya 'nī insānin cemāli hüsн ü zülf ü 'arız u hāl ile deģildür. Dildārlık kār u bārında niçe niçe nūkteler vardur ki ez cümle biri herze ve hezeyānden ve kizb ü dūrūğdan ve

iftirā vu sū’-i kelāmdan ve ḡiybet ü nemīmeden ve bunlara mumāṣil aḵvāl-i fazīḥadan lisānını ḥifż eylemkür. Niteki şā’ir dimiştir:

هر که حفظ ایتدی فم و فرجنی فی کل زمان

ابنیا فخری اکا جنت ایجون اولدی ضمان

جَدْ وَ لَا تَمْنَنْ فَانِ الْفَائِدَةُ إِلَيْكَ عَادَةٌ

Cidd ve lā temnün fe’inne’l-fā’idete ileyke ‘ā’idetün

Ya ‘nī sa’y eyle ve minnet eyleme ki eylediğin eyüligin fā’idesiñ bir cezvā ‘Amr Zeyd’e ‘ā’id ise de küllisi kendü nefsine rāci’dür dimek mevkī’inde bu kelām īrād olunur.

جهلک اشد لک من فقرک

Cehlüke eşeddü leke min fakrike

Meşelā bir ādemiñ hem cehli ve hem de fakrı olmuş olsa bunun ḫangısı eşedd olduğu añaşmak murād olunursa be-heme ḥāl cehl faķrdan eşeddür zīrā erbāb-ı kemāl her ne şüretle olur ise olsun mehmā emkene ta’ayyüş ider ve ihtiṭmāl ki giderek tūvāngerandan olur ammā cāhil fi’l-meşel ḫārūn gibi [376b] ḡanī olsa cehli sebebiyle māl anda ḫarār-gīr olmayup gider bil-āħare dūçār-ı faķr u fāka olur bu cihetle seniñ faķrindan eşeddür diyecek maħalde kelām-ı merkūm īrād olunur.

الجَدْ وَسِيلَةُ الْجَدِّ

El-ceddü vesīletü’l-ciddi

Ya ‘nī cādde-i cedd ü cehd sālki ser-menzil-i murāda vāṣil olur diyecek maħalde bu meşel īrād olunur.

جهل يعولني خير من عقل اعوله

Cehlün ye 'ülunī ḥayrun min 'akli a 'uluhu

Mu'eddā-yı mesel beni idāre ve ia'se iden cehl benim idāre ideceğim ve geçindireceğim 'aklıdan a'lā ve ḥayırludur. Ya'nī cehl naşıl olsa şāhibini idāre ider ammā 'aklı şāhibi idāre itimek lāzım gelür niteki şā'ir dimiştir:

جاھلن را بینم اندر نعمت وناز وشکوه

نیز من يا جاھل ودیوانه بودم کاشکی

Zīrā 'aklı ve dāniş şāhibleri hemîşe 'akıllarını hüsn ü idāreye sa'y ve gūşış eylerler yine nā'il-i āmāl olamazlar ammā cāhil olanları da'imā cehli idāre ve i'aşe eyler bu taķdīrce 'aklı u dāniş ādeme gūyā vebāldur niteki şā'ir dimiştir:

و بال من امد همه دانش من

جوروبا هرا موي طاو سرا بر

هنر عيب من شد وكرنه سر مرا

نه از خاك بلكه از كهر بودي افسر

جاء بالدنيا يسوقها

Cā'e bi'd-dünyā yesūkuhā

Ya'nī dünyayı sevk iderek geldi dimekdir ki ḥarīş pīş-i dünyādan devān iderek geldi diyecek yerde ḍarb ve īrād olunur.

جاء العياثُ فَلَوْيِ بِالْأَسَانِيدِ

Cā'e'l iyānu fe-elvā bi'l-esānid

[377a] 'İyān olan nesne geldi esānīdi ya'nī isnādātı mahv eyledi diyecek yerde bu mesel ḍarb ve īrād olunur. hâkkiñ ẓāhir olup bāṭılı mahv eylediği gibi.

الْجَمْلُ فِي شُنْعِ وَالْجَمَالُ فِي شُنْعِ

El-cemelü fī şey'in ve'l-cemmälü fī şey'in

Ya'nī deve bir şeyde ve deveci bir şeyde hāşılı devenüñ fikri ve yāhud һidmeti başka ve cemmälüñ 'aklı ve yaħūd һidmeti başka ya'nī herkesiñ қabiliyetine göre bir һidmeti vardür diyecek yerde bu meşel ḍarb olunur.

الْجَدِيَّةُ رَبْحٌ بِلَا رَأْسٍ مَالٍ

El-cedīyetü ribħun bilā re'si mālin

Ḩüsni aħlāk re's-mālsiz bir ticāretdür ya'nī aħlākı güzel olanlar her bār temettu' iderler diyecek maħalde kelām-1 merķum īrād olunur.

اجْلِسْ حَيْثُ تُجْلِسْ

İclis haysu tüclesü

Ya'nī bir meclise dāhil olduğuñ zamāna nereye otur diler ise oraya otur gerek şadr-1 encümen-i ricāl ve ister ise şaff-1 ni'äl olsun meşelā bir ādem hadd-i zātında erbāb-1 kemālden olmağla bir meclise dāhil olsa orada bulunanlar onuñ қadarını terfi' içün şadr-1 meclisde murabba'-nişin olmasını teklīf eyleseler de ol ādem tevāzu'an estaғfiru'llāh diyerek kā'id-i mezbele-i şaff-1 ni'äl olsa bu şive-i nā-becā ol kimsenin za'f-1 'aklına dāl olur muvāfiķ-1 'aklı u edeb meclisde gösterilen maħalle oturmağıdan 'ibāretdür.

أَجْلِسْتَ عِنْدِي فَاتَّكِئْ

Ucliste 'indī fe'ttekī

Ya'nī ben bir kimseye buyur yanına otur didim hālbuki o kimse geldi fakat oturmadı yatdı [377b] ya'nī yanı ve pehlüsü üzre ittikā' eyledi. Bu meşel қazı қoz anlayan kimse һakkında ḍarb olunur.

الْجَرَارُ لَا تُشْتَرِى أَوْ تُنْلَطِمَ

El-cirāru lā tüsterā ev tülṭam

ما جاء على أفعى من هذا الباب

أَجْبَنْ مِنَ الْمَنْزُوفِ ضَرِطًا

Ecbenü mine'l-menzüfi ḥariṭan

Bu meşelin aşlı budur ki bir niçe tūl hātūnlar var idi içlerinden birini bir gün bir ademe tezvīc eylediler ol ādemeniñ dā'ima şabāh vaqtinde h̄āb-ı 'ādeti olmağıla hātūnlar oña şabūh getürüp uyandırıldılarında ḥarīf kāşkī beni düşmen žuhūr eyledi deyü cenc içün bīdār eyleseñiz idi deyü 'arz-ı şecā'at ider idi. Ḥarīfiñ bu iddi 'āsimi istimā' idenler bu ādem bahādīra beñzer bunı bir def'a imtiḥān idelim didiler. Pes bir şabāh vaqtinde 'ale'l-'āde gelüp mezbürü bidār itdiklerinde yine kelām-ı ūlā īrād idüp kiyāma mübāşeret eylemkle na'am hāzihi navāşı'i'l-heyel (نعم هذه نواصي الخيل) didiklerinde ḥarīf el-heyel el-heyel diyerek zarṭa-keşān vādī-i 'ademe pūyān oldu

Misra²⁰:

Zihī cesūr u bahādīr zihī şecī' u dilīr

Ebū 'Ubyed ḳavlince aşlı-ı meşel budur ki nisve-i 'Arab'dan beyne'l-'Arab hüsün ü cemāl ile meşhure bir hātūn var idi ki ismi Daḥtenūs olup Laḳīt bin Zerāre'niñ kızı olmağıla zevcine 'Amr bin 'Amr didiler idi. Ḥikāyet eylerler ki mezbüre Daḥtenūs'uñ zevci 'Amr zamān-dīde bir iħtiyār-ı cevr-keşīde bir ebraş-ı rūzgār olmağıla bir gün ba'ži letā'if-i şeyħāneden şoñra seyr-i 'ālem-i menām eylemek ķasdıyla başını Daḥtenūs'uñ hücrine ya'nī dizine vaz' ile h̄āba vardı hālbuki merķūm henüz beyne'n-nā'im ve'l-yakazān iken mezbüre merķumuñ başında olan şacları şāne-i engüştyle temşīt eyler idi bu hālde ķazārā merķumuñ āğzından bir miķdār lu'āb Daḥtenūs'un zānūsuna doğru rīzān oldu [378a] mezbüre bu hāli görüp istikrāh ile berāber tevakkuf eyledi 'Amr mezbūreniñ öf didiğini bi'l-istimā' h̄ābdan bīdār olup ey Daḥtenūs mādām ki benden istikrāh eylediñ ister misin seni iṭlāk ideyim didikde Daḥtenūs edā-yı cevāb-ı na'am eylediği gibi

²⁰ "Misra" kelimesi metinde ayın (خ) kısaltması ile yazılmıştır.

mezbür ‘Amr bilā tevak्कuf Dahtenūs’un mes’ülünü infâz eylesdi. Ba‘dehü mezbüreyi Benī Zerâre’den cemîl ve cesîm bir kimse taht-ı uhbûle-i tezevvüçüne idhâl itdi ammâ rüvâttan Muhammed bin İhabîb kavlince mezbüreyi ‘Amîr bin ‘Ammâret ibn Ma‘bed bin Zerâre zîr-i duvâc-ı izdivâca aldı. Râvî eydür bunuñ arasından zamân-ı ķalîl mûrûr eyledikden şoñra Benî Bekr bin Dâremî iğâra ki Dahtenûs bu қabîleden olan ‘Amîr’ın zevcesi idi ķavm-ı mezbûrun hîn-i iğârasında ‘Amîr h̄âbda olmağıñ Dahtenûs belki ‘Amîr-i dilîr şavlet-i şîrâne ile iğâra idenleri def’ ider za‘miyla zevci ‘Amîr’i hâbdan bîdâr eyledikde ‘Amîr bir ҳayr mâdde žîmnâda bîdâr iderler ʐann idüp sū’âl eyledikde Dahtenûs keyfiyeti beyân idince bi-çâre ‘Amîr’iñ tahbîk? eyleyerek murğ-ı rûhi hîbâle-i vücûddan pervâz eylesdi ba‘dehü ‘Arab aña menzûf tesmiye eylediler. Rivâyet iderler ki қabîle-i Bekr Dahtenûs’ı ahz ve esîr eyleyüp giderlerken қabîlesi ҳalkı âgâh ϳuşûşan zevç-i sâbîkî ‘Amr bin ‘Amr mezbüreyi taleb қâşdıyla rû-be-râh oldı ve mezbûr қabîle ҳalkına irişup Dahtenûs’ün reddini irâde eyledikde ķavm bundan ibâ ve imtinâ‘ eylediler. Vârid olmuşdur ki mezbûr ‘Amr bin ‘Amr kemâl-i şeyhûhatla beraber mertlik sâ‘idini teşmîr ve hemân sell-i seyf iderek üzerlerine hucûm ve ‘uzemâ-yı ķavmden üç neferi ma‘dûm ve tu‘me-i şîr-i şemşîr iderek mezbüreyi h̄âh u nâ h̄âh ellerinden aldı ve esnâ-yı‘ avdetde mezbüreye hîtâben işbu şî‘ri inşâd eylesdi:

خليلِك وَجَدَتْ خِيرَا

أَلْعَظَمُ فِي شَهَادَةِ أَبِيرَا

[أُمُّ الشَّدِيدِ لِلْعَدَادِ ضِيرَا]

أُمُّ الْذِي يَأْتِيُ الْعَدُو سِيرَا

[378b] Ya‘nî ey Dahtenûs ķangı ҳalîlini ҳayırlı bulduñ fişesi ya‘nî cimâ‘i keşîr yâħud ālet-i recüliyesiniñ başı ve altı büyük olanı mı yoħsa düşmenüñ arkasından seyr ve ‘adû eylemiş kimseyi mi eğer baňa dost olan şâhib-i fişe ve eyr olan dir iseñ o ҳavfinden nâşî taðarruṭ eyleyerek fevt olmuşdur diyerek bir tâkim tevbîħât ile mezbüreyi қabîlesine i‘āde ve ircâ‘ ve onlara teslîm eylemişdir. Ammâ ba‘žilar böyle zu‘m eylediler ki ‘Arab’dan iki kimse bir beyâbâna ‘azîmet eyledikleri esnâda karşularında bir şecer-i sevâdı nümâyân olmâyla birisi refîķine yâħu şu görünen sevâd ħarâmîlerdür bize müterâşşid olurlar didi ol birisi ҳayır ‘uşredür ya‘nî şecer-i ‘uşer didikde mezbûr kemâl-i ҳavfindan ‘uşereniñ zamesini ҳoşça idrâk idemeyüp ‘aşere ya‘nî on neferdür dimek fehm eylemekle iki ādem on ħarâmîye ne günâ muķâvemet idebiliyor deyü ҳavfindan ḫartalayarak kencişîñ (كنچشك)? rûhi ăsiyâni- vücûdundan tayerân eylemişdir.

Bu cihetle menzūf darıta ile tesmīye olunmuşdur. Ammā ba‘zılar bu meşeliñ mervidinde vech-i āhar beyān idüp didiler ki ‘Arab’dan Lüceym bin Sa‘b bin ‘Ali bin Bekir bin Vā’ il nām kimseniñ taht-ı izdivācında kabīle-i ‘Anze bin Esed bin Rabī‘adan bir hātūn var idi ismi Ḥazām bintü'l-‘Atīk bin Eslem bin Yezker bin ‘Anze bin Esed bin Rabī‘a olup meşimesinden ‘Acel bin Lüceym ve Evķış bin Lüceym nām iki cenīn kehvāre-i vücūda ķademnihāde olmuşlar idi bir müddet şoñra mezbūr Lüceym Ḥazām üzerine tekrār te’ehhül kaşd eyleyüp Safiyet bint Kāhil bin Esed bin Huzeyme’yi āverde-i firāş-ı izdivāc eylemekle andan dahı Ḥanīfe bin Lüceym mehd-i ‘ālemde kımāt-bend-i vücūd olmuş idi ba‘dehü Ḥazām ile Ṣafīye beyninde münāza‘a vāki‘ olduñda Lüceym işbu beyti inşād eylemekle beyne'l-‘Arab mesel olmuşdur:

إِذَا قَالَتْ حَدَّامٌ فَصَدِّقُوهَا

فَإِنَّ الْوَوْلَ مَا قَالَتْ حَدَّامٍ

Rivāyet iderler ki ‘Acel bin Lüceym Māşeriyyet binti Nehr bin Bedr bin Bekir bin Vā’ il nām bir hātūnı [379a] zır-i lihāfe-i firāşına getürmiş idi faķat hātūn mezbūruñ zevç-i ülā Aḥrez bin ‘Avnū’l-‘Abdī olup bir māddeden ṭolayı mezbüre ıtlāk eylemiş idi hālbuki mezbüre merķūmdan hāmile olmağın ketm-i ḥaml eyleyüp zevç-i şānī olan ‘Acel bin Lüceym’e keşf-i mā fi'l-baṭn eylemesiyle berāber şūret-i kitmānda tutulmasını dahı ricā’ eylemiş idi ‘Acel dahı bu sırrı muhafaza-ı vicdānında hīfż eyledi pes mezbüreden bir müddet şoñra bir ḡulām vücūda geldi mezbūruñ ismini Sa‘dā tesmiye eyledi bunuñ arasından zamān mürür iderek vakṭā ki mezbūr Sa‘dā-i bernā oldı ‘Acel merķūmuñ pederi Aḥrez ibn ‘Avn’e virmek üzere bir gün alup götürdü bu esnāda Ḥanīfe bin Lüceym seferden gelüp birāderiniñ diġer evlādına mülākī olduğu esnāde içlerinde Sa‘dā’yı görmemekle sū’al-i keyfiyet eyledi çocukların ey ‘am āni pedermiz ‘Acel aşıl kendü pederi olan Aḥrez’e virmek üzere aldı gitdi didiklerinde Ḥanīfe hiddet idüp hemān ‘akabince revān olduysa da esnā-yı rāhda gördü ki ‘Acel Sa‘dā’yı pederine teslīm eylemiş gelür Ḥanīfe ‘itāb-künān ya عشمة و هل للغلام اب غيرك ما صنعت يا ya‘nī ey şeyh-i mehzūl ve miskīn ve fānī ne işledin Sa‘dānīñ senden ġayri pederi var mīdur diyüp ‘Acl’iñ diġer çocukların cem’ ile Sa‘adā’yı taħlīs eylemek üçün Aḥrez cānibine ‘aṭf-ı ‘inān eyledi. hīn-i muvāsaletinde gördü ki Sa‘dā pederi Aḥrez ile zānū-be-zānū oturmuş muṣāḥabet eyler ve karşılıklarında dahı bir ḡulām kā’imən turur hemān Ḥanīfe ķitāle mübāşeretle ḡulāmı mahzūl eyledi Aḥrez bu hāli görüp sebebini anladıkda oğluna hītāben يابني لا اباك ابن بوك، الذي يشرب من تعيني على حنيفة didikde merķūm iżħār-ı fükū‘ eyledi pes Aḥrer

صَنْبُور حَكْمٌ dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olmuşdur. Ba' dehü Hanīfe Ahrez'i seyf ile cezm eyleyüp binā'en 'aleyhi 'Arab aña cezīme tesmīye eylediler ve Ahrez dahı Hanīfe'yi ayağından ḍarb [379b] ve ḥatf eylemkle aña dahı Hanīfe didiler yohsa merkūmuñ aşıl ismi Uṣāl bin Lüceym idi ve ba'żilar Ahrez'e Ahzen bin 'Avf dimişlerdir. Rāvī edür bu muḍārebe hengāmində Ahrez'in maḥzūl olan ǵulāmı Ahrez'e iṣābet eyleyen cerīhayı gördükde kemāl-i ḥavfindan taḍarruṭ-künān meğāk-ı helāka ilkā-yı cāna eyledi. Hanīfe bu ḥāli görüp ضرطاً هذا هو منزوف dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel oldu. Pes Hanīfe Sa'dā'yı ahz eyleyüp 'Acel cānibine 'avdet eylediği için Sa'dā 'Acle nisbet olunmuşdur. Ba'żilar manzūf kelb ile kedi beyninde 'alā ǵavlin zi'b ile kelb arasında bir cānverdür birisi kendüsine ḥaykırdıkda ḍaraṭ eyler olmgla ziyāde cebān olan kimse ḥakkında meşel-i mezbür ḍarb ve īrād olunur.

أَجْرًا مِنْ ذُبَابٍ

Ecre'u min zubābin

“Ez-zubāb” Fārisī’de mekes ve Türkīde sinek didikleri ḥayvāndur cür’eti ḍarb-ı meşel olmuşdur zīrā kemāl-i cür’etinden mülūkuñ enfine ve esedüñ cefnine best-i cenāh-1 cesāret eyler.

أَجْرًا مِنْ فَارسٍ خَصَافٍ

Ecre'u min fārisi ḥaṣafī

Fāris-i ḥaṣaf kabīle-i Gassān'dan bir recülüñ ismidür ki zamānında ecben-i nās olmgla bir ḥarbgāhda bulundığı esnāda ehl-i mesāffiñ en nihāyetinde turur ve tevakķuf eyler idi ve feresüñ ismine ḥaṣaf dirler idi sebebi budur ki yürümekde sur'at idemez idi binā'en 'aleyh merkūm herkeşin arkasında onuñ içün ǵā'im olurdi ki şayed bulunduğu ṭarafda bir hezīmet vāki‘ olacak olur ise cümleden muķaddem firār itmiş ola ve cānını mevkif-ı selāmete iletmiş buluna. Hikāyet iderler ki merkūm yine bir gün 'ale'l-'āde bir ma'rekede bulunup turur idi bağteten turdiği yerde önüne bir sehm gelüp ḥalide oldukça şoñra ihtiyāza [380a] ya'nī ḥareket eylemeğe başladı ḥarīf bu sehmüñ yere şaplanup ihtiyāzında elbete bir ḥikmet vardür zu'mıyla esbinden nāzil olup gördü ki mezbür sehm bir yerbü'uñ ǵahrına ḥalide olmağla yerbü' ḥareket eyledikce sehm dahı

hareket ider ḥarīf ol mevzi‘ de bu ḥāli gördükde dimekle kelāmi beyne'l-'Arab meşel olmuşdur. Çünkü mevt muğarrer olmyla kimse andan firāra mecāl bulamaz ve dām menündan kimse taḥlīṣ-i girībān-ı cān idemez niteki dimişlerdür:

وَاعْلَمُ بِأَنَّ الْمَنْوَنَ جَائِلٌ

وَقُدْ أَدَرَثْ عَلَى الْوَرَى دَارَا

وَأَقْسَمَتْ لَا تَرَالْ قَانِصَةً

مَا كَرَّ غَصْرُ الْمَحِبِي وَمَا دَارَا

فَكِيفَ تُرْجِي النَّجَاهَ مِنْ شَرِكِ

لَمْ يُنْجِيْ مَنْهُ كَسْرِي وَلَا دَارَا

Şayān-ı dikkat bu tīri remy eyleyan rāmī kim bilür ki kimi hedef ve āmāc eylemiş idi onlardan tacāvüz ve mağşaddan taħallūf eyleyüp feyāfi-i vesī‘asında keyfe mā yeşā’ meşy ü hareket eyleyen yerbū‘a teşādūf eylemesidür niteki lā mevte illā bi'l-ecel vārid olmuşdur ba'dehü mezbür Fāris-i Ḥaṣaf bu ma'nā-yı te'emmül eyleyüp ķangı ma'rekede bulunsa herkese taqaddüm eyler ve pīş-rū olmyla be's ve şiddet cihetinden eşedd-i nās olduğunu rüvātdan Muḥammned bin Habīb hikāyet eylemişdir. Ammā ibnū'l-'Arābī қavlince aşl-ı meşel budur ki mülük-ı Fürs'den bir melikiñ 'askeri çeng ve beykār қasdıyla Fāris-i Ḥaṣaf 'askeri üzerine gitmişler idi onlar ʐann u қiyās iderler idi ki ol melikiñ 'askeri қaṭ'an nişane-i nişābe-i mevt olmazlar bu esnāda Fāris-i Ḥaṣaf onlardan birini naşilsa қatl idüp aşħābına rucū‘ eyledi ve didi ki ey қavm āgāh oluñ ki sizin zu'muñuz bāṭıldur ki bu 'askere mevt olmaz deyü i'tikād itmişsiñiz ḥālbuki ben onlardan birini şimdi 'ale'l-'āde қatl ve i'dām eyledim didikde 'asker-i Fāris-i Ḥaṣaf'a ғayret ü şecā'at müstevlī olup melik 'askeri üzerine [380b] bi'l-muhāceme ғālib olup 'asker-i meliki perişān ve bir ҳaylisini қatl ve i'dām eyledilr ba'dehü 'Arablar Fāris-i Ḥaṣaf'ı cür' etde meşel eylemişlerdir. İbn Düreyd қavlince dād-ı mu'ceme ile Ḥaḍaf olmakdur ki bir feresüñ ismidür ki meşhür olan fürsān-ı 'Arab'dan yalñız bir kimse oña süvār olur idi faķaṭ ғayriler şād-ı mu'ceme ile rivāyet eylemişlerdir ve Cevherī bir ayğırını ismidür dimişdür.

أَجْرًا مِنْ خَاصِي خَصَافٍ

Ecre'u min hāṣī ḥaṣāf

“Haṣāf” Sumeyr bin Rabi'a el-Bāhilī nâm kimseniñ bir şedīdū's-şekime aygır atınıñ ismidür ve Bekr bin Vā'il kabilesinden Ḥamel bin Zeyd bin ‘Avf nâm kimseniñ başka bir aygırı ismidür bu ḫavl ebu'n-Nedā aḳvālindendür aṣl-ı meşel budur ki merkūm umerā-yı ‘Arab'dan Muṇzir bin İmrū'u'l-ḳays tarafından gelüp mersūm aygırını zāt ve zamānı emīr-i merkūmūn ma'lūmı olmağla dölünü almak içün mezbürden taleb eyledikde dīnnet eylemekle emir-i merkūmūn huzūrunda aygırı eneyüp iğdiç eyledi. Bu cür'etinden nāṣī beyne'l-'Arab hāṣī-i Haṣāf ile mülakķab ve “Ecre'u min hāṣī ḥaṣāf” ḫarb-ı meşel olmuşdur. Ammā ba'żilar hāṣī-i Haṣāf Hamel bin Yezīd bin Zūhel bin Sa'lebe'dür didiler ki huzūr-ı melikde ḥaṣāfi ḥaṣiy eylemişdür niteki şā'ir dimiṣdür

تَاللَّهِ لُؤْ الْقَى خَصَافٍ عَشِيَّةً

لَكُنْثُ عَلَى الْأَمْلَاكِ فَارسَ أَسْأَمَا

Ey fāris-i meş'ūm.

أَجْرًا مِنَ الْمَاشِي بِتَرْجِ

Ecre'u' mine'l-māṣī bi-terc

“Terc” me'sede ma'nāsinadur ki arslanı kesīr olan mahalle dinür. ‘Arab'dan bir kimse kemāl-i cür'etinden nāṣī her bār arslanlarıñ olduğu mahalde geşt ü güzār eyleyüp onları şayd eylemek mu'tādı olmağla māṣī bi-terc lağabıyla mülakķab olup ba'dehü “Ecre'u' mine'l-māṣī bi-terc” [381a] beyne'l-'Arab meşel olmuşdur.

أَجْرًا مِنْ خَاصِي الْأَسِدِ

Ecre'u min hāṣī'l-esed

Ekāzīb-i ‘Arab'dan olmağ üzere aṣl-ı meşel budur ki ḥarrāşın biri bādiyede zirā'at ve ḥarāşat eyler ekin bir arslan çıka gelüp karşısında turdu ve ḥarīfe ḥīṭāb idüp ما الذي ذلل لك هذا الثور حتى بطريقك ya'nī bu cift sūrmekde olduğuñ öküze ne eyledin ki ḥattā saña muṭī' olup enbār-ı meşakķatine gerden-bestə-i itā'at olmuşdur didikde ḥarīf-i ḥāris

cevābında ben onı ekdic eyledim binā’en ‘aleyh baña rām ü muṭī’ oldı didi. Esed, “veme’l-ḥaṣā’u” ya‘nī ekdic ne dimekdür baña bildür nefsimde tecrübe ideyim diyüp mezkür esed ḥarīfe muṭī’ oldı ḥarrāṣ daḥi esedi tutup şüret ve şākda şedd-i ḳavī ile şedd ya‘nī muḥkem bend eyleyüp ḥayvānāt-ı sā’ireyi ekdic eyledikleri gibi ekdic eyledi ba‘dehū “ecre’u min ḥāṣi’l-esed” beyne’l-‘Arab meşel olup ziyāde cür’etlü kimse ḥakkında ḫarb olunur oldı.

اجْرًا مِنْ ذُو الْاَسْد

Ecre’u min zū’l-esed

“Zū’l-esed” bir recül lağabidur ve ba‘žılara göre Loqmān-ı ‘Adīn’iñ birāderi olacağdur ki merķūm ziyāde cür’etlü olmağla hemiše yanında arslan gezdirür idi binā’en ‘aleyyhi ziyāde cür’etlü olan kimse ḥakkında اجْرًا مِنْ ذُو الْاَسْد meşel olmuşdur. Ve ba‘žılara göre zū’l-esed bir şahış-ı cerī lağabidur ki zikr olundığı vechile yanında arslan gezdirüp bir ḫarb peykāra gitdikce oña süvar olmğla düşmen ‘askerī üzerine hucūm per-ḥāṣ eyler idi ki ekāzib-i ‘Arab’dandur.

أَجْرَى مِنَ الْأَيْمَمِينَ

Ecrā mine’l-eyhemeyn

[381b] Bu meşel اجْرى مِنَ الْأَيْمَمِانِ ‘unvāniyla daḥi zikr ve īrād olnur el-eyhemān ve “el-eyhemeyn” teşniye bünyesiyle ‘inde ehli’l-bādiye seyl şuyuyla esrimiş adamcıl deveye ıtlāk olunur ve ‘inde’l-ḥażıra ya‘nī ehl-i emşār ‘indinde seyl şuyuyla yangına ıtlāk olunur. Yuķālu: اعوذ بالله من الایهمين أي السيل والجمل هائق الصئول عند اهل البادية والسيل والحريق: Und الحاضرة ويقال أيضاً أجرى من السيل تحت الليل

أَجْوَدُ مِنْ حَاتِمٍ

Ecedü min ḥātim

Ḥātim bin ‘Abdalluh bin Sa‘d bin el-Ḥaṣrec et-Tā’ī cevād şūcā’ şā’ir ve mużaffer bir kimsedür ki muķātele eylediği zamān ḡālib ve iğtināmı esnāda nāhib ve sū’āl idenlere vāhib olup Ḳidāḥ ile ḫarb eylediği vakıt sebḳat ve isrāyı ıtlāka müsāra’at eyler idi ve

künyesi Ebū Seffān ve Ebū ‘Adī olup zamān-ı cāhiliyetde žuhūr iden üç nefer-i eshiyādan biridür ki diğeri Herim bin Seffān ve Ka‘b bin Māme’dir lākin eşherī Hātim’dir ve Hātim müvelidini ‘Aliyyhi’es-selāma yetişüp kable’l-meb’as vefat eylemişdir. Dāstānı keşir ve herkes ‘indinde meşhürdür mü’ellif ‘aliyyhi’r-rahme rivāyet eyler ki mezbür Hātim bir şehr-i haramda bir hācet talebi zımmnında olduğu mahalden nehzat ve hareket eyleyüp giderek arz-ı ‘Anze’ye vāşıl oldu esnā-yı geşt ü güzārda sem ‘ine bir nidā’ irişdi ki أبا سفانه اکلني الاسار والقمل der idi ya ‘nī beni esāret ü supuş ta ‘bīr olunur hayvān ekl eyledi deyü şikāyet ve taħlīşini istid’ā eyledi Hātim esir-i mezbüre takarrub eyleyüp görüdi ki kendü қabilesinden bir kimsedür te’essuf-künān ey kimse ben şimdī kendü memleketimde değilim ve seni bunlardan [381a] iştirāya kāfi māl yanımıda mevcūd değildir. Ma‘a-mā-fih beni mencā’ ve melce’ itibāz eyledin bendahı ber-mukteżā-yı müruvvet bu dā’-i ‘udālīn çāresini taħarrī eylerim deyüp

مشکلی نیست اسان نشود

مرد بایدکه هر اسان نشود

terānesiyle ‘Anzeyle gitdi ve esir-i mezbürü bir bedel muķabilinde onlardan aldı ve sebīlini taħliye itdürdi faqat şol şart eyle ki memleketine vardıkdan şoñra ākçesini gönderde ve ol zamāna degen esir-i mezbür onlar ‘indinde merhūn ola pes Hātim mağşūdi terk ile şedd-i riħal ile ‘avdet ve esir-i mezbürüñ behāsını ırsāle mübāderet eylemişdir.

کرم ورزد آن سر که مغزی در اوست

که دون همانند بی مغز و پوست

کسی نیک بیند به هر دو سرای

که نیکی رساند به خلق خدای

ندنديکه در راه بابند کيش

چه کفت ان شتربان بفرزنند خویش

بخور توشه بامردم نیک مرد

که ایشان تنها نخواهند خورد

yine mü’ellif ‘aliyyhi’r-rahme

زحاتم بدین نکته راضی مشو

Müeddâsına hikâyet ve Hâtım'în hâtûnî Mâviyye'den rivâyet eyler ki bir sene kabîle-i Hâtım'de ifrât-ı ķahî u ġalâ vâki‘ olup me’kûlât nâ-yâb olduğından herkes eşedd-i şüretle derd-i cû‘a giriftâr olmuş idi Mâviyye eydür ol eṣnâda ben fart-ı gürisñiden bitüvân u tâb iken evlâdîm ‘Abdalluh ve ‘Adî ve Seffân'e dahî şiddet-i cû‘dan feryâda başladılar. Bu hînde Hâtım mezbûrları bir tâkîm va‘d-ı dûrûg-âmîz ile firîfte eyledi vakta ki mezbûrlar taħayyül-i va‘d birle nâ‘im oldular ol hengâmada Hâtım benimle muşâhabet iderken nişfî‘l-leyl ķarîb verâ‘-î ħebâ‘ dan bir şâhîş zuhûr idüp يا أبا سفانة أتىتك صبيانك [382b] من عند صبيحة جياع gelürüm. Zîrâ evlâdîm cû‘dan rütbe-i helak-resîde olmuşdur didikde Hâtım gördüğü bu şâhîş hemsâyesi olan bir hâtûndur Hâtım hemân cevaba āgâz eyleyüp احضرني صبيانك فو الله لا شبعنهم didikde Mâviyye Hâtım'i bir müddet hedef-i tîr-i ta‘riż eyledi ba‘dahü Hâtım râkîb olduğu esbi ȝebî ve laħmini tabħ eyleyüp bir miķdarını sâ‘ir civâri ħalkına tevzî‘ ve mā-‘adâsiyla mezbûr çocukları it‘âm u teşbî‘ eyleyüp kendüsü bir luķma ekl eylememiştir. Ve şabâħ olduķda zemîn üzere esbiñ üstühânlarından başka bir nesne muşâhede olunmamışdur. Tâ‘iyûn zu‘m eyledikler ki Hâtım cûdî vâlideyi Ȇunyet binti ‘Afîf et-Tâ‘îden ahz eylemişdir. Zîrâ mezbûre mâl-dâr ve kermle şühret-şî‘är olmîla Hâtım'în birâderleri taşarrufında olan mâlı ahz u ķabz idüp kendüsine miķdar-ı kifâye nesne taħsîs eylemişler idi. Bir sene şoñra ıslâh oldu ve mâl kıymetini bildi hulyâsiyla bir süri nâkayı kendüsine i‘âde eylediler ol hînde Hevâzîn'dan bir fakîre hâtûn cerre āgâz eylelikde mezbûre bir senedür faķra dûcâr olup zahmetini çekdiğim ecilden fuķarâdan bir nesne dirîg eylememeye ķasem eyledim diyerek ol bir süri nâkayı hemân ol hâtûna ihsân eylemişdir. Ve Hâtım fuħûl-i şu‘arâdan olup işbu ebyât onuñ ķavli olmak üzere mervîdür:

أَعَادُ لِإِنَّ الْمَالَ عَيْنُ مُخَلَّدٍ

وَإِنَّ الْغَنَى عَارِيَةً فَقَرَوَدٌ

وَكُمْ مِنْ جُوَادٍ يُفْسِدُ الْيَوْمَ جُودَه

وَسَاوِسُ قَدْ ذَكَرْتُهُ الْفَقْرُ فِي غَدو

وَكُمْ لِيمَ آبَائِي فَمَا كَفَّ حُودَهُمْ

مَلَامٌ وَمِنْ أَيْدِيهِمْ خُلِقْتُ يَدِي

أَجْوَدُ مِنْ كَعْبٍ بْنِ مَامَةَ

Ecvedü min Ka'b bin Māmet

“Māmet” hālet vezinde esāmīdendür Ka'b bin Māme eshiyā-yı cāhiliyyeden bir cevād ismidür [383a] ve Eyādī kabilesindendür intiha-yı cūd u kerminden olmak üzere hikāyet iderler ki mezbür Ka'b bir zamān bir takım cemā'āt ve Nemir bin Kāsīt nām bir zāt ile bir şehr-i Nācir'de ya'nī yaz aylarından ziyāde ḥarāretli bir ayda olduğu mahalde 'azm-i sefer eylemişler idi. Bunlar esnā-iyı rāhda naşılsa yek-bārda hencār olup ma'amā-fīh almış oldukları su dahi reşide-i kūze-i hītām olmğa karīb oldu. Pes bunlar su içmek murād eylediklerinde mevcūd olan suyu götürüp herkesiñ ḫa'bı içine tertib eyledikleri ḥaṣātı vaz' ile suyu vezni vaḥd ḥaṣātı tecāvüz idecek mikdār alup içler idi ve bu māde 'indlerinde mer'iyyü'l-ecr olup ol ḥaṣāt miğdārından ziyāde kimse bir ḫatré şu taleb eyleyemez idi. Yine bir gün 'ale'l-āde şu içmek üzere herkes ḫa'bını meydāna götürdü ve ber-mūcib-i ḫā'ide herkes hīşesine işābet eyleyen suyu alup içdiler ḥālbuki şahış Nemirī hīşesi olan suyu içüp sīrāb olamıldığı ve Ka'b ise henüz sabr idüp suyını içmemiş olduğu cihetle Nemirī Ka'b'iñ mā-bihī'l-ḥayātı olan suyu naṣb-ı 'ayn-ı sū'āl ve Ka'b dahi ferāset ile ḫaṣātı istidlāl itmekle sākī olan kimseye ya'nī أَسْقُ أَخَالَ النَّمَرِيَّ ey sākī benim hīşeme işābet iden şu ile Nemirī'yi iskā eyle didikde sākī ber-mūcib-i hītāb naṣib-i Ka'b'ı Nemirī'ye iṣrāb eyledi çünkü ol gün ol mahalden 'azm-i rāh eylediler giderek ertesi gün diğer bir mahalle nasb-ı ḥayme-i iᬁkāmet eyleyüp yanlarında ḫalmış olan şu baķiyyesini kemā fī's-sābiķ takṣīm eylediler kezālike şahş-ı Nemirī hīşesini içdikden şoñra Ka'b'iñ hīşesini dīde-dūz-ı tama' oldı Ka'b:

Sejhādan özge olur mı cihanda āb-ı hayat

Yeter bu da 'vī iṣbāt için bu iki delil

Biri bu zinde ider niçe mürde-i faķīri

Biri de zinde ḫalur tā ḥaṣr zikr-i cemīl

diyerek hīşesini yine Nemirī'ye virdi vakṭā ki ḫavm ḥareket eylediler ammā Ka'b'iñ şusuzlukdan kuvveti ḫalmamagla yerden ḥareket [383b] idemedi ve hatta sū'āllerine cevāb viremedi. Ve ḫavm ise ḥayrān olup ḫaldilar bir ḫatré şu bulamadılar ki ḥayatını i'āde ideler her çend ey Ka'b ḡayret eyle suya yakın ḫaldık didiler ise fā' ide virmeyüp nihāyeti'l-emr Ka'b'iñ orada bir şebv ile örtüler ki sibā' gelüp ekl eylemesün çünkü Ka'bı su götürmek için orada terk ile gitdiler bunlar 'avdet eylemeksizin Ka'b

dahi nūş-1 şehd-ābe-i mevt eyledi الجوُد بالنَّفْس غَايَةُ الْجُودِ sırrı nümāyān oldu niteki şā‘ir dimiṣdür:

بِهِ سِيمْ وَزْرٍ جَوَانِمْرَدِي تَوَانَ كَرَد
خُوشِ انْكَسْ كَوْ جَوَانِمْرَدِي بِجَانَ كَرَد
بِجَانَ چُونَ احْتِيَاجَ دُوْسْتَ بِشَنَاخْت
حَيَاتَ خُودَ فَدَائِي جَانَ اوْ سَاخت
mezbūruñ pederi yine mezbūruñ mersīyesinde dimiṣdür:

ما كان من سُوقَةٍ أَسْقَى على ظَمَاءٍ
خَمْرًا بِمَاءِ إِذَا نَاجُودُهَا بَرَدًا
مِنْ ابن مَامَةَ كَعْبٍ حِينَ عَيَّ بِهِ
رَوْ المَنِيَّةَ إِلا حَرَةَ وَقَدَا
أَوْفَى عَلَى الْمَاءِ كَعْبٌ ثُمَّ قِيلَ لَهُ
رَدْ كَعْبٌ إِنَّكَ وَرَادٌ فَمَا وَرَدَا
زَوْ الْمَنِيَّةِ: قَدْرُهَا، وَغَيَّ بِهِ
أَيِّ عَيْتَ بِهِ الْأَحَدَاتِ إِلا أَنْ تَقْتَلَهُ عَطْشَا

أَجَوْدُ مِنْ هَرِيمٍ

Ecvedü min Herim

Herim bin Sinān bin Ebī Hāriṣe el-Mūrri’dür ki cūd u kermi lisan-1 ‘Arab’da mesel olan eshiyyādandur niteki Züheyr bin Ebū Sūlmā mezbūr hakkında dimiṣdür.

إِنَّ الْبَخِيلَ مَلُومٌ حَيْثُ كَانَ وَلَ
كِنَّ الْجَوَادَ عَلَى عِلَاتِهِ هَرِيمٌ
هُوَ الْجَوَادُ الَّذِي يُعْطِيَكَ نَائِلَهُ
عَفْوًا وَيُظْلِمُ أَحْيَانًا فَيَظْلِمُ

Hikāyet iderler ki vefd tarīkiyle ibnet-i Herim bir gün ‘Ömer ibnü’l-Ḥattāb raziyallāhu te‘ālā ‘anhı hāzretleri huzūrunda bulunmuş idi Hazret-i İbnü’l-Ḥattāb

mezbüreye hıjtāb idüp ya‘nī pederiñ
ماكان الذي أعطى أبوك زهيرا حتى قابله من المديح بما قد سار فيه
قد أعطاه خيلا
Züheyr'e ne virdi ki bu derece medhē şayān oldı didikde mezbüre cevāben
لـكـنـ "وـثـيـاـبـاـ تـبـلـىـ وـمـاـ لـاـ يـفـنـىـ"
لـكـنـ didikde [384a] Hazret-i ‘Ömer raziyallāhu ‘anhu
ما أـعـطـاـكـمـ زـهـيرـ لـاـ يـلـلـيـهـ الـدـهـرـ،ـ وـلـاـ يـفـنـيـهـ الـعـصـرـ
ya‘nī Züheyr size bir şey vermişdür seniñ pederiniñ
virdiği gibi dehr olsun ‘aşr olsun onı bir vechile ifnā ve iblā idemez buyurmuşlardır.

Māl ü metā‘-ı halk hemān bir fesānedür

Bākī ƙalan bu ƙubbede bir ƙoş terānedür

Ma‘azı rivāyetde Herim’üñ kızı Hazret-i ‘Ömer’e didikde
Hazret-i ‘Ömer buyurmuşlardır fī'l-ḥakīka Herim'i kerme
mensüb eyleyen Züheyr’üñ şı‘r-i bī-nażīridür.

أجود من عروة الصعاليك

Ecvedü min ‘Urvetü’ş-şa‘ālīk

‘Urve bin el-Verd eshiyyādan bir kimsedür ki lağabı Şa‘ālīk’dir ve Şa‘ālīk’e
mużāf olmuşdur şa‘ālīk şa‘lüküñ cem‘i olup fukaraya ıtlāk olunur fī'l-ḥakīka merkūm
cūd ve sahāda ‘urvetü’l-vuṣķā-yı şa‘ālīk idi hikāyet iderler ki mezbür müddet- ‘ömründe
māl-i ḡanā‘yimden ve sā‘ireden cem‘ eylediği eşyā ve nuķūdı kendü umūrrına ve yahūd
ḥużūzāt-ı nefsāniyyesi uğūrına şarf ve istihlāk eylemeyüp ancak ol māl ü nuķūdı fukarā
ve muhtacını bir mahalle yā bir hazzıre cem‘ eyleyüp onlara bezl ü īşār eyler idi. Bu
cehetle ecved-i ‘Arab’dan olmağla cūdı meşel olmuşdur.

Kermden özge olur mu sa‘ādet ādemde

‘Ale’l-ḥuşūş ola vaqtinde rūnamā-yı zuhūr

Seħā ile anılır hep ekābir-i eslāf

‘Aṭādur eyleyen erbāb-ı devleti meşhur

اجود من معن

Ecvedü min ma'an

Ma'an bin Zā' idet eş-Şeybānī küremā-yı 'Arab'dan bir zātīn ismidür. Cūd u senhā ve bahşış ve 'atā ile [384b] şühret-şī'ār-ı rūzgārdur nakl iderler ki bir gün şu'arā-yı 'Arab'dan biri tevakk̄-ı 'atā ve kerm ile Ma'an'a gelmek istedî hālbuki hānesine duhūl ile isti'tā idememekle bāğbānından iltimās eyledi ki Ma'an her ne zamān bāğa gelecek olur ise kendüsine ıṣāl-i ḥaber ide vaqtā ki bir gün Ma'an li-ecli't-tenezzüh bağa gelüp hāriceden bāğ içine cereyān iden şu kenarına ferş-i seccade-i ku'ūd ve

برلپ جوی نشین وکذر آب به بین

کین اشارت زجهان کذران ما را پس

neşidesiyle aḥz ü i'tā-yı enfās-ı ma'dūd idüp tururken şā'ir-i merkūm istihbār-ı ḥāl eleyüp der-ḥāl bir tahta pāresi üzerine

أيا جود معن ناج معناً ب حاجتي

فما لى الى معن سواك شفيع

beytini yazup şuya ilkā eyledi cünki ol tahta şuyuñ cereyāniyla huzūr-ı Ma'an'a vāşıl oldukça der-ḥāl beyti kırā'et eleyüp şā'iri da'vet eyledi. Ve bir bedre ya'nī on iki biñ dirhem i'tā ve taht pāresini dahî zīr-i bişāṭda iḥfā itidi ol gün gecdikde ferdāsı yine Ma'an şā'iri celb idüp beyti kırā'et eyledi ve bir bedre dahî virdi hāşılı bir kāc gün bu siyāk üzere mu'āmelesi cereyān eyledikde şā'ir şayed Ma'an pişmān olur da virdığını istirdād iderse deyü tābi'-i ḥavf olup oradan firār eyledğini Ma'an anladıkda ḥayf bī-çāre şā'ir ihsānimə tākat götürmedi eğer șebāt eylemiş olsayı hāzīne-i mürüvvetimde olan bi'l-cümle emvālı oña bezl ve işār idecek idim dimişdür.

جیست اهل کرم انکس که جو سائل بدرش

أورد ان قدر اميد که در دل کنجد

بکشاید کف احسان به بخشد چندان

که نه در حوصله همت سائل کنجد

Yine hikāyet eylerler ki mezbûr bir vakıt 'Irāk'da emîr iken bir a'rābī huzūrına gelüp [385a] ba'żı mu'āmele-i nā sezāya ictirā eyledikden şoñra ey Ma'an sen bir zālim ve ǵaddārsın seniñ ḥavza-ı hükmüñ baña ḥarām olsun imdi diyārından firār ideceğim

fakat yol ḥarçlığım yokdur baña bir mikdār şey ver ki ḥattā gideyim didi Ma'an mezbürün kelimāt-i zi'l-ḥarāşından Ḳat'ān muḍṭarib ve āzürde olmayup الإحسان يقطع اللسان fehvāsına oña bir mikdār nesne virdi. Ve oña hic i'tirāż ve 'arz-i rū-yı inkībāz eylemedi belki ihsān ile berāber a'rābiyi i'tizār eyledi. Hikāyet iderler ki a'rābiye virdiği bin zer-i kāmilü'l-'ayār olup lākin a'rābiye Ḳanā'at-bahş olmamağla tekrār zebān-ı lev̄m ü ṭa'nı dirāz eyleyüp bu altun üç bin 'adede bāliğ olacağdur didi Ma'an daхи ol vechile ihsān eyledikde a'rābī şasırup Ḳaldı ve itdiği küstāhlıkdān nādim ü peşīmān olup ḥuzūr-ı Ma'an'da tevbe vü istīgfar eyledi. Niteki şā'ir dimişdür:

Ancağ olur luṭf firāvān ise
 Cūd u seḥā himmet ü ihsān ise
 Böyle gerek vus'at-ı şadr-ı kerīm
 Kim anı tenkitmeye ṭa'n-ı le'īm
 Dinlemeyüp bāde-i güftārını
 Luṭf ile def' eyle āzāranı
 Haşmile beyhūde cidālitmeye
 Hışmile āheng-i kitālitmeye
 Her ne kadar ṭa'n ile dil-rīş ola
 Sākit olup 'ākībet-endiş ola

اجود من قعّاع

Ecvedü min Ḳa'kā'

Müberred Ḳavlince Ka'kā' bin Şevr tābi'iinden ve 'Abdullāh bin Dārim'den bir recül-i seyyid ü şerīfdür ki bir kimse hem-bezm-i ins ü müşāhabet olsa be-heme hāl esrar-ı Ḳalbine muṭṭali' ve āgāh olup mālindan kısmet vermek ve a'dūsī vār ise nuşret ve i'ānet eylemek ve haceti olanların ḥācetini ḥāṣıl itmek de'b-i behīme ve 'ādet-i ḥasīninden olduğu cihetle [385b] bir kime anuñla mücālese eylemez idi ki ḥattā şākir-i ni'meti ve ḥāmil-i ihsān u 'ināyeti olmayarak 'avdet ve inşirāf ve yaḥūd ḥaceti şüret-nümāyi mer'et teyessur olmadığı hālde in'iṭāf eylesün. Zamānında ḥellāl-i müşkilāt-ı şīgār u kibār bir cevād-ı rūzgār idi. Binā'en 'aleyhi ḥüsн-i mücāvereti beyne'l-'Arab

mesel-i sā'ir olmuşdur. Lākin قَجْدِيَّهِي kavlince ve sā'ir 'ulemā'-i aḥbār beyānında Ka'kā' bin Şevr bin 'Amr bin Zehl bin Sa'lebe bin 'Akābe bin Sā'b bin 'Alī bin Bekr bin Vā'il eş-Şeybānī ecvād u eshiyā-yı 'Arab'dan öyle bir kerīm zāt idi ki mücāleset ve mu'āşeret eylediği celīsini şey-i nefis i'tā ve ihsāniyla şad ve hurrem ve civārında bulunanlara ve kendüsinden isti'tā idenlere 'avn u ihsānı erzāk u ni'meti firāvān bir şahş-ı celīlü's-şān olmağla cūd u mürüvvet ile beyne'l-'Arab mesel olmuşdur.

Keremdür nāmī ibkā eyleyen 'ālemde elbette

Kerm memdūhler bir hulkdur ādemde elbette

Ebū 'Ubyd'den mervīdür ki mezbür Ka'kā' bin Şevr cenāb-ı Mu'āviye bin Ebī Süfyān'ın Şām'da olan nüdemā ve cülesāsı serāmedānından olduğu münāsebetle bir mihricānda 'adet-i 'Arab üzere fiḍḍa ve ȝeheb tertib ve i'māl olunmuş cāmlar içre hulviyāta dā'ir ba'żi hediye-i nefise Mu'āviye'ye göndermiş idi pes Mu'āviye ol cāmlar içere olan hedāyāyi ȝüsn-i kabūl eyledikden şoñra sā'ir cülesāsına i'tā ve ȝeheb ü fiḍḍadan olan evānī-i mezbüreyi tekrār Ka'kā'a idfā' ve esrā eyledi ol hīnde bir a'rābī Ka'kā'iñ yanında cālis olmğla Ka'kā' kemāl-i cūd u kerminden Mu'āviye'niñ i'āde eylediği evānīyi a'rābiye bahş ve ihsān itdi cunkü a'rābī 'ömürinde görmediği ve ȝat'ān hātırına vārid olmadığı böyle bir luṭf ve 'ināyete nā'il olunca hemān onları cerābina vaz' ile neħdat ve bu şī'ri inşāda mübāşeret eyledi:

وَكُلُّ جَلِيلٍ فَعَفَّاعَ بْنِ شَوْرٍ

وَلَا يَشْفَى بِقَعْدَاعَ جَلِيلٍ

ضَحْوَكُ السَّنَ إِنْ نَطَقُوا بِخَيْرٍ

وَعِنِ الشَّرِّ مَطْرَأْ عَبُوسٌ

[386a] İ'rābīniñ bu firāri żann olundığı ve kışşā-ı Ma'an'da beyān kılındığı üzere belki Ka'kā' peşimān olur da evānī-i mezbüreyi istirdād ider ȝulyāsiyla olmak ihtimāldür.

انْ قَدْرَ بِخَسْنَدِ نَعْمَتْ مَنْعَمَانْ

اندران حیران بماند سائلان

اجود من قطرب

Ecvedü min құтруб

“El-құturb” ma‘nā-yı keşiri şāmil bir luğatdur ve ba‘zılara göre bir böcek ismidür bütün gündüz serserī ve beyhūde gezüb aşlā bir yerde ārām ve қarār eylemez ek̄ser ma‘ānī-i sā’ire andan münsha‘ib olmuşdur “هَنَّا لَيْلٌ قُطْرُبٌ تَهَارٌ” Hadīṣ-i şerīfinde beyān olunān құturb bir böcekdür ki bütün gündüz gezüb yürü tamāmī-i nehārında һavāyic-i dünyeviyyesine pūyān olup gece oldukça bī-tāblıkdan şabāha қadar cīfe gibi yatān kimse oña teşbīh olunmuşdur. Hayvān-ı merkūm keslān ve belādetde daḥi meşel olmuşdur ki ‘Arablar ابلد من قطرب dirler. Eşker celādetden bī-behre olanlar oña teşbīh olunur ve serserī maķūlesi oña nisbet қılınur niteki şā‘ir dimişdür:

لا تصحب الكسلان في حالاته

كم صالح بفساد آخر يقصد

غدوى الباليد إلى الجاليد سريعة

كالجمل يوضع في الرماد فيخدم

daḥi beyne'l-'Arab meşeldür.

أجسر من قاتل عقبة

Ecsərū min қātili 'uḳbet

Ebū 'Amr el-Ka‘īni kavlince 'Uḳbet bin Müslim Benī Henā' dan ve ehl-i Yemen'den Başra'da şāhib-i Dār-ı 'Uḳbe olan şahısdur. Rivāyet iderler ki Ebū Ca‘fer mezbüre Bahreyn vilāletini tevcih eylemişdi. Ebū Ca‘fer һulefāyi 'Abbāsiyye'den Seffāh'dan şoñra һalīfe olmuşdur. [386b] Pes mezbür 'Uḳbe bahreyne vāşıl oldukça Rabī‘a қabīlesinden şüret-i fāhişe ve munkirede çok bī-çāreleri tu‘me-i tīg-i bī-dirīg eyledi ol esnāda қabīle-i 'Abdü'l-Қays'dan bir kimse 'Uḳbe'ye intisāb eyleyüp sīnīn-i vefīre onuñla berāber oldu vakta ki 'Uḳbe bahreynden infiṣāl eylemkle Bağdā'da mu‘āvedet itdi ve recül-i 'Abdī'yi daḥi ol vakit ma‘iyetinde dārū'l-ḥilafeye götürdi. Hālbuki ol evānda Ebū Ca‘fer vefāt eylemiş olmağıla yerine Mehdī cālis olmuş idi. Bir gün 'Uḳbe Mehdī'niñ bābında turur iken recül-i 'Abdī hemām 'Uḳbe üzere şedd eyleyüp elinde bulunān sikkīn-i zü'l-ḥīrāş ile 'Uḳbe'yi batnından urdiği anda mezbür düşüp fevt

olmağıla orada bulunān hācibler ve der-bānlar der-‘akab recūl-i ‘Abdī’yi ahz̄ ve girift ile huzūr-ı Mehdī’ye īşāl eylediler Mehdī kaziyeyi idrāk ile ey ‘Abdī ‘Ukbe saña ne işledi ki onı bu cezāya sezā eyledin didikde ‘Abdī cevāba teşaddī ile ‘Ukbe benim ķavm-ı ķabīlemi ve hīşāvend ta‘allukātımı ķatl-i fāhiş ile ķatl eyledi gerçi bundan ol def̄ ätle onı helāk eylemekle fırsat buldum lākin hufyeten ķatlini kerīh ‘add eyleyüp ‘alā mele’i’n-nās i‘dāmını murād eyledim hattā nās ondan ‘alenen ahz̄-ı se’r u intikām eylemiş olduğımı bileler didi Mehdī mezbürüñ bu cur’etiniñ sū’-i sirāyetinden hazer eyleyüp recūl-i ‘Abdīniñ ‘unkını ḍarb itdirdi ve ba‘żilar rivāyet iderler ki recūl-i ‘Abdī ‘Ukbe’yi mıntıkasından urdıķda ‘Ukbe henüz vefāt eylemeyüp murğ-ı nīm bismil gibi tapān olurken ‘Abdī’yi tutup huzūr-ı Mehdī’ye götürdiler hālbuki ‘Abdī ol vakıt durmaz ağlar olmağıla Mehdī sebeb-i ķatlen sū’āl eyledikde ‘Abdī fart-ı kerīheden cevāb viremedi. Bu esnāda huzūr-ı Mehdī’ye bir kimse gelüp ‘Ukbe’niñ vefātını haber virdikde ‘Abdī kerīheyi ħandeye tebdīl ve bükāyi ķahkahaya taħvīl eyledi. Mehdī mezbürüñ bu evzā‘indan ta‘accüb eyleyüp ey ‘Abdī muķaddemā ne içün ağlar idin ve şimdi neden ṭolayı ħande eylersin ‘Abdī ey emīr şāyed cerīha-ı sikkīn [387a] ‘Ukbe’ye te’sir eylememkle yarası iltiyām-pezīrde olur da yine ‘alemde zindegānī ider ħavfindan ṭolayı ağladım vaqtā ki cerīha-ı sikkīn ol zālimüñ helākına bādī olduğunu cenābiniza haber viren kimseden istimā‘ eyledim binā‘en ‘aleyhi sürūrmdan ħandān oldum ki hattā şe’rimi andan ahz̄ eyledim deyü cevāb-dāde olmgla mezbūruñ bu cesāreti lisan-ı ħalqa düşüp giderek meşel olmuşdur ki ziyāde cesūr olanlar ħakkında “Ecserü min ķatili ‘Ukbe” meşeli ḍarb ve īrād olunur.

أَجْبَنُ مِنْ صَافِرٍ

Ecbenü min şafir

Ebū ‘Ubeyd ķavlince şafir şafir-zen olan ķuşlarıñ cümlesine dinür. Ve Muhammed bin Habīb ķavlince şafir bir nev‘ kūşdür ki lisan-ı Türkī’de isħaġ ķuşı dinür serçe cinsindendür oña lügat-ı ‘Arab’da şufāriyye dahi dinür. Onuñ şānindandur ki gice olduķda aġaciñ dalından aşılıp başı aşağı şabaha dek feryād ider ba‘żilar zu‘mina göre murğ-ı mezbür saķf-ı āsmān başıma yıķılar ħavfiyla ol gün ayağından aşılıyor ve ba‘żilar ayağından aşılıması ve bütün gice şabāha dek nā‘im olmamısı ħavfindandur ki şāyed dūcār-ı pençe-i ħāb olursa kendüsine bir mażarrat irer kiyās ider ‘Arablar mesellerinde احبر من صافر dahi dirler. Ve ‘an aşl şafir şafirden me’ħūzdur ve mutlaka

ışılık çalar gibi öten kuşa dahı dinür. Ve sıkarı olmayan her nev' kuşa ittlak olunur. Ve murğ-ı mezbürün cebānitinden bahs idüp mesel-i āħarda جب ما يلوى على الصفير dahi dirler. Ve 'Arablar maşfūr ile tünevvīt didikleri kuşı murād iderler ki mezbür ile tünevvīt ağacda līf misāli ip asup ol ipleri ṭorba gibi yuva yapar ve anda bir yavru çıkarur bu kuşun hālindendür ki gice oldukça lāne-i mesrūrunda ḳalkup bir köşeye girer ve anda turur rakş ider gibi oynar tā be-ṣabāḥ ḫarār eylemez [387b] ki kemāl-i ḥavfindandır ḥayvān-ı mezbür gāyet hāzık olduğından 'Arablar diğer meselde احذق من شوط، واصنع من شوط dirler. Ve şāfir uğruya dinür cebāneti cesāretinden ziyāde olduğu ecilden ve şāfir ferd-i vāhid ma' nāsinadur ve ba'żılara göre şayħaya dinür مافي الدار صافر ya' nī hānede kimse yokdur yāhūd şayħa ve feryād ider nesne yokdur dimekdür ve şāfir maşfūr ma' nāsinadur meselā mā' -i dāfiķ mā' -i medfūk ve sırr-ı kātim sırr-ı mektūm ma' nāsına olduğu gibi Ebū 'Ubeyde ɻavlince şāfir şol kimseye dinür mer' et-i mürībe taşaffür eyler ...-zen olur ola zīrā ol şāfir mūcib-i cübn ü ḥavf olur niteki şā'ir Kümeyt işbu şī'rinde dimisdür.

أرجو لكم أن تكونوا في مودتكم

كُلْبًا كَوْرٌ هَاءَ تَقْلِي، كُلٌّ صَفَارٌ

لِمَا أَحَدْ صَفَرَ أَكَانَ أَنْتُهَا

من قايس شيطَ الوجاءَ بالنار

tafsīl-i mesel “bābü'l-kāf”da قد قلنا صغير كم meseli zeylinde mestūr ve mezkūrdur.

أَجَبَنْ مِنْ صُفْرَدْ

Ecbenü min sifrid

Ebū ‘Ubyde zu ‘minci bu mesel müvelleddür ve eş-sifrid zibric vezinde Ebü’l-Melih ismidür ki toygar kuşu didikleri kuşdur ki cebānetle ma’rūfdur niteki şā’ir işbu si’rine zikr evlemisdür.

تَرَاهُ كَالْأَنْثَى لَدُكَ أَمْنَهُ

وَفِي الْوَغْيِ أَجَبَنُ مِنْ صَفْرٍ

أَجْبَنُ مِنْ كَرْوَانٍ

Ecbenü min kervān

“Kervān” kāfiñ fethi ve rā’-ı mühmele ile bir cins kuşdur ki ba’zılara göre foy kuşu dimekle ma’rūfdur niteki Ebū Bekr Sevvāde Hālid bin Safvān hakkında dimişdür.

تَرَى خَطْبَاءَ النَّاسِ يَوْمَ ارْتِجَالِهِ

كَائِنُهُمُ الْكِرْوَانُ عَلَيْنَ أَجْدَلًا

[388a] ve yine ricāl-i cāhiliyyeden Tarafe nām şā’irüñ işbu şī’rinde vārid olmuşdur.

لَنَا يَوْمٌ وَلِلْكِرْوَانِ يَوْمٌ

نَطِيرُ الْبَائِسَاتُ وَلَا نَطِيرُ

فَأَمَّا يَوْمُهُنَّ فَيَوْمُ نَحْنٍ

ثُطَارُدُهُنَّ بِالْحَدَبِ الصَّنْقُورُ

وَأَمَّا يَوْمُنَا فَنَظَلُّ رَكْبًا

وُقُوفًاً مَا تَحْلُّ وَمَا تَسِيرُ

Ya’nī bizim için bir gün ve kervān için bir gün vardur lakin kervāniñ günü kabīh gündür zīrā ṭoğānlar onları üftān u hīzān ta’kīb ider ammā bizim günümüz bir müzāhimsiz gündür muktazā-yı ṭab’ımız ile feraḥ-nāk olup kimseden pervāmız yokdur.

Ba’zı kavle göre bu ebyāt mezbür Tarafe’niñ sebeb-i katli olmuşdur niteki hiykāyesi ātīde zikr olunur inshā’ allāhu te’ālā. Rivāyet iderler ki mezbür kervān cebānetle ma’rūfdur kaçan şayd olunsa ḥāfiẓ kāra’ īn nū’ama fi al-fāri dirler. Ve yine şā’ir ‘alā ṭarīkī’t-temṣīl dimişdür:

مِنْ آلِ أَبِي مُوسَى تَرَى الْقَوْمَ حَوْلَهُ

كَائِنُهُمُ الْكَرْوَانُ أَنْصَرْنَ بِازْبَا

Ya’nī ey Ebā Mūsā nāsı eṭrāfında gūyā ṭoğān görmüş kervān kuşu ki ḥavfnāk görürsun. Ya’nī cümlesinden ḥavf üzeredirler dimekdür ki kemāl-i müdāhenedür ve yine meselde

شَهَدْنَا بِأَنَّ الْخُبَيْزَ بِاللَّحْمِ طَيْبٌ

وَأَنَّ الْخَبَارَى خَلَّةَ الْكَرْوَانَ

vārid olmuşdur. İntehā.

أَجْبَنُ مِنْ لَيْلٍ

Ecbenü min ley

“El-leyl” kervān ķuşunuň yavrusıdур ki kervān gibi cebānetle ma’rūfdur.

أَجْبَنُ مِنْ نَهَارٍ

Ecbenü min nehār

“En-nehār” mü’llife göre ṭoy ķuşunuň yavrusıdур ba’žilar iħtilāf eyleyüp bağırtlak ķuşunuň yavrusıdур ve ba’žilar baykuşuň erkerğidür dijisine sayf dinür didiler [388b] ve ba’žilar nehār ṭoy ķuşunun erkeğidür leył dijisidür ve ba’žilar nehār muṭlaqā ṭoy ķuşunun yavrusıdур didiler. Kāle’ş-ṣā’ir:

ونهارا رأيت منتصف اليل

وليلًا رأيت وسط النهار

Ya’nī gecenüň nişfinda nehār gördüm. Ya’nī ṭoy ķuşı yavrusunu müşāhede eyledim ve nehāriň ya’nī gündüzüň vasaṭında leyli gördüm. Ya’nī kervān ķuşı yavrusu rü’yet eyledim dimekdür ki ezher-i cihet leṭāfeti şāmil bir beytdür.

أَجَبَنُ مِنْ ثُرْمَةٍ

Ecbenü min şurmület

“eş- şürmelet” ʐamm ile dilkü didikleri һavyāniň dijisine dinür ki cebāneti ber-kemäldür.

أَجْبَنُ مِنَ الرُّبَّاحِ

Ecbenü mine'r-rübbâh

“Er-rübbâh” rânîn fethî ve bânîn teşdîdiyle erkek maymuna dirler ki bu dahî cebânetle ma'rûfdur.

أَجْبَنُ مِنْ هِجْرِسٍ

Ecbenü min hicris

Muhammed bin Hâbîb zu'mînca dilküye ve 'alâ ķavlin dilkünûn veledine dinür Âşma'î'ye göre dilküdür sa'leb gibi ve ba'zılar maymundur didiler. Cem'i hecârisdür hikâyet iderler ki mezbûr hicris zi'b dinilen hâvyâniñ ķorķusundan eline tâş almadıkça ħab ve râħat eylemez. Ehl-i Mekke'den ba'zıları naklî ider ki bir kimse bir gice beyâbânda gezerken görür ki bir taķîm ķurûd bir maħalde şeklär-i musteṭile üzre oturmuşlar her biri ellinde birer taş tuturlar ķurd gelüp bizi ekl eylemesin içün uyumazlar şâyed içînlerden biri ħab varub da elinden taş düşdükde cümlesi feza' eyleyüp yerlerinden taħavvül eylerler. Pes şabâh olduðda taġilup giderler [389a] bu taķdîrce cebânet bunlarıñ taboola'unda merkûzdur ve 'Arablar ayuya dahî hicris dirler dübb gibi 'alâ-ķavlin gice ile gezen cānverleriñ ba'zılarına dinür dilküden küçük ve yabâñ fâresinden büyük ola porsuk ve çâkal ve sansar gibi ازئى منْ هِجْرِسٍ اغْلَمْ مِنْ هِجْرِسٍ اثُوبْ مِنْ هِجْرِسٍ gibi.

أَجْرَأُ مِنْ قَسْوَرَةً

Ecre'u min kasveret

“El-ķasveret” kasrdan me'ħûzdur arslana it'lâk olunur “hâ”sız “ķasver” dahî dinür. Hayvân-ı mezbûr cûr'et ve cesâretde darb-ı meşel olmuşdur.

أَجْرَأُ مِنْ ذِي لِبِدٍ

Ecre'u min zî libed

قال المؤلف هو الأسد أيضا، ولبنائه: ما تلبى على منكبيه من الشعر “Zî libed” dahî arslana dinür

أَجْوَعُ مِنْ كَلْبَةِ حَوْمَلٍ

Ecve' u min kelbeti havmel

Menşe'-i meşel budur ki Havmel nâmında bir hâtunuñ bir diþi kelbi var idi giceleri ol kelbi rabt eyleyüp kendüsini hirâset itdürür ve gündüzleri bir lukme-i nân veya bir üstühvân virmeyüp şalıyor idi وَالْتَّمَسَ لِنَفْسِكَ لَا مُلْتَمِسٌ لَكَ dir idi bir gün mezbûr kelbiñ açlık cânına kâr idüp nâçär kendü köyurugunu ekl eylemekle ba' dehü be-ǵäyet aç kimse hakkında kelâm-ı mezbûr meşel olmuşdur. Niteki şâ'ir Kümeyt Benî Ümeyye'niñ hâllerini ve onlarıñ ümmet üzere olan ri'âyetini Havmel'iñ kelbine olan ri'âyetine teþbîh eyleyüp dimiþdür:

كما رضيَتْ جُوعاً وسُوءَ رعاية

لَكْبِتَهَا فِي سَالِفِ الْدَّهْرِ حَوْمَلٌ

نُبَاحًا إِذَا مَا اللَّيْلُ أَظْلَمَ دُونَهَا

وَغَنْمًا وَثَجْوِيْعًا، ضَلَالٌ مَضْلَالٌ

أَجْوَعُ مِنْ زُرْعَةَ

Ecev' u min zur'at

[389b] burada zur'a bir diþi kelbüñ ismidür ki bir vakıt Rabi'a ķabîlesine mahşûs olup cü' ve nev' ile ya'nî açlık ve şusuzluk ile meşhûr olmağıla ecev' u min zur'at beyne'l-'Arab meşel olmuşdur.

أَجْوَعُ مِنْ لَعْوَةِ

Ecev' u min la'vet

"La'vet" inde'l-'Arab kelbe-i harîşanıñ ismidür cem'i li'â' gelür يقال: نعوذ بالله من لعوة لعوته ey hiddetihi. "El-la've" luğatda harîş u ceşi' olan kimseye dinür ki kelb gibi gözü bir şey ile toymaz ve la'v bed-hüy ve çolpa kimseye dinür ve pek harîş ve 'Abdü'n-nefs ädeme dinür mü'ennesi la'vedür ve 'Arablar câ'i' ke'z-zî'b ve ke'l-la'vet dirler ķarnı gözü gibi aç şikem-perver olan harîş kimseler hakkında niteki şâ'ir ehl-i ķanâ' atı temdîh ve ehl-i hîrsi takbîh zîmnînda dimiþdür:

هي القناعه فالز منها تعشن ملكاً
 لو لم يكن منك إلا راحه البدنو
 وانظر إلى مالك الدنيا بأجمعها
 هل راح منها بغير العُطُون والكفن

أَجْوَعُ مِنْ ذِئْبٍ

Ecev'u min zi'b

Çurdi 'Arablar mesellerinde evşāf-ı muhtelife ile īrād idedmed ve yine düşmenleri üzerine bed-du'ā maķāmında "Remāhu'allāhu bidā'i'z-zī'b dirler ve ķurduñ marazından cū'ı murād eylerler ma'lūm ola ki lisan-ı fuşahāda dā'-ı zī'b acliǵa dinür bu ķavl Muhammed Bin Ḥabīb'e göredür ve ǵayriler dā'-ı zī'b mevte iṭlāk olunur didiler zīrā ķurd 'illet-i mevtden ǵayri hiçbir 'illet 'ārıǵ olmaz dimişlerdir. Ve yine mesel-i āherde [390a] erbāb-ı hibret ve tecrübe rivāyet iderler ki arslan ile ķurd sā'ır ҳayvānātdan ziyāde acliǵa taħammül iderler ancak arslan tā'āmī ziyāde ārzū ider ki ҳariş ve raǵibdür bu ķadar hırş ve az ile berāber az nesneye қanā'at eyler belki bir kaç gün bir nesne bulmaz ise dahi taħammül eylemeği pīše ider ve ķurd ne ķadar mertebesi dūn ve refāhiyeti akall ve meşakkatı ekser ise de ekle şālıh bir şey bulamadıkda nesīme aǵızını açıp onuňla taǵaddī eyler ve ķurduñ derūnı kemiǵi mahv eyler lākin ҳurmā çekirdeğini arıdamaz ve cimā' eylediği vakit dişisi ile ekkeginüñ қatlı pek ăsān oldığından binā'en 'aleyh қaṭ'an ădem gelmeyecek yerde mücāma'at eyler dahi meseldür. Meşhūrdur ki ķurd uyudığı zamān ҳavfindan nāṣī bir gözü ile nevm ider diğeriyle kendüsini hıfż ve һırāset eyler niteki şā'ır dimışdır:

ونمث كنوم الذئب عن ذي حفيظةٍ
 أكلت طعاماً دونهُ وهو جائعٌ
 ينامُ بإحدى مُقتنيهٍ ويتنقِّي بآخرٍ
 الأُعادِي فَهُوَ يَقْطَلُ هَاجِعٌ

أَجْوَعُ مِنْ قُرَادٍ

Eeve'ü min ƙurād

Ba'žılarıñ beyänına göre bir nev' havyāndur ki bir sene ȝırhını ve bir nesne batnını arza ilzāk ider turur hattā deve lahmi bulmadıkça ekl eylemez.

اجسر من سود الاكباد

Ecserü min südi'l-ekbād

“Sūdi'l-ekbād” kara ciğerlü dimekdür gūyā āteş-i kīn ü ‘adāvet ciğerlerini yakup kömür gibi siyāh eyledi ki mülâhazasıyla a'dā' ve düşmenāne iṭlāk olunur ki işlerinde be-ğāyet cesür ve dilīr olurlar. Yuḳālu: هم سود الاكباد أي الأعداء.

أَجَلُّ مِنَ الْحَرْشِ

Ecellü mine'l-ḥarṣi

[390b] Bu meşel bir nesneden ḥavf iderken andan eşeddine mübtelā olan kimse hakkında ḫarb ve īrād olunur. Aşlı budur ki keler ta'bīr olunān havyān haslina ya'nī yavrusuna naṣīhat tarīkiyla gūyā der imiş ya'nī ya oğul ḥarş ta'bīr olunan nesneden ittiķā eyle ya'nī şakınup dilin ağızında hareket ideni hayye ȝaniyla կuyruğunu taşra iħrāc eyleme. Günlerden bir gün şayyād kazma ile deliği ağızına gelüp kazmağa mübāşeret eyledikde veled-i mezbür babasına ya'nī ḥarş didiğin bu midur didikde babası didikde kelāmı beyne'l-'Arab meşel olmuşdur. Bu ise ekāzib-i 'Arab'dandur ba'žilar ɻavlince رُبَّ ثَدِيْ مِنْكُمْ قَدْ افْتَرَشَهُ، وَنَهْبَ قَدْ احْتَوَشَهُ، وَضَبَّ قَدْ احْتَرَشَهُ beyne'l-'Arab meşellerdür. El-ḥarş hāşşeten keler şayd eylemek ma'nāsınadur ve keler şaydınıñ tarīki budur ki şayyād keleriñ deliği ağızına gelüp elini biri öte oynadur içерüden keler ol hareketi hayye կiyāsiyla urmaç içün կoyuriğini taşra çıvardıkda şayyād hemān ma'hüdi կuyrigindan tutup şayd ve կanş eyler deyü naql olunmuşdur.

أَجَنْ مِنْ دُقَّةَ

Ecennü min dukkat

Dükkat bin ‘Abābe bin Esmā’ bin Ḥārīca bir şahsiñ ismidür Muhammed bin ḥabīb bu meşeli zikr ü beyan eyleyüp fakat mevrid ve menşe’inden կaṭ’ an bahş eylememişdür. Ammā ba’žılara göre Dükka bin ‘Abābe bir mecnūnūñ ismidür mecānīn-i sā’ire üzerine cennetle tefavvuğ eylemişdür binā’ en ‘aliyyhi beyne’l-‘Arab meşel olmuşdur. Ve ba’žılar կavlince [391a] Dükkat ol bir mecnündür ki henüz şabb-1 emred iken tecennün eyleyüp dār-1 şifāya konularak ‘ömür orada mürür eylemişdür. Հikāyet iderler ki bir gün Şemāmet bin Eşres nām kimsene dār-1 mecānīne gitmişdi esnā-yı temāşāda karşısına mezbūr Dükka çıkış şahīhü’l-‘akl gibi tekellüme şurū’ eyledi esnā-yı mükālemede yā Şemāme bir ‘abd bir ni’ metden münfekk olmadığı zamān mi oña şükür vācib olur yāḥud bir beliyeye giriftār olduğu vakit mi şabr lāzım gelür didikde Şemāme siz biliyorsunuz didi pes Dükka tekrār söze āgāz idüp ey Şemāme sākir ve nā’im olduğuñ zamānda ǵulāmīñ saña ǵirā’ el-bikr müşillü bir nesne idhāl eylese bu şükre şayān bir ni’met midür yoḥsa şabrı vācib bir belā mīdur didikde Şemāme cevābdan ‘āciz ve müteħayyir oldu ve yine Dükka söze başlayup işte saña bir mes’ele daha didi ve Şemāme dahı هات يا أبا الترھات diyince Dükka insān nevmüñ lezzetini nevmde mi biliyor eğer nevmde biliyor der iseñ nevmde olan kimse şu ‘ūrdan hālīdür lezzet nedür andan bir hāberdür eğer bīdār olduğu vakit der isen һod ol-vakit hābiñ lezzeti ma’ dūmdur. Ve eğer կable’n-nevm der iseñ insān henüz dimāğına vurūd eylemeyen nesneniñ lezzetini idrāk idemez hāsılı bunuñ lezzeti կangı zamān anlaşılıyor didikde Şemāme yine cevābda ‘ayy u lāl oldu Dükka تلک مسئلة أخرى diyüp yine söze şurū’ eyledi ve ey Şemāme sen զann idersiñ ki her bir ümmetiñ bir nezīri vardur belī hāl bu merkezdedür fakat kilābıñ nezīri kimdir didikde Şemāme cevāb lā-edrīyi ̄ırād eyledi pes Dükka yā Şemāme [Yazar tarafından daha sonra yazılmak üzere boş bırakılan bir bölüm var] didi ve mes’ele-i şāniye cevāb virüp ey Şemāme [391b] uyku insāna ṭabī’i bir ‘illetdür dā’ ya ‘nī ‘illetüñ vücüdüyla lezzet hāşıl olmaç muhāldur pes her kim ki ben uyķunuñ lezzetini bulmadım dise ol kimse һilāf söylemiş olur didi niteki ‘Arablar dirler ان النوم داء ولا لذة مع وجود الداء ba’dehü Dükka ey Şemāme mes’ele-i şāliṣeye cevāb budur diyüp ̄astīninden bir taş iħrāc eyledi ve işte kelbiñ nezīri bu taşdur didi Şemāme nakl ider ki ol taşlı kāse-i serimi hedef eyleyüp remy eyledi fakat taş haṭā eyleyüp işābet itmedi vaqtā ki mezbūr taşını benden haṭā idüp tecāvüz eylediğini gördü فاتك النذير أيها الكلب الحقير didi bildim ki merkūm

‘aklında müşābdur oradan inşirāf eyledim ve min ba‘d meçānīn ile mü‘âlefeye tevbe eyledim. Hikāyet iderler ki Behlūl-i meşhür bir mahalde oturur iken ba‘zı çocuklar ‘adetleri üzere Behlūl’e ezā iderler idi Behlūl ise mükerrer mükerrer lā havle velā kuvvete illa bi‘llāh dir idi vakṭā ki havleka ve istircā‘ ile çocuklar def̄ olmadı ve gitdikce ezāları muştedd oldu mezbür Behlūl ‘aşasını eline alup ve şibyān üzre vekr eyleyüp dir idi:

اَكْرَى عَلَى الْكَتَبِيَّةِ لَا أَبَالِي

أَفِيهَا كَانَ حَقُّى ام سواهَا

bu esnāda şibyān firāra āğāz eyledikde içlerinden ba‘zısı ba‘zisiniñ ‘acele ile ayagına başup düşdüklerinden Behlūl ان لا تتبع موليا ولا نذف على الجريح diyüp ba‘dehü oturdı ve ‘aşasını târh eyleyüp işbu şî‘ri inşâd eyledi:

وَأَلْقَثْ عَصَاهَا وَاسْتَرَّتْ بِهَا النَّوْى

كَمَا قَرَّ عَيْنَا بِالإِيَابِ الْمُسَافِرُ

أَجَنْ مِنْ قِيس

Ecennü min ķays

Kays bin Şa‘shā'a Benī ‘Āmir'den Melūh bin Müzâhim'in ferzendindür kıssası bābü't-tâda mezkürdür.

أَجْبَنْ مِنْ نَعَامَةٍ

Ecbenü min ne‘āmet

[392a] “En-ne‘āmet” defa‘atle beyān olundığı üzere deve kuşına dinür hayvân-ı mezbûruñ ṭabī‘ati iktizâsındandur ki bir mahalde bir nesneden havf eylemiş olsa min ba‘d ol mahalle ‘avdet ve rücū‘ eylemez bu cihetle gâyet cebândur bu cebâneti beyne’l-‘Arab mesel olmuşdur.

أَجْسَرُ مِنْ خَائِنِ الْعَيْنِ

Ecserü min ḥā’ini’l-‘ayn

“Hā’inü’l-‘ayn” ıṣṭīlāḥ-1 üdebāda arslana dinür fütür ile naẓar eylediğinden nāṣīdür.

أَجْشَعُ مِنْ أَسْرَى الدُّخَانِ

Ecşa’u min esra’d-duḥān

“El-ceşa’” vech-i akbeh üzre ḥarīṣ ve ṭama’kār olmak ma’nāsınadur. Ecşa’ ef’ al tafḍildür ziyāde ṭama’kāra dinür. Ebū ‘Ubyde zikr ider ki Benī Temīm’den Kisrā nām melekiñ havza-1 idāresinde bulunān ba’ži kimseler Kisrā’ya iṭā’at dā’iresinden ‘udūl ve emrinden rū-gerdān ve vergü ve tekâlif-i sā’irelerini i’tā’da imtinā’ ile salik-i girīve-i ṭuḡyān u ‘iṣyān olmuşlar idi. İbnü’l-A’rabi ḳavlince bunlar ya’nī hencār-1 buğye sālik olanlar Benī Hanzala’dan idiler rivāyet olunur ki çünkü Benī Temīm’iñ ‘iṣyāni Kisrā’niñ gūş-zedi olup ol zamān Bahreyn ‘āmili olan Müka’ber nām kimseye irsal-i rusül ü resā’ il ile emr eyledi ki bu ‘āşileri Bahreyn’de vāki’ Müşakkār nām hıṣna ziyyāfet eylemek desīsesiyle da‘vet eyleyüp ba’dehü geldiklerinde ḫal’ a ḳapularını sedd ü bend eyleyüp orada ḥabs ü tescīn eyleye Müka’ber işbu emr ve ta’līmātı aldıdan şoñra mūcibince hareket eyleyüp tā’ife-i ‘uṣṣātī li-ecli’z-ziyyāfet hıṣn-1 mezbüre da‘vet eyledi pes Müka’ber onlar gelmezden muķaddem bir çok [392b] yaşı odunlar cem’ itdirüp yakadurdı ki andan zāhir olan duḥān eflāke ser çeküp ‘uṣṣātūn manzūrı ola ki da‘vete icābetde tereddüd eylemeyeler çünkü Benī Temīm duḥānı gördiler mağrūrāne hırsı ziyyāfet ile hıṣn-1 mezbüre gitmek üzere evvelce bir vefd gönderdiler ba’dehü kendüleri mu’ākib ve ziyyāfetden naṣib olmğa ṭalib ü rāġib oldular vakta ki bunlar dāhil-i hıṣn-1 Müşakkār oldılar gūyā vāṣıl-1 dereke-i sa᷍kar oldular hemān Müka’ber emr eyleyüp ḫal’aniñ kapısını muhkem sedd ü bend eylediler bunlar ni’met ṭaleb iderken dūçār-1 naķmet olup orada tahtede tevkīf ve tescīnde ḳaldılar. Vakta ki dağdağa-1 kūs-1 İslām kubbe-i āsmāna ṭanīn-endāz oldı bunlar ba’žıları henüz ber-hayāt olup orada mahbūs bulunmağla ḥazret-i Sıddīk-i a’żam rađiyallāhu ‘anh zamān-1 ḥilāfetinde ‘Alā ibn el-Hađremī ma’iyyetiyle gidüp onları ol esāret ü tazyīkden rehā-yāb ve feth-i bāb eyledi ba’dehü lisan-1 ‘Arab’da اجشع من وف تهيم واجشع من الوافدين على الدخان واجشع من سرى الدخان

mesel olup ḫanā' atdan biri ve hırs u ṭama' la serserī olan kimseler hakkında ḍarb olunur oldu niteki şā'ir Ebū el-Mehveş el-Esedī Benī Temīm hakkında dimiştir:

إِذَا مَا ماتَ مَيْتٌ مِّنْ تَمِيمٍ
فَسَرَّاكَ أَنْ يَعِيشَ فِي جِيءَ بِزَادٍ
بِخُبْزٍ أَوْ بِسَمْنٍ أَوْ بِثَمْرٍ
أَوْ الشَّيْءَ الْمُلْقَفِ فِي الْبِحَادِ
تَرَاهُ يَطْوِفُ فِي الْآفَاقِ جُرْصًا
لِيَأْكُلْ رَأْسَ لَقْمَانَ بْنَ عَادَ

Ya 'nī Benī Temīm'den bir kimse vefāt eylese ve ol meyyit zinde idilmek murād olunsa oña zād ve zahīre vermelidür. Ekmekden olsun yāğ olsun gerek temr olsun yāhud bicādan bir şey müleffef olsun görürsün ki ol meyyit hemān zinde olup hırs u āz ile ăfāķı ṭavāf eyler. Loqmān bin 'Arik'iñ başını ekl eylemek için bu şī'r Benī Temīm'i ta'bīr ve tezyīf zımnında lisān-ı şā'irden sünūh ve şudūr eylemişdir. [393a] Mebnāsı kıssā-ı sālifü'z-zikrdür zīrā Benī Temīm habs ü tevkife kemāl-i hırslarından ve eşedd-i şüretle ṭama'larından nāṣī dūçār ve sezāvār olmuşlardır eğer ḫanā'atı der-pīše eylemiş olsalar idi öyle bir dūḥān ardańca şītab eyleyüp ḥalleri yamān ve ol belāya giriftār ve'l-hālet hazihi ḥälleri lisān-ı ḥalķda mesel-i devvār olmaz idi niteki şā'ir ḫanā'at hakkında dimiştir:

وَانَّ الْقَنَاعَةَ كَنْزُ الْغَنِيِّ
فَصَرِثُ بِأَذْيَالِهَا مُتَمَسِّكٌ
فَلَا ذَا يَرَانِي عَلَى بَابِهِ
وَلَا ذَا يَرَانِي بِهِ مُنْهَمِكٌ
فَصَرِثُ عَنِّيَا بِلَا دِرْهَمٍ
أَمْرٌ عَلَى النَّاسِ شَبَهَ الْمَلِكِ

Ve ṭama' iñ zilletinden bahş idüp dimiştir:

حَسْبِيُّ بِعِلْمِيِّ إِنْ نَفَعَ
مَا الدُّلُّ إِلَّا فِي الطَّمَعِ
مَنْ رَاقَبَ اللَّهَ رَجَعَ

عن سوء ما كان صنع

ما طار طيّر وارثفع

إلا كما طار وقع

Hikāyet iderler Mu‘āviye cenābları Şāmda emir iken Benī Temīm re’isi olup siyādet ve һilmi lisan-ı ‘Arab’da meşel-i sā’ir olan Aḥnef bir gün һuzūr-ı Mu‘āviyede hāzır ide Mu‘āviye mümāzehe қasdıyla bicādda şey-i müleffef nedür deyü sū’al eyledikde Aḥnef sehīnedür didi. Pes Mu‘āviye şā’ir-i merkūmūn şā’ir-i meşhūr ‘Abdallah bin ez-Zeba’rī’niň işbu beytidür.

رَعَمْتُ سَخِينَةً أَنْ سَنَثِلْبَ رَبَّهَا

وَلَيُغْلِبَنَّ مُغَالِبَ الْغَلَبَ

Benī Temīm şey’-i müleffef ile ta‘bīr olundukları gibi ehl-i Kureyş dahı sahīne ile ta‘yib olunurlar pes Aḥnef dahı sahīne ile Mu‘āviye’yi tezyīf қasd eylemişdür müleffef fī'l-bicād inde'l-‘Arab vaṭb ma‘nāsinadur süd tulumuna dinür ve sahīne [393b] sefīne vezninde bulamac ta‘bīr ṭa‘āma dinür ki dakīkden a‘māl olunur ’inde'l-‘Arab et‘ime-i һasīseden olup ve hemde Kureyş қabīlesiniň lağabidur bulamacı çok ṭabḥ ile ekl eylediklerinden nāşı beyne'l-‘Arab mūcib-i ta‘yīb ve ta‘yīr olmuşlardur. Mu‘āviye ise fī-hadd-i zātihi қabīle-i Kureyş’endür. İntehā.

اجبن من نذير العريان

Ecbenü min nezīri'l-'uryān

“Nezīru'l-'uryān” Hāş'am қabīlesinde bir kimsedür ki Zī'l-Haleşa ma‘rekesinden ‘Avf bin ‘Amir mezbürüň üzerine һamle ve ahz eyledikten şoñra kendüsünüň ve һätünüň ellerini қat’ eylemişdür. Merkūm min ba‘d һavfindan nāşı obasından ҭاشرا çıkmamışdır ahyānen çıksa bile yanında һādim ve yāhud sā’ir birisyle çıkışup serī‘an ‘avdet eyler idi buna binā’en cebānetle merkūm mesel olmuşdur.

أَجْهَلُ مِنْ فَرَاشَةٍ

Echelü min ferāset

Ezellü min-ferāşe daхи meşeldür ferāşe pervāne didikleri ḥayvāniň ismidür ki cevl-i sirācda dönüp ba‘dehü şu‘lesinden sūzān olur niteki şu‘arānīň zeban-zedidür İmām ‘Gzzalī rahimehu’llāh ķavlince pervānenüň bu işi başka bir şey’ e mebnī olmayup mücerred kemāl-i cehāletinden vuķū‘a gelür bir hāldür binā‘en ‘aliyyhi nāri nūrdan fark ve temyīz eylemeyen kimse ҳakkında bu meşel ԁarb ve īrād olunur. Pervāne ferāşe itlākı ba‘de’l-itrāk ve’l-iķā‘ қanadlarını yayup müfteris olduğu ecildendür cem‘-i cinsi ferāşdur.

أَجْمَعُ مِنْ نَمْلَةٍ

Ecme‘u min nemlet

‘Arablar yine meşellerinde اجمع من ذرة dahı dirler niteki şā‘ir ʐerr ҳakkında ve onuň cāmi‘[394a] olduğu ҳuşuşda dimişdür.

تَجْمَعُ لِلْوَارِثِ جَمْعًا كَمَا

تَجْمَعُ فِي قَرِيَّتِهَا الدَّرَّةُ

Ez-ʐerr қarınca һurdesidür şığār neml ma‘nāsınadur ki kırmızı olacağdurdur müfredi ʐerret gelür niteki şā‘ir dimişdür.

مِنَ الْقَاصِرَاتِ الظَّرْفِ لَوْ دَبَّ مُحْوِلٌ

مِنَ الدَّرَّ فَوْقَ الإِلْبَىِ مِنْهَا لَا ثَرَاه

أَجْرَدُ مِنْ صَخْرَةٍ

Ecredü min şahret

“El-cred” aşlā nebāti olmayan kır ve şahrāya dinür bu mādde şoyunmak ma‘nāsınadur mevzū‘dür ma‘ānī-i sā‘ire ondan müteferri‘dür eş-şaharet pek ve ‘azīm olan taşa dinür ki қaya ta‘bīr olunur şahare gibi һayrdan һālī olan kimse ҳakkında bu meşel īrād olunur.

أَجْرَدُ مِنْ صَلْعَةٍ

Ecredü min şal'at

“Eş-şal'a” bir ādemuñ başı taz olmak ma'nāsinadur ki başıñ önünde ya'nī cebhesinde kıl olmayup açık olmaçdan ‘ibāretdür ve şal'a şahra-1 melsā’ ma'nāsına dahı müsta'meldür ba'zı rivāyetde vārid olmuşdur ki bir hātūn bir gün ‘Ömer İbn Hāttāb rādiya'llāhu ‘anh huzūrına dāhil oldu meger hāzret-i ‘Ömer ol esnāda hāsirü'r-re's eylemiş. Ma'a-mā-fīhi kendülerinde dahı bir mikdār şal' olmiga hātūn ol hāli görünce şaşırıp ve dehset kendüsini istilā eyleyüp ابا حفص عَفَرَ اللَّهُ لَكَ ابا حفص عَفَرَ اللَّهُ لَكَ didi hafş arslan yavrusuna dinür bu ma'nāya mebnī resūl-i ekrem şalla'llāhu 'aleyi ve sellem hāzretleri cenāb-1 Fārūk'ı Ebū Hafş ile tekniye buyurmuşlardı pes hāzret-i ‘Ömer hātūnuñ bu kelimāt-1 ḡayr-1 müstakīmesini istimā' eyleyüp ey hātūn [394b] ne söylersin didikde hātūn bütün bütün hēcālet ve dehset içinde ƙalup صَلَعَتْ مِنْ فِرْقَتِكَ ya'nī başım şal' oldu seni görünce didi hālbuki murādı فَرَقْتُ مِنْ صَلَعَتِكَ ya'nī şal'dan şaşırdım dimek idi. İntehā.

Şeybānī ƙavlince ‘Arablar kezālik mesellerinde أَجْرَدْ مِنْ جَرَادَ dirler ve cerād ile Necd ülkesinde bir ƙumluğunu murād iderler ki kat'iyen anda nebāt hāsil olmaz ve ba'zı ƙavle göre ecred emles ma'nāsinadur ve cerād şākalınıñ ba'zı yerlerinde kıl bitmeyüp gūyā maşlū'a şebih olan kimseye dinür. Kāle Ebu'n-Nedā:

سميت جرادةً لأنجرادها

أَحْمَلُ مِنْ ذِي الْعِمَامَةِ

Ecmelü min zi'l-'imāmeti

Bu meşel ehl-i Mekke emsālindendür ve “zü'l-'imāmet” Sa'id bin el-'Āş bin Ümeyye'niñ lağabıdur zamān-ı cāhiliyetde mezbür 'imāme ile esvāka çıktıgı zamān hātūnlar cemāline ḥayrān olurlar idi vakta ki mürur-ı zamān ve tekallübāt-1 deverān ile nevbet-i һilāfet-i 'Abdü'l-Melik bin Mervān'a müntehī oldu 'Abdü'l-Melik binti Sa'id'i 'Ömre bin Sa'id el-Eşdeka hītbe eylemek murād eyledikde 'Ömre ve 'Abdü'l-Melik'i işbu beyt ile mücāb eylemişdür:

فَتَاهَأْ أَبْوَاهَا ذُو الْعِمَامَةِ، وَابْنُهُ

أَخْوَاهَا، فَمَا أَكْفَأُوهَا بِكَثِيرٍ

Ba‘žı ashāb-ı ma‘ānī zu‘munca bu laķab ile Sa‘id bin el-‘Āş’ın telkīb olunması
كل جنائية يجنيها من تلك القبيلة Arab fulān mu‘ammem dirler
سيادة ترتكب جنائياً كل جنائية يجنيها من تلك القبيلة العرب الفعلان المعمم يرتكبون

أَجْوَدُ مِنَ الْجَوَادِ الْمُبِيرِ

Ecvedü mine'l-cevādi'l-mübırri

Bu meşel nās hakkında ḍarb olunmaz ancak ḥayl hakkında īrād olunur
اجود من قطرب meşeli dahi bu kabıldendür. [395a]

أَجْرًا مِنْ أَسَامَةَ

Ecre'u min Üsāmet

“Üsāmet” hemze-i mazmanme ile ma'rife olarak ya'nī elifü'l-lām dāhil olmayarak arslanının 'alem-i cinsidür. Yukalu: oldığı hâerde el-Üsāmet dâhi luğatdır Kâfiye şârihi şeyh Rıdā ma'rife bahşinde tâhkim eylemişdir lâkin mücerred olmak evelâdur. Kâle's-şa'ir:

وَلَأَنْتَ أَشْجَعُ مِنْ أَسَامَةَ إِذْ

دُعَيْثُ نَزَالٌ وَلَجَ فِي الدُّغْرِ

أَجْرًا مِنْ لَيْثٍ بِخَفَانَ

Ecre'u min leyş bi-haffān

“haffān” me'sede-i ma'rufedür hufye ve hilyet gibi. Kâle's-şa'ir:

فَّى هُوَ أَحْيَى مِنْ قَنَاءَ حَيَّةً

وَأَشْجَعُ مِنْ لَيْثٍ بِخَفَانَ خَادِرٍ

bu meşel dahi cür'et ve cesaretde ḍarb ve īrād olunur.

أَجْهَلُ مِنْ حِمَارٍ

Echelü min ḥimār

Ba'žılar ķavlince bu ḥimār bin Süveylik olup 'Arablar meşellerinde أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ dahi dirler merkūmuñ on beş nefer evlādi bir günde şā'ika işābetiyle helāk olmgla ḥimār evlādımı ihlāk idene min ba'd 'ibādet itmem deyü kūfr-i şedid ile kāfir oldı emr-i Hūdā ile oturdığı vādī esfelinden bir āteş zuhūriyla irtidād iden ķavmiyle berāber sūzān ve vāşıl-ı dereke-i nīrān olmuşdur. Niteki kışşası yine bu kitābda mezkürdur şā'ir Hārişe bin Zeyd hakkında hicv tarikiyle dimişdür:

أَلْمَ ثَرَ أَنَّ حَارَثَةَ بْنَ بَدْرٍ

[395b] يُصْلَى وَهُوَ أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ

أَجْهَلُ مِنْ عَقْرَبٍ

Echelü min 'akreb

"Akreb" ma'lūm olduğu üzere hevāmdan mü'ezi cānverüñ ismidür. Fārisī'de kejdüm dinür cehāleti ħulk kendüsünүn düşmen-i ķavisi olduğu hälde idrāk idemeyüp ayağ altında ve göz öñünde meşî ü ħareket eylemesidür أَعْدَى مِنَ الْعَقْرَبِ dahi beyne'l-'Arab meşeldür.

أَجْهَلُ مِنْ رَاعِي ضَانٍ

Echelü min rā'ī de'n

Bu meşelüñ iki menşe'i vardür biri budur ki bi a'rābī ħazret-i sultān-ı enbiyā 'aleyhi't-tehiyā efendimiziñ bir ħidmetini edā ve īfā eylemiş idi ħazret oña ātinī bi'l-Medīneti ya'nī Medīne'de yanıma gel dimiş idi a'rābī ber-mantūk-ı emr Medīne'de ħażrete mülakī olduðda Peygember-i zi-şān ادعوا الله تعالى ان ايما احباب اليك شمانون من الصان او يعطيك معنى في الجنة ya'nī cennetde benimle berāber olmak ile şimdi saňa seksān կoyun verlimekden ķayğısına rāżī olur iseñ öyle olsun didi a'rābī cenneti istemeyüp kemāl-i ceħl ü hamākatından seksān կoyunu tercīħ eyledi pes ħazret اعطوه اياه ya'nī bu seksān ġanemi viriñ didikden şoñra كانت اعقل منك ان صاحبة موسى ya'nī ħazret-i Musā'ya mülakāt iden ħātūn senden ziyāde 'ākıl idi buyurdular bunuñ kışşa-ı muhtaşarası budur ki ħātūn-

ı mezbür h̄azret-i Musā ‘aleyhi’s-sellāma Yusūf ‘aleyhi’s-sellāmin merķad-ı şerīfini gösterdikde h̄azret-i Musā memnūn olup ey ȳatūn cennetde benimle berāber olmak mı yohsa şimdi yüz ȳanem almak mı istersin didikde ȳatūn cenneti tercīh itmiş idi ba‘dehü a‘rābīniñ bu cehli beyne’l-‘Arab meşel-i sā’ir olmuşdur. Meşel-i mezbūruñ diğer menşe’i ve mevridi dahi bābu'l-ȳā’da أَحْمَقُ مِنْ رَاعِي ضَأنٍ meseli zeylinde zikr ve beyān olunur in şāa’llāhu te‘alā. [396a]

اجهل من ذو الحمار

Echelü min zū'l-himār

“Zū'l-himār” ricāl-i ‘Arab’dan Esved ‘Ansī didikleri bir ȳar-ı herze-kār lağabidur. Hikāyet iderler ki mezbür evā’il-i ȳilāfet-i Şiddīk-i ekberden rađiyallāhu ‘anhu ȳuhūr ve ȳuruc iderek iddi‘ā-yı nübūvvet eylemiş idi. Ve Yemen ȳalkından ve ‘Ans ȳabilesinden olmağıla bir takım sebük-neferān-ı herze-kār anı dāire-i taşdīk ve ittiḥāda almış idi. Merķumūn bir siyāh eşegi olmağıla ma‘hūd eşeküñ oynadanlar gibi eşege ta‘līm itmekle meşelā mecmā‘-ı nāsda merkebe ȳiṭāben rabbine secde eyle didikde der-sā‘at ȳar secdeye varır ve diz üzre otur dise ber-ķā‘ide oturur idi bunı gören Herze ȳarān-ı ‘Arab mu‘cizeye ȳaml ile merķumuñ nübūvvetini taşdīk eyler idi ba‘dehü şūc‘ān aşħāb himmetiyle merķumuñ şecere-i vücüdü arz-ı kā‘inātdan ȳal‘ ve ȳam‘ olunmuşdur. Ba‘zılar meşel-i merķumi echelü min zū'l-himār ‘unvāniyla ȳabt eylemişdir ki a‘cām iledür ȳimār luğatda niķāb ma‘nāsinadur bu lağab merķumuñ niķāb-pūş olduğunu mebnīdür.

اجهل من ابن مرقوم الزراعين

Echelü min ibni merķum ez-zerā‘ayn

“Ibn-i merķum ez-Zerā‘ayn” ȳar künyesidür. Bu mesel siyāde cāhil ve bī-ȳaber olan kimse ȳakkında ḍarb ve īrād olunur.

اجهل من هرہ

Echelü min hirre

Ziyāde cāhiller һakkında meşeldür zīrā hirre dīvār kenārında güzerān iderken şābit olamayup mukābilinde olan dīvāra intikāl murād eyledikde pertāv ider zīrā biliyor ki dīvār meydānında fāşıla olup meşy eylese bir nefes şābit ve pāydār olamaz ve kenidüyi imsāk idemeyüp zemīne sākiṭ olur. [396b]

اجهل من أبو جهل

Echelü min Ebū Cehl

Ebū Cehl ‘utül-i zenim-i le’īm künyesidür ve aña dirler ki ümmet-i İslāmiyyeniň Fir‘avn’ı meşābesindedür. Cehle nisbeti ma’lūmdur ekşer siyerlerden meştūr olduğu üzere merkūm meşāff-ı bedrü’l-küberāda Mu‘āz bin ec-Cemūh ile diğer Mu‘āz bin Ḍafrā ellerinde ‘azīmet-i dereke-i dāru’l-cehīm eylemişdir. Ve ba’žilar naqlince İbn-i Mes‘ūd rađiya’llāh merkūmuň başını қat‘ eyleyüp ‘arz-ı huzūr-ı hazret-i server sütüde seyr şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem مادمت الشمس والقمر itmişdir hazret-i H̄ace-i kā’ināt ‘aleyhi nesīmü’ş-şallat dahi bu һāli gördüklerinde الحمد لله الذي اخزاك يادوا الله rivayet-i diğerde الحمد لله الذي صدق وعد ونصره عبده وهزم الأحزاب وهذه كان didiklerinden şoñra buyurmuşlardır. Pes Ebū Cehil eşedd ve aglez ve el’an ve ekfer ve el’em bir kimse olmağıla bu şifatlarla dahi mevşūf olarak meşelde īrād olunur.

اجهل من خصیب

Echelü min ḥuṣayb

Bu meşel أجرور من خصیب واحمق من خصیب ‘unvānlarıyla dahi ȝikr ve īrād olunur. Ḥuṣayb ba’žlarıň naqline göre Hārūnu’r-Reşīd tarafından Қāhire-i Mışır'a vālī ta'yīn olunmuş olan bir belā-yı rūzgārdur naql iderler ki ḥarrāşān-ı Mışır bir sene bārāniň keşretinden ve Nīl'in tuğyānından şikāyet ve penbe mahşūlâtınıň telef olduğunu beyān ve hikāyet ile tekâlif-i mīrīyeleriniň tahfīfini ricā eylediklerinde Ḥuṣayb bir vakit müte’emmilāne ser fürū-bürde-i ceyb ba’dehü ey ḥarrāşān-ı Mışır kāşkī pamuk yerine

yün ekmiş olsa idiñiz didi gūyā müdebbirāne īrād-ı cevāb eyledi. Niteki şā'ir bu hikāye zeylinde işbu şī'ri dimişdür.

[397a]

ابلهانرا همه شربت زگلابت و شکر

قوت دانا همه ازخون جکر می بینم

اسب تازی شده مجروح بزیر پالان

طوق زرین همه در کردن خر می بینم

أَجْدَى مِنَ الْعَيْشِ فِي أَوَانِهِ

Ecdā mine'l-ǵaysı fī evānihi

“Ecdā” enfa‘ ma‘nāsınadur ‘Arablar’ı indirler mā-yuğnī ve mā-yenfa‘ ile tefsır iderler ve “الْجَدَاء ممدودا: النَّفْع، وبناء أَفْعَلْ من الأَفْعَال شاذ، حقه أَشَدُ جَدَاء” “el-ǵays” yağmur ve ‘alā ķavlin yağmur ile nābit olan çayır ve çimene dinür. Meşel-i mezkûr vakıtinde yağan yağmur gibi ziyâde nāfi‘ olan nesne hakkında ḍarb ve īrād olunur.

أَجْهَلُ مِنْ قَاضِي جُبَّلٍ

Echelü min kādi cübbel

Mü’ellif ‘aleyhi’r-raḥme ve’l-ǵufrān Cübbel Ṭassūc Kesker’den bir medîne ismidür dimışdır. Lâkin ümmehât-ı sā’irede ve takvîm-i büldânda böyle bir medîne ma‘lûm ve mestûr olmadığını beyân eylemişlerdir. Ebî'l-Fedâ’ meşhûr ķavlince “cebbül” cîmiñ fethî ve bâ’-i muvaḥḥade-i müşeddedenüñ ȝammi ile olmak cā’izdir ba‘zı ümmehâtda “cübbel” şatî-i Dicle’de bir ķaryenüñ ismidür ve yine Ebû'l-Fedâ’ ķavlince Bağdâd ile şehr-i Vâsiṭ miyânında Dicle üzereinde bir belede ismidür ammâ “Ṭassūc” “seffûd” vezinde nâhiye ma‘nāsınadur ve rub’-ı dânik demikdür ki mu‘arrebdür ve Ṭafsûnec nehr-i Dicle kenârında bir belde ismidür imdi ķâdî-i Cübbel cehâletle beyne’l-‘Arab ḍarb olunur meseldür. Hikâyet iderler ki iki ҳaşmdan biri bunun huzûruña gelse oña hükm ve diğeri geldikde hükmmini naşş ider bir herze-h̄âr-ı rûzgâr ide niteki Muhammed bin ‘Abdü'l-Melik es-Zeyyât işbu şī'ri dimışdır:

قضى لمحاصم يوما، فلما

أتاه خصمُه نَقْصَنَ القَضَاءَ

دَنَّا مِنْكَ الْعَدُو وَغَيْرَتْ عَنْهُ

فَقَالَ بِحُكْمِهِ مَا كَانَ شَاءَ

[397b]

أَجْفَى مِنَ الدَّهْرِ

Ecfā mine'd-dehri

“Ed-dehr” burda zamān ma'nāsınadur buña dā’ır tafşılât bābü'l-lāmda la səbīwa hadisi zeylinde mesṭürdur ulü'l-elbāb ‘indinde dehr cefāya mensüb olduğından ziyâde cefâkâr olanlar hakkında ecfā min dehr dirler imdi dehrün bir hâl üzere bekâsı olmayup envâ'-ı tekallübâti herkese bir nev' mücâzâti olmak mülâbesesiyle cefâya mužâf olmuşdur.

الدَّهْرُ لَا يَبْقَى عَلَى حَالِهِ

لَكِنَّهُ يُقْدِلُ أَوْ يُدْبِرُ

فَإِنْ تَلَقَّاكَ بِمَكْرُوهَةٍ

فَإِصْبِرْ فَإِنَّ الدَّهْرَ لَا يَصِيرُ

Aşrınıñ ferîd-i bî-nażîri İbni 'Oşmân el-Harîri dahî tekallübât-ı zamândan şikâyet tarîkiyle işbu şî'ri dimişdür:

أَشْكُو إِلَى الرَّحْمَنِ سُبْحَانَهُ

نَقْلُبُ الدَّهْرَ وَعُدُوانَهُ

وَحَادِثَاتٍ قَرَعَثْ مَرْوَاتِي

وَفَوَضَتْ مَجْدِي وَبُنْيَانَهُ

Dehr ü zamān serî'u'z-zevâl ve 'acîlü'l-intikâl olduğu ve ke'n-nağşî 'ale'l-mâ'i ve 'adîmü'l-bekâ idüğü dîde-i ǵafletde olan ǵıtâ raf' olmadıkça ma'lûm olmaz ve dünyâniñ cây-ı ikâmet ve dâr-ı istirâhat olmadığı anlaşılmaz niteli şâ'ır dimışdır:

لَعْمَرُكَ مَا الدُّنْيَا بَدَارٍ إِقَامَةٍ

إذا زال عن عين البصیر غطاوھا

فكيف بقاء الناس فيها وإنما

يُنالُ بأسباب الفناء بقاوھا

Ve կāle'l āhir:

وَمَنْ يَحْمُدُ الدُّنْيَا لِعِيشٍ يَسْرُهُ

فَسَوْفَ لَعَمْرِي عَنْ قَلِيلٍ يَلُومُهَا

إِذَا أَقْبَلْتَ كَانَتْ عَلَى الْمَرءِ حَسَرَةً

وَإِنْ أَدْبَرْتَ كَانَتْ كَثِيرًا هُمُومُهَا

Ve կāle'l āhir:

بنو الدّنيا بجهل عظموها

فجأت عندهم وهي الحقيره

[398a]

يهارش بعضهم ببعضها على

مهرasha الكلاب على العقيرة

Şu 'arādan ba 'zıları dünyānīñ 'adem bekāsından ve dehrüñ қillet ü fenāsından
keşret-i cefāsından bahş iderek bu dār-ı bī-ķarārı ile қapulu bir kārvānsarāya teşbīh
eylemişlerdir.

خطى باب طلا منشى قضا وقدر

نوشته بردر ابن کاروانسراى دودر

زيكرش جو نسيم صبا برون آيد

بدر شوید چو خورشید از در ديکر

هزار مرتبه غارت ترا نصیحت کرد

ولى چه سود که بندش نمی کنى باور

ya 'nī يَا أَطْوَلَ الْأَئْبِيَاءِ عُمْرًا كَيْفَ وَجَدْتَ الدُّنْيَا؟ Hazret-i Nuḥ 'aleyhi's-selām sū'āl itdiler ki
dünyayı nasıl buldun hazret-i Nuḥ cevābında ya 'nī بَذَارِ لَهَا بَابَانِ دَخَلْتُ مِنْ هَذَا وَخَرَجْتُ مِنْ هَذَا

ise bir cefākār mīzbāndur ki hemiše mihmānīñ bağıriñ ḫan ve işin āh u fiğān eyler niteki şā'ir dimişdür:

Çan idüp bağırm işim āh itme her dem ey felek
Hürmetim tut bir iki gün kim senin mihmānınam
Ba'żılar didiler ki dehrüñ cefā ve işkencesi bī-hadd ü şümārdur
ولیکن اصعب و اشدی Ba'żılar didiler ki dehrüñ cefā ve işkencesi bī-hadd ü şümārdur
و ليك من القديم nā ehli ehl üzre taķdīm ve tercīh eylemesidür.

ولو أَنْصَفَ الدَّهْرُ فِي حُكْمِهِ

لَمَا مَلَكَ الْحُكْمَ أَهْلَ التَّقْيِصِهِ

أَجْرَدُ مِنَ الْجَرَادِ

Ecredü mine'l-cerādi

Bu meşel cāmi'u'l-emşāl olanlardan Hamza'dan mervīdür. Fakat sebebinde bahş eylememiştir. Mü'ellif 'aleyhi'r-raḥme bundan murād "ākelü mine'l-cerād" olmakdur dimişdür zīrā 'Arablar arz-ı mecrüret nebāti ekl olunmuş yere ve yāhud bundan murād "eş'emü mine'l-cerād" [398b] olmakdur zīrā 'Arablar recül-i cārūd dirler meş'üm dimeği murād eylerler ve cārūd şol uğursuz kimseye ıtlak olunur ki şe'āmet-i ķademi uğradığı mahalli ḥayr u bereketden ḥalī ve tehī ider. Yuķalu: رَجُلٌ جَارُودٌ أَيْ مَشْوُومٌ ve cārūd Aşħābdan ve 'Abdü'l-ķaysdan Bişr 'Amr el-'Abdi laķabidur cered maražına uğramış develerini alup dābbelerine firār eylemekle maraž-ı mezbür dāyileri olan Benī Şeybān develerine sirāyet eleyüp cümlesi helāk olmağın cārūd ile telkīb olunmuşdur. Kāle's-şā'ir:

كما جَرَدَ الْجَارُودُ بَكْرَ بْنَ وَائِلٍ

"Cürd" cīmiñ zammiyla bir maraždur ki develerin tüyleri ve derileri kavlayıp kıızıl eti zāhir olur ki mūcib- helākdur ammā ba'żılara göre meşel-i mezkürden murād eti olmakdur "Akşer" ķabuğu şoyulmuş nesneye dinür maķşūr ma'nāsınadur ve buña mebnīdür zīrā cerād ya'nī çekirge her ḫangı mahalle nüzül eylese nebāt-ı arzı külliyen kişiş eyler.

اجرد من أبو قرة

Ecredü min Ebū Ḫirre

احزم من أبو قره ḥirbā dinilen ḥayvāniñ künyesindür. Meselde dahı vārid olmuşdur واحزم من حرباء dahı meşeldür niteki Қays bin el-Hedādiye işbu şı' rinde dimiştir:

بأنت سعادٌ فَأْمَسَى الْقَلْبُ مُشْتَاقًا

وَأَفْلَقَتْهَا نَوْيِ الْأَزْمَاعِ إِقْلَاقاً

وَاحْتَثَّ حَادِيهِمْ بِزَلا مُخِسَّةً

كُومُ الدُّرِّي مَدَ الْأَعْضَادِ أَفْيَاقاً

أَلَا أَنْبِيَحَ لَهَا حَرْبَاءُ تَنْضُبَةً

لَا يُرْسِلُ السَّاقَ إِلَّا مُمْسِكًا سَاقًا

Pes ḥerbā bir nev' kertenkledür ki güneş ne cānibe devr ider ise o dahı o cānibe meyl ider ve elvān-ı muhtelife ile mütelevven olur. Ebū Ḥecarif ve Ebū el-Zindik ve Ebū Seķif ve Ebū Қadīm onuñ künyesidür ve oña cemelü'l-Yehūd dahı dirler cevheri [399a] қavlince dirler zi'b-i ḡaḍā didikleri gibi ve tenđub şol bir ağaca dinür ki ok andan i'māl olunur ve ḥirbā' henüz yavru iken levni boz olur ba'dehü şāfilinür hāşılı zāt-ı erba' қavā'im daķīkatü'r-re's muḥṭetü'z-zahrdun bu қavl-i Ezherīye göredür ve ekser-i şu'arā ḥirbayı temşil tarīkiyle şı'irlerinde zikr eylemişdir. Lākin mecid olan zi-Rümme'nüñ işbu қavlidür:

وَدَوَيَّةٌ جَرَاءَ جَدَاءَ خَيَّمْ

بِهَا هَبَوْاتُ الصَّيْفِ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ

كَانَ يَدِيْ حَرْبَائِهَا مُتَشَمِّسًا

يَدَا مَذْنَبٍ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ تَائِبُو

Ve қāle'l-āhîr:

وَقَدْ جَعَلَ الْحَرْبَاءَ يَصْفَرُ لَوْنَهُ

وَيَخْضُرُ مِنْ لَفْحِ الْمَهْجِيرِ عَبَّاغُهُ

وَيَشْيُخُ بِالْكَفَيْنِ حَتَّىْ كَانَهُ

أَخْوَ فَجْرَةٍ عَالَىْ بِهِ الْجَذْعِ صَالِبُهُ

Ve kale eyzan:

يَظُلُّ بِهَا الْحَرَبَاءُ لِلشَّمْسِ مَاثِلًا
عَلَى الْجِذْلِ إِلَّا أَنَّهُ لَا يُكَبِّرُ
إِذَا حَوَّلَ النَّيلَ الْعَثَيْرَ رَأْيَتَهُ
خَنِيفًا وَفِي قَرْنِ الضُّحَى يَتَنَصَّرُ
غَدَا أَكْهَبَ الْأَعْلَى وَرَاحَ كَاهَةً
مِنَ الصِّبْحِ وَاسْتِقْبَالِهِ الشَّمْسُ أَخْضَرُ

Haberde vārid olmuşdur ki hayvān-ı mezbür yüzünü āf-tāba tutup turmağla me'lüfdur ve şems naşıl devr ve hareket eyler ise ol dahi öylece hareket eyler vakt-i zevälde şems başı üzerine geldikde kendüye cünün gibi bir hālet işabet eyler ve turmayup şemsi taleb ider ve ǵazāl-i zerrīn-dem aşiyāne-i maǵribe resīde oluncaya dek kendüye fütür ırās eylemez fakat gurubdan şoñra ma'ışetini taleb ider ba'dehü yüzüñ maşriq cānibine dönüp Naşarānīler 'ibādet için şemse istikbāl eyledikleri gibi istikbāl ider niteki İbni'r-Rūmī işbu şı'rinde dimiştir:

مَا بِالْهَا قَدْ حُسِنَتْ وَرَقِيَّهَا
أَبْدًا فَيَبْحِثُ فِي حَرَبَاءِ

[399b]

مَا ذَاكَ إِلَّا أَنَّهَا شَمْسُ الضُّحَى
أَبْدًا تَكُونُ رَقِيَّهَا الْحَرَبَاءُ

Ve hirbā' Ebū kırāde künyesiyle künyelenmişdir. İntehā.

أَجْوَرُ مِنْ قَاضِي سَدُومَ

Ecverü min kādī sedūm

Ba'žı ümmehātda "Sedūm" yerine "Sezūm" vāki' olmuşdur ammā ba'žı ehl-i taħkik beyanına göre Sezūm Sedūm mu'arrebidür feth-i sīn ile Lūt 'aleyhi's-selām kavmi medāyininden bir medīne ismidür zīrā қavm-i Lūt altı 'aded kāryelerde sākin idiler onlardan biri dahi Sedūm'dur bu қavl Ezherī'ye göredür ammā Ebū Hātem'e göre Sezūm muṭlaqa zāl-i mu'cem ile kitābet olunur aşveb olan budur dāl ile kitābeti ḥatādūr

ve Ezherī dahi şahīh olan böyle olmakdur dimisdür ve İmām Ṭaberī bekāyā-yı Yunāniyyeden arż-ı Ḳinnisin'den (قُسْرِين) bir medīne ismidür dimisdür pes mesel-i mezbūr ziyāde cevr ü cefā ile ma'rūf olan hükkām hakkında īrād olunur kādī-i Sedūm zamān-ı sābiķda bir şahşin laķabidur medīne-i mezbūre ķuzātından cevr ü cefāya dā'ir hikāyatı keşir olmgla beyne'l-'Arab mesel olmuşdur. Cevrinden ez-cümle biri budur ki bir gün huzūrına iki kimse gelüp biri āħardan da'vā eyledi ki benim bu ādemiñ zimmetinde bin dirhem hakk u maṭlūbum vardur edāsında ta'allül ve mümātalet eyler imdi iħkāk-ı hakk içün huzūrınıza geldik didikde kādī müdde' 'aleyhiñ yüzüne baķup ne dirsin didi müdde' 'aleyh ikrār-ı deyn ve i'tirāf-ı zimmet eyleyüp lākin bu maṭlūbuna beş seneden şoñra müstehaķ olacaķdur çünkü ol miķdar va 'de ile imhāl olunmuşdur faķat eyyuhe'l-kādī bu ādem sözünde şebāt eylemez bir kimse olduğından şayed beş sene tamāmında ben mezbūr biñ dirhemi edā içün getürdiğimde belki bu ādemi bulamam ancak sizden bunı ricā ve niyāz iderim ki bunı beş sene müddet habs ve tevkīf eylesiñiz tā ki müddet hītāmında hāzır bulayım [400a] beyhūde zaħmet cekmeyim didikde kādī bir müddet ser be-ceyb-i te'emmül olup ba' dehü söze ağaz ile fī'l-vaki' bu kelām hakk ve hākīkata maķrūn ve be-ġāyet ma'küldur diyüp müdde' 'aleyhiñ işbu ķavl-i bāṭılıyla müdde'i-i merkūmuñ habsine emr ve ta'cīl ve ber minvāl muħarrer-i ķažiyeyi tescīl eyledi bi-ċare müdde'ā meded ey kādī bu naşıl hükm ve terāzīdür diyerek ve bāşında buraya yaķaraķ feryād u fiġān eylediyse de kārger-i te'sīr olmayup ber-mūcib-i hükm-i kādī keşān ber-keşān müdde'i-i mezbūrı götürüp beş sene müddet habs ü tescīn eylemişlerdir.

زهی حکم و عدل وزهی داوری

زهی علم و عقلست و دانشوری

اجمل من بدر، ومن ابن أسبوعين، ومن فرفير الفلك

Ecmelü min bedr ve min ibni isbū'ayn ve min firfirü'l-felek

İbn isbū'ayn kezälîk bedre dinür Pertev-i hüsni ber-kemâl olan mahbûb-ı şâhib-cemâl hakkında bu meseller darb ve īrād olunur.

أَجْبَنُ مِنَ الرُّبَّاحِ

Ecbenü mine'r-rubbâhi

Rāniñ fethi ve bāniñ teşdīdiyle “rebbâh” erkek maymuna dinür cebānetle ma'rūf olmuşdur. Niteki kıssası hicris bahşinde mürür eylemişdür.

أَجْرَأً مِنْ ذَنْبٍ

Ecre'u min zi'b

Zi'b ya'nī kurd cür'et ü cesāretde daхи mesel olmuşdur.

أَجْهَلُ مِنْ الزَّبَابَةِ

Echelü mine'z-zebâbeti

“Ez-zebâbet” yabān fâresine dinür ki hânkiler gibi sirkatde ve mahâreti olmamagla ceheleden ma'düddur [400b] ve ba'zılara göre zebâbe a'mâ olan fâreye dinür cem'i zebâb gelür imdi câhil olan kimse aña teşbîh olunur niteki Hâris bin Kelde dimişdür:

وَلَقَدْ رَأَيْتُ مَعَاشِرًا

أَجْمَعُوا مَالًا وَوُلْدًا

وَهُمْ زَبَابُ حَائِرٌ

لَا تَسْمَعُ الْأَذَانُ رَعْدًا

Ya'nī bir takım kimseler gördüm ki onlar mäl ü evlâd cem' ider hâlâ ki onlar mütehayyir olan a'mâ ve aşamm olan fârelerdir ki kulaqları ra'dı ya'nī mevti istimâ' eylemez لا تَسْمَعُ الْأَذَانُ رَعْدًا لا تسمع اذانهم رعدا taķdîrindedür ya'nī onların kulaqları ra'dı işitmez ezân lafzındaki elif-lâm ile iżafetden iktifâ eyledi meselâ Haqq Te'âlâniñ فان الجنة هي المأوى կավլ-i şerîfinde harf-i ta'rîf mužâfun ileyhden bedel olduğu gibi lâkin ra'dı istimâ' eylemez derecede şâgir olana 'Arablar şalah dirler. Cevherî dir ki bu fâreye şâgırılık mahşûs olmuşdur kör köstebeğe a'mâlik mahşûs olduğu gibi. İntehâ.

أَجْهَلُ مِنْ أَبُو زِيَادٍ

Echelü min Ebū Ziyād

Ebū Ziyād himāriñ kūnyesidür niteki şā'ir dimišdür:

زياد لست أدرى من أبوه

ولكن الحمار أبو زياد

Ya'nī Ziyād'ıñ pederi kim olduğunu bilmem. Lākin himār Ebū Ziyād'dur. Meşhūrdur ki himāra pederüñ kimdir deyü sū'äl itdiklerinde at dayımdur deyü cevāb virmišdür. Ve Ebū Ziyād zekere dahi dinür niteki şā'ir dimišdür.

تحاول أن يقيم أبا زيار

ودون قيامه شيئاً الغراب

Ya'nī erkek himāra süvār olmakda hileler kuşur olunur ki ekle süvār oldukça dostdan ba'íd olup gurbete düşmeğe sebeb olur. [401a]

أَجْرَا مِنْ السَّنْبِتِيِّ وَالسَّبْنِرِيِّ

Ecre'u mine's-senbeti ve'-sebneri

Bunlar ziyāde cür'etlü kaplān ismidür ve ecre'ü min nemir dahi meşeldür niteki Şemmāh bin Zarāre Hāzret-i Fāruq-ı a'zam radiya'llāhu 'anha mersiyesinde lafz-ı mezburi zikr idüp dimišdür:

من أَبْعَدَ قَتِيلَ بِالْمَدِينَةِ أَظْلَمَتْ

لَهُ الْأَرْضُ تَهَنَّرُ الْعَصَاءُ بِإِشْوَقٍ

جزى الله خيرا من امام وباركت

يَدُ اللَّهِ فِي ذَلِكَ الْأَدِيمِ الْمُمَرَّقِ

فَمَنْ يَسْعُ أَوْ يَرْكَبْ جَنَاحَيْ نَعَامَةِ

لِيُدْرِكَ مَا قَدَّمَتْ بِالْأَمْسِ يُسْبِقُ

فَضَيَّتْ أُمُورًا ثُمَّ غَادَرَتْ بَعْدَهَا

موابق في أكمامها لم تُفْتَنَ

وَمَا كُنْتُ أَخْشِي أَنْ تَكُونَ وَفَاتُهُ
إِكْفَى سَبَّنْتَى أَزْرَقَ الْعَيْنَ مُطْرِقَ

نجزت باب الجيم بعون مضيض الرحيم والصلوة والسلام
على أفضل الموجودات وакمل المخلوقات محمد وعلى آله
وأصحابه أولى الكرامات واعلى المقامات اللهم
أني اسئلك باتمام ما بقى من هذا على
احسن الحال وأتم المنوال أنك
على كل شيء قادر وبيدك
فلم التقدير والتصوير

Eser-i hâme-i Mütercim es-Seyyid Hâfiż Mehmed Şâkir ibni el-Hâc İbrâhîm
Hilmî el-‘Ayintâbî. Sene 1289.

SONUÇ

Ahmed b. Muhammed el Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl* isimli eseri, Arap meselleri (atasözleri) konusunda yazılmış en önemli çalışmalardan biridir. Meydânî'nin bu eseri Arap edebiyatında olduğu gibi Anadolu sahası Türk edebiyatında da ilgi görmüş ve eser üç kez tercüme edilmiştir.

Bunlardan ilki Diyarbakırlı Saîd Paşa'nın *Nuhbetü'l-Emsâl* isimli tercümesidir. Yazar, *Mecmau'l-Emsâl*'den seçtiği 330 meseli alfabetik olarak gruplandırmış, seçtiği her meselin önce Arapçasını vermiş ardından Meydânî'nin açıklamalarını tercüme etmiştir. Ayrıca farklı kaynaklardan istifade ederek konuyu genişletmiştir.

İkincisi Salâhaddin Yiğitoğlu'nun *Nuhbetü'l-Emsâl* isimli eseridir. 15 Temmuz 1937 Perşembe günü tamamlanmıştır. *Mecmau'l-Emsâl*'den 829 meseli seçenek tercüme eden Yiğitoğlu, önce meselde geçen kelimeлерin sözlük manasını açıklamış ardından meselin kısa bir tercümesini yapmıştır. Sonrasında ise her bir meseli bir şiirle açıklamıştır.

Üçüncüsü Antepli Hâfız Mehmed Şâkir'in *Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî* isimli dört ciltlik tercümesidir. Birinci ciltte elif-cim, ikinci ciltte hâze, üçüncü ciltte sin-zı dördüncü ciltte ayın-kef harfleriyle başlayan mesellerin tercümesin yapılmıştır. Çalışmanın kapsamını teşkil eden "se" maddesinde 60 adet "cîm" maddesinde ise 274 mesel bulunmaktadır.

Mehmed Şâkin'in tercümede takip ettiği yönteme bakıldığından yazar kelime açıklamalarında asıl kaynaktan bağımsız olarak Mütercim Âsim'in Kâmûsu'l-Muhît'ine çokça başvurduğu görülmektedir. Bazen konuya alakalı Türkçe atasözlerinden de örnekler vermiştir. Ayrıca tercüme sırasında Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler nakletmiş ve konuya alakalı çok sayıda hikâyeye yer vermiştir. Bunların önemli bir kısmı daha önceki mesel kitaplarından alındığı tahmin edilmektedir. Mütercimin takip ettiği yöntem itibarıyla eseri tercümeden ziyade bir şerhtir.

KAYNAKÇA

- Boran, U. (2017). *Mesel Kitabı Nuhbetü'l-Emsal*. Büyüyen Ay.
- Cersel, F. (2009). *Mehmed Şâkir Gâlib Efendi Dîvâni (İncememe-Metin)* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnal, İ. M. K. (1970). *Son Asır Türk Şairleri*.
- İnce, M. (baskıda). *Nuhbetü'l-Emsâl: Mecmau'l-Emsâl Tercümesi*. Atatürk Kültür Merkezi.
- Levend, A. S. (2008). *Türk Edebiyatı Tarihi* (5. bs, C. 1). Türk Tarih Kurumu.
- Meydânî, A. b. M. (1284). *Mecmau'l-Emsâl* (C. 1). Bulak.
- Mütercim Âsim Efendi. (2014). El-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhût. İçinde *El-arâ'* (1. bs, C. 6, s. 5873). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Şeyh Sâdî-i Şîrazî. (1980). *Bostan ve Gülistan* (Kilisli Rıfat Bilge, Çev.; 12. bs). Zafer Matbaası.
- Tahir, B. M. (2016). *Osmanlı Müellifleri: C. II*. Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tanyıldız, A. (2016). Saîd Paşa'nın Nuhbetü'l-Emsâl Adlı Eseri Üzerine. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 86-95.

ÖZGEÇMİŞ

Sajjad Hussein Oleiwi AL-JANABI İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Bağdat'ta tamamladıktan sonra 2015 yılında başladığı Bağdat Üniversitesi Diller Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 30 Haziran 2019 tarihinde mezun oldu. 1 Ekim 2020 tarihinde Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında başladığı yüksek lisans eğitimini 31 Ağustos 2022 tarihinde tamamladı.